

SARC

MEMORANDUM

2024

2029

SARC

Strategische Adviesraad voor
Cultuur, Jeugd, Sport en Media

Inhoud

1. Het Toekomsttraject	9
2. Maatschappelijke evoluties	13
2.1. De digitale versnelling	13
2.2. Over duurzaamheid	15
3. Transversale thema's	21
3.1. Waarden waarden	21
3.1.1. Reflectie	22
3.1.2. Aanbevelingen	29
3.2. Ecosysteem in balans?	31
3.2.1. Reflectie	31
3.2.2. Aanbevelingen	38
3.3. Arbeid en lust	40
3.3.1. Reflectie	40
3.3.2. Aanbevelingen	47
3.4. Inclusief/exclusief	50
3.4.1. Reflectie	50
3.4.2. Aanbevelingen	56
3.5 Ruimten rondom	58
3.5.1. Reflectie	58
3.5.2. Aanbevelingen	66

4. Sectorraad Kunsten en Erfgoed	71	5.2.8. Ondersteun het lokaal beleidsniveau	104
4.1. Omgevingsanalyse	71	5.2.9. Zorg voor afstemming tussen de sector en de administratie	106
4.2. Aanbevelingen	75	5.2.10. Ondersteun de sector over de grenzen heen	107
4.2.1. Monitor de impact van het huidige decretale kader en stuur bij waar nodig	75		
4.2.2. Heb aandacht voor de veranderende noden van de sectoren en ondersteun competentieontwikkeling	76	6. Vlaamse Sportraad	109
4.2.3. Bevorder fair pay en practice	80	6.1. Omgevingsanalyse	109
4.2.4. Investeer in digitalisering	82	6.2. Aanbevelingen	116
4.2.5. Faciliteer kennisopbouw en -deling	84	6.2.1. Blijf investeren in de basiswaarde van sport	116
4.2.6. Bouw aan een transversaal en complementair cultuurbeleid	85	6.2.2. Zet in op de meerwaarde van sport via transversaal beleid	117
5. Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk	91	6.2.3. Bescherm de diverse waarden van sport en zet in op een gezonde en veilige sportomgeving	119
5.1. Omgevingsanalyse	91	6.2.4. Zorg voor een sportaanbod op maat voor iedereen	120
5.2. Aanbevelingen	96	6.2.5. Investeer in duurzame sport- en beweeginfrastructuur en ruimte	122
5.2.1. Investeer in de maatschappij	96	6.2.6. Zorg voor professionele en kwalitatieve begeleiding van sport in al zijn aspecten	124
5.2.2. Respecteer het DNA van sociaal-cultureel werk	98	6.2.7. Investeer in datagericht beleid	125
5.2.3. Geef ruimte en vertrouwen aan sociaal-cultureel werk	99	7. Sectorraad Media	129
5.2.4. Zorg voor een uitbreiding van de kennisbasis	100	7.1. Omgevingsanalyse	129
5.2.5. Maak werk van een inclusief beleid	101	7.2. Aanbevelingen	134
5.2.6. Waak over het spanningsveld digitalisering versus creatie	103		
5.2.7. Maak werk van een masterplan infrastructuur	104		

7.2.1. Ontwikkel een visie voor een ambitieus mediabeleid gekoppeld aan duidelijke en doordachte principes	134
7.2.2. Zorg voor coherentie tussen verschillende bevoegdheidsniveaus	135
7.2.3. Investeer in een ecosysteem voor sterke lokale content	135
7.2.4. Zet maximale bescherming in voor sterke, onafhankelijke, kwalitatieve en diverse journalistiek	136
7.2.5. Zet in op training, skills en bescherming van mediaprofessionals	137
7.2.6. Investeer in media-onderzoek	137
7.2.7. Versterk de digitale geletterdheid en de mediawijsheid van burgers	138
8. Tot slot	141

1. Het Toekomsttraject

De SARC is in Vlaanderen hét unieke forum voor het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media waar onafhankelijke deskundigen en vertegenwoordigers uit het middenveld gezamenlijk in overleg gaan over (gemeenschappelijke) uitdagingen. De strategische en punctuele adviezen die voortkomen uit dit overleg worden bezorgd aan de Vlaamse Regering en aan het Vlaams Parlement. Naast de decretaal verplichte adviezen, heeft de SARC de voorbije periode ook ingezet op het formuleren van eigen adviezen over relevante issues in onze domeinen.

De SARC draagt op die manier bij tot de vorming van een onderbouwde beleidsvisie. Hij volgt en interpreteert de maatschappelijke ontwikkelingen op het vlak van Cultuur, Jeugd, Sport en Media en levert reflecties over beleidsnota's en beleidsbrieven.

In het kader van zijn strategische rol startte de raad vanaf het najaar van 2021 een proces om te bepalen wat de thema's zijn die de diverse velden nu en in de toekomst bindt en verbindt en hoe ze daar gezamenlijk beleidsaanbevelingen over kunnen formuleren. Na een zorgvuldig afgewogen denkoefening met alle sectorraden werd gekozen voor vijf voldoende brede invalshoeken, met name waarde, ecosysteem, arbeid, inclusie en ruimte. Deze thema's worden hierna in aparte hoofdstukken belicht. De vijf thema's worden op hun beurt met elkaar verbonden door twee niet minder belangrijke maatschappelijke uitdagingen, namelijk digitalisering en duurzaamheid. Deze twee thema's zijn de rode draad doorheen het traject en worden hierna ook kort ingeleid. Digitalisering krijgt bovendien ruim aandacht onder het thema 'ruimte.'

Het toekomsttraject werd uitgezet in meerdere stappen: na de bepaling van de thema's volgde een intensief traject in cross-sectorale werkgroepen, bijgewoond en geregistreerd door Koba Ryckewaert, onafhankelijk journaliste. De reflecties die zij neerpende vindt u in een herwerkte versie en per thema opgenomen in deze bundel. Op hun beurt vormden de nota's de basis voor sectorale oefeningen met het oog op het formuleren van transversale en sectorale beleidsaanbevelingen. Een belangrijke mijlpaal in dit traject vormde het Toekomstcongres op 13 februari 2023 in Flagey. Toen is de SARC in gesprek gegaan met verschillende stakeholders om op die manier feedback te krijgen over het geleverde denkwerk. Met de oogst van de discussies en reflecties gingen de diverse sectorraden vervolgens verder aan de slag om scherper en concreter in te zoomen op de sectorale uitdagingen, vertrekkend vanuit de transversale invalshoeken. Deze vinden hun weerklank in de sectorale hoofdstukken. Zoals u zult merken, zijn de sectorale hoofdstukken divers van stijl, lengte en inhoud. We hebben ervoor gekozen om de eigen aanpak en stijl van iedere sectorraad te respecteren. Dit memorandum vormt met andere woorden de synthese van een meerstemmig, breed en intensief traject. De gekozen aanpak weerspiegelt de diverse toonzettingen en accenten, stijlen en ritmes. Deze rijkdom en gelaagdheid dragen hopelijk bij tot een inspirerende en boeiende leeservaring.

Annick Schramme

Algemeen voorzitter

2. Maatschappelijke evoluties

Vooraleer dieper in te gaan op de vijf thema's die door de SARC geïdentificeerd werden als belangrijke uitdagingen voor CJSM domeinen, willen we eerst stilstaan bij twee ingrijpende maatschappelijke evoluties die onze CJSM domeinen ook overstijgen, met name de digitale revolutie en de duurzaamheidskwestie. Beiden staan decennialang op de internationale, nationale en lokale politieke agenda, maar zijn de laatste jaren in een nooit geziene stroomversnelling geraakt. De pandemie en de effecten van de klimaatverandering hebben het maatschappelijke besef over de urgentie om beide thema's aan te pakken sterk aangezwengeld. Ook de impact op de CJSM domeinen is onmiskenbaar. Beide thema's zijn in 2023 telkens in een aparte transversale SARC werkgroep besproken en hebben geleid tot een aantal inzichten die we graag in dit memorandum met de lezer delen. We stelden ook vast dat er een natuurlijke link is tussen beide thema's, zowel ten goede als ten kwade. Zo kunnen technologische innovatie en generatieve AI vaak bijdragen tot meer duurzame oplossingen. Maar het omgekeerde geldt ook: digitalisering stelt ons ook voor een enorm energieprobleem en/of andere duurzaamheidsissues. Een twin strategie waarbij digitalisering en duurzaamheid hand in hand gaan is dan ook de aan te bevelen richting voor de toekomst.

2.1. De digitale versnelling

Toekomstige decennia worden – net zoals de voorgaande – in belangrijke mate bepaald door een steeds verdergaande automatisering en digitalisering. Het digitale is een krachtenveld dat het menselijk handelen, organiseren, observeren, beleven... steeds meer stuurt

maar soms ook misleidt, vaak helpt en vaker nog verleidt en nieuwe verbindingen maakt. Digitalisering zit al decennia in een versnelling, niet in het minst in termen van creatie, productie (AI) en distributie (apps, platformen) en consumptie (publieksbeïnvloeding, participatie, toeleiding en co-creatie). De impact op de diverse schakels in de waardenketen van de (culturele) praktijk maar evenzeer op de beleving en het bewustzijn deint steeds verder uit. Ook het sportveld zoekt naar een werkbare verhouding. De mediasector is op vele gebieden dan weer een early adaptor. Tijd en ruimte krimpen. Communicatie en nieuwsgaring gaan razendsnel en digitale dienstverlenende (of content genererende) platformen en mediatoren behoren tot de grootste globale spelers.

Hoe deze snel veranderende omgeving ook op de CJSM sectoren steeds meer impact genereert vraagt een grondige analyse en een fijnmazige, op maat gerichte aanpak, gebaseerd op specifieke noden en rekening houdend met schaal, ritme en mogelijkheden. Ook de meerwaarde van digitalisering moet aantoonbaar en waardevol zijn voor degenen die er gebruik van maken en niet louter gedreven zijn door efficiëntie en effectiviteitswinsten. Voor een efficiënte dienstverlening hebben zich de afgelopen jaren een aantal synergiebewegingen voorgedaan: drie grote spelers binnen het culturele veld (meemoo, Cultuurconnect en public) bouwden hun werking verder uit op het vlak van dienstverlening (archivering, participatie, advies, shared service, systemen). Die digitale governance structuur is recent decretaal verankerd en hierover heeft de SARC ook een advies uitgebracht. In het mediaveld nemen zowel de publieke omroep als de commerciële spelers het heft in handen om de steeds snellere digitale sprongen bij te benen. Daar speelt dan weer voornamelijk het belang van de democratische controle, het beheer, de inzet en het ethische gebruik (privacy issues, fake news en andere). Met de komst van generatieve

AI is de nood aan een regulerend kader alleen maar groter geworden. De EU neemt hier recent het voortouw in.

Voor concrete aanbevelingen verwijzen we graag zowel naar het partim 'ruimte' in hoofdstuk 3 als naar de sectorale hoofdstukken waarin ruime mate aandacht besteed wordt aan de uitdagingen op het vlak van digitalisering.

2.2. Over duurzaamheid

De urgente klimaatkwesie dwingt ons tot handelen, of beter tot meer en beter handelen dan ooit. We weten immers al talloze generaties lang dat een kritische grens bereikt is. Vandaag weten we dat die grens zelfs meer opschuift of dat we de grens al ver overschreden hebben. De alarmbellen van het rapport De grenzen aan de groei van de Club van Rome uit 1972 kenden - tot onze scha en schande - een al te beperkte duurzame weerklank. Nu we steeds meer met onze neus op de feiten gedrukt worden en natuurherstelwetten moeizaam gestemd raken, wordt de vraag naar wat we anders en beter kunnen alleen maar prangender.

Het appél op verandering is niet vreemd aan de CJSM sectoren. De kiemen van contestatie en combattieve acties voor een beter milieu en voor het aanscherpen van het bewustzijn liggen in sociale bewegingen, het erfgoedveld, jeugdinitiatieven, bij kunstenaars en hun collectieven, bij filmmakers, auteurs, pers en het publieke debat, kortom in het hart van de (sociaal-)culturele, creatieve en mediawereld en het erfgoedveld. Geert Buelens brengt dat zo treffend in kaart in zijn terecht bekroonde Wat we toen al wisten. Op Europees vlak heeft

Voices for Culture in haar recent rapport gewezen op de cruciale rol die de culturele en creatieve sectoren kunnen spelen in deze transitie.¹

De nood tot collectief handelen kan nergens beter ingevuld worden dan in cultuur, jeugd, sport, media en... onderwijs. Daar creëren we kansen om ons collectief bewustzijn aan te scherpen die ons toelaten rationele en weloverwogen keuzes te maken, en naast de individuele verantwoordelijkheid zetten we zo ook in op de politieke keuzes. "Om een antwoord te vinden op de ecologische uitdagingen moeten organisaties en overheden in staat zijn zich te kunnen ontwikkelen en moeten ze uitgerust zijn om het beheer en de regie op te nemen."² Dit inzicht vraagt ook radicale beslissingen en keuzes. En steeds opnieuw stelt zich daarbij de vraag naar de vrijheid van vereniging, naar de autonomie van de kunsten, de vrije ondernemer. Het vrijheidsbegrip is in deze zin niet absoluut, maar verwijst naar onze geestelijke vrijheid.

De dwingende nood aan herbronning mondt idealiter uit in een nieuwe begrenzing, of een vernieuwde kijk op de rol van de publieke actor op het vlak van sturing, doelstellingen, criteria, indicatoren enz. Hebben we de grens van het toelaatbare bereikt en moeten we onszelf meer verplichtingen en strakke voorwaarden opleggen? En welke rol speelt de overheid hierin? Op Europees vlak wordt met de Green Deal³ alvast het voortouw genomen om nieuwe regulerende kaders op te stellen op het vlak van digitalisering en generatieve AI en op het vlak van duurzaamheid. Om redenen van urgentie kunnen we tegelijk ook de vraag stellen of de fase van vrijblijvend experiment niet voorbij is. Of

1 CCS Driving Green transition and facing the energy crisis (2023). Geraadpleegd via <https://voicesofculture.eu/2023/09/28/brainstorming-report-culture-and-creative-sectors-and-industries-driving-green-transition-and-facing-the-energy-crisis-now-available/>

2 Mazzucato, M., *de Groene Amsterdammer*, 2023, Jaargang 147/Nr. 34

3 Europese Commissie, Directoraat-Generaal Communicatie (2019). *The European Green Deal*

daadkracht en scherpe keuzes nu de boventoon moeten halen. Of we niet langer tijd mogen verliezen aan semantiek. Voorbij modieuze begrippen of ideologische overdrijvingen licht de vraag "wat te doen" feller op.

Bij de totstandkoming van dit memorandum hebben we een workshop georganiseerd waarbij we vrij gebruik gemaakt hebben van het 'duurzaamheidswiel'⁴, een door de Unesco gevalideerd instrument dat toelaat een duurzaamheidstoets toe te passen op praktijken en organisaties, mutatis mutandis ook op beleidsvoorstellen. Het kan een harde realiteitstoets bieden die ons de noodzakelijke spiegel voorhoudt: doen we de juiste dingen voor de toekomstige generaties en doen we ze goed of zijn we verstrikt in stilstand en het nu? Uit deze oefening bleek onder meer dat duurzaamheid nog te vaak zuiver ecologisch wordt benaderd. De concreetheid van de methodiek opende de ogen en harten voor reële acties gericht op omgeving (ecologie en natuur), samenleving (toegankelijkheid en interactie) en economie (economische gelijkwaardigheid en de rol van de economie). Cultuur vormt de vierde kwadrant van het duurzaamheidswiel en maakt duidelijk dat continuïteit en eigenaarschap een belangrijke rol spelen in deze holistische visie.

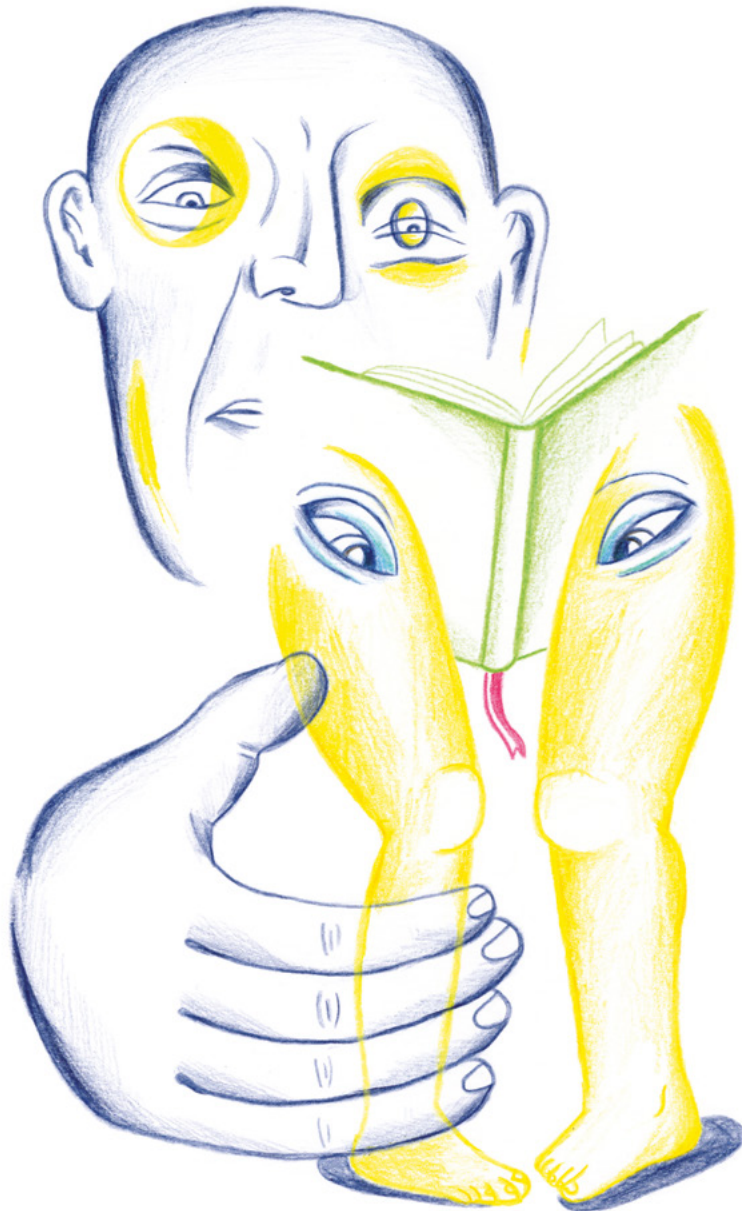
Het transitienetwerk Pulse neemt een cruciale rol op in de domeinen cultuur, jeugd en media om enerzijds de internationale/Europese regelgeving en ontwikkelingen, de wetenschappelijke inzichten en de concrete praktijken uit de sector te verbinden en anderzijds de kracht van cultuur als motor voor verandering in de verf te zetten door concrete praktijken/verbeeldingen/experimenten zichtbaar te maken. Kennisuitwisseling, verbeelding en experiment over een

4 The Wheel Chart of Sustainability (2020). Northern Dimension Partnership on Culture. Geraadpleegd via <https://cidoc.mini.icom.museum/blog/culture-creates-stability-the-wheel-chart-of-sustainability-leena-marsio-june-2020/>

allesomvattende en tastbare duurzame aanpak voor het digitale en alle invalshoeken die volgen, zijn immers een noodzakelijke voorwaarde. Ook in de voorbereiding van de volgende SDG's in 2030 heeft Mondiacult in 2022 een lans gebroken om cultuur als publiek goed op te nemen.⁵ Doorheen de teksten wordt er aandacht besteed aan duurzaamheid in de holistische zin, soms expliciet maar ook impliciet. Het is echter duidelijk dat naast digitalisering, duurzaamheid ook voor ons domein een essentiële rol speelt in onze manier van werken, denken en handelen.

⁵ Mondiacult (2022). Geraadpleegd via: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-world-conference-cultural-policies-and-sustainable-development-mondiacult-2022>

3. Transversale thema's

3.1. Waarden waarderen

Over de waarde van CJSM zijn talloze boekdelen verschenen. Benaderingen gaan van de intrinsieke waarde waarbij o.m. aspecten van genot en beleving pur sang, het spelen en het ongecompliceerd ervaren maar ook de bijdragen tot het welbevinden en emancipatie of het garanderen van fundamentele grondrechten aangestipt worden.⁶ Recent vestigden de Europese ministers van Cultuur de aandacht op een heuse set waarden van cultuur.⁷ De CJSM-velden dragen idealiter bij tot gemeenschapszin en solidariteit, tot het beteugelen van angst of het indammen van de nefaste gevolgen van individualisme, van agressie en zelfhaat. Naast immateriële waarden bieden ze ook materiële waarde, 'talenten' kunnen ingezet en verzilverd worden, economische vliegwieleffecten kunnen aangetoond worden en zo meer. Nieuwe tijden vragen een herijking van het waardebegrip in zijn diverse betekenislagen, met bovenaan de sociaal-culturele en emancipatorische waarde. De covid-pandemie toonde scherp aan dat CJSM veel meer is dan zinvolle vrijetijdsbeleving: het draagt bij tot ons mens-zijn, zeker ook in disruptieve tijden en systeemveranderingen, zoals ook historisch onderzoek ten overvloede aantoonde. Zingeving en convivialiteit (meer dan applaus en samenzang vanop de balkons) zijn essentiële bouwstenen voor het 'samen' leven. Investeren in CJSM is investeren in mens-zijn.

⁶ De Rynck, P. (2014). *De waarde van cultuur: een onderzoek naar het meetbare en onmeetbare*. Geraadpleegd via https://faro.be/sites/default/files/bijlagen/e-documenten/waarde_cultuur_leesboekje_0.pdf

⁷ EU Ministers of Culture (2023). Cáceres Declaration. Geraadpleegd via <https://spanish-presidency.consilium.europa.eu/en/news/caceres-declaration/>

3.1.1. Reflectie

Voor wie met beide voeten in de praktijk van de CJSM-sectoren staat, is de vraag waarom deze domeinen zo waardevol zijn niet moeilijk te beantwoorden, maar het veelzijdige antwoord maakt het soms lastig om zaken scherp te stellen. Wat de bijdrage van deze beleidsdomeinen aan de samenleving precies is, zou de **minimale common ground** moeten zijn waar we collectief op verder bouwen. Het woord 'waarde' is doorheen de geschiedenis echter op zoveel uiteenlopende manieren gebruikt dat de betekenis ervan paradoxaal genoeg uitgehold is geraakt.⁸ Bovendien worden de CJSM-sectoren, als 'zachte' sectoren, nog steeds geconfronteerd met een aanhoudende legitimeringsdruk.

De CJSM-sectoren hebben naast een intrinsieke waarde (sport en beweging, cultuurparticipatie en artistieke expressie, jeugdwerk en mediabeleving als intrinsiek waardevolle activiteiten) ook een emotionele, sociale of maatschappelijke, en economische waarde. Ze vormen op uiteenlopende manieren het bindweefsel van onze samenleving: ze versterken de sociale cohesie in onze maatschappij en spelen een **belangrijke socialiserende, emanciperende en educatieve rol**. Via ontspanning, beweging en zelfontplooiing dragen ze ook bij aan ons mentaal en fysiek welzijn. Uit recent onderzoek is nog eens gebleken dat sport en beweging een beduidende sociale meerwaarde opleveren, waaronder een groter fysiek en mentaal welzijn, een verhoogd sociaal kapitaal en een hogere levenstevredenheid.⁹ Bovendien creëren

⁸ Gielen, P., Elkhuisen, S., van der Hoogen, Q., Lijster, T., & Otte, H. (2014). *De waarde van cultuur*. Socius.

⁹ Sport Vlaanderen (2022). *Social return on investment (SROI) van sporten en bewegen in Vlaanderen*. Geraadpleegd via <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/49085>

en koesteren de sectoren ruimte voor innovatie en experiment. Ze zijn **broedplaatsen voor maatschappelijke innovatie** die ook andere beleidsdomeinen kan verrijken, bijvoorbeeld op vlak van onderwijs, zorg en technologie. Het zijn niet alleen de domeinen waar onze identiteit als individu of als groep vorm krijgt, maar net zo goed de identiteit van onze regio naar de buitenwereld toe.

Zo'n caleidoscopisch beeld van de waarde van de CJSM-domeinen laat zich niet altijd makkelijk vertalen in waardering door de verschillende stakeholders of beleidsprioriteiten. Sinds de opkomst van het neoliberalisme is economische waarde in de geesten van beleidsmakers bovendien gaan primeren boven meer maatschappelijke, immateriële waarden zoals welzijn en pluralisme. Ook al is een goede zakelijke werking uiteraard van groot belang, als belangrijkste toetssteen bij beoordelingen van de waarde van een werking is een louter economische kijk zonder meer te beperkend. Kunnen we in de toekomst een rijkere waardebasis naar voren schuiven? Hoe zullen we waarborgen dat alle waarden die beleidsmakers in de mond nemen ook daadwerkelijk worden vertaald in waardering, in consequent beleid?

Betekenisvolle contexten

De economische waarde van sectoren kunnen we relatief makkelijk kwantificeren en vergelijken. Hoe verschillende sectoren bijdragen aan welzijn, zingeving of pluralisme in onze maatschappij is een pak moeilijker te vatten. Adequate indicatoren om het brede scala aan waardencreatie vast te stellen zijn onvolkomen en we beschikken ook niet over een duidelijk, gedeeld begrippenkader. Daardoor dreigen we die waarden meer te gaan beschouwen als vanzelfsprekende bijproducten. Dat maakt het niet alleen

moeilijker om hun sterkhouders te herkennen, maar zorgt er ook voor dat we onderschatten hoe belangrijk die waarden zijn. Ze klinken al snel wollig en weinig tastbaar: mooie begrippen om beleidsverklaringen mee te tooien, maar zelden het vertrekpunt.

De coronacrisis legde echter explicieter dan ooit bloot wat er op het spel staat. Overheden werden gedwongen om een scherpe grens te trekken tussen wat ze als essentie en bijzaak beschouwen en de lockdownmaatregelen ontwrichtten onze dagelijkse realiteit. Onze geestelijke en sociale gezondheid nam daarop een drastische duik, bij uitstek die van kinderen en jongeren.^{10,11} De belangrijkste verklaring blijkt hier het verlies aan betekenisgeving in onze dagelijkse activiteiten: de context die activiteiten betekenisvol maakte ontbrak en het gevoel van verbondenheid met de buitenwereld deemsterde weg.¹² De pandemie toonde ons hoe reëel waarden als **welzijn, verbinding en zingeving** zijn en hoe verwoestend de gevolgen kunnen zijn als de fundamenten van die waarden wegvallen.

We kunnen cultuur, jeugdwerk, sport en media ondubbelzinnig herkennen als dé beleidsdomeinen waar betekenisgevende contexten gecreëerd worden en waar de banden met de buitenwereld stevig worden gehouden. Nu de donkerste fase van de coronacrisis achter de rug is, rijst de vraag of de overheid er ook de juiste lessen uit zal trekken. Er gebeurt nog steeds te weinig kwalitatief onderzoek in Vlaanderen naar hoe de CJSM-domeinen

10 Sciensano (2022) *Negende COVID-19-gezondheidsenquête: eerste resultaten*.

11 Keeley, B. (2021). *The State of the World's Children 2021: On My Mind: Promoting, Protecting and Caring for Children's Mental Health*. UNICEF. 3 United Nations Plaza, New York, NY 10017.

12 Cruyt, E., De Vriendt, P., & Van de Velde, D. (2020). *Betekenisvolle activiteiten tijdens de eerste COVID-19 lockdown. Resultaten van een web based survey in België: finale rapport*. Universiteit Gent, Ethnobia Conserv.

bijdragen aan onze fysieke en mentale gezondheid, zingeving, sociale cohesie, etc., en met het bestaande onderzoek wordt niet voldoende rekening gehouden. Op die manier kan het gewicht van deze sectoren niet op een ernstige manier in de weegschaal worden gelegd.

Waarderen of instrumentaliseren?

De kwalitatieve studies rond waarde die wél bestaan kunnen onze blik hier ook verbreden. De waarden die we spontaan aandragen zijn deels gekneet door de legitimeringsdruk die de sectoren ervaren: we hebben de neiging om maatschappelijke waarden naar voren te schuiven die investering en subsidiëring kunnen verantwoorden. De focus ligt zo al snel op valorisatie en de bredere impact die de sectoren bovenop hun intrinsieke waarde kunnen genereren. In een onderzoeksrapport uit 2022 rond de waarde van jeugdwerk komt die maatschappelijke impact ook aan bod, maar de studie onderzoekt voornamelijk welke waarde kinderen en jongeren zélf aan jeugdwerk geven. Hun individuele beleving toont belangrijke waarden aan **zoals plezier, vrijheid en veiligheid**.¹³

Het onderkennen en waarderen van toegevoegde maatschappelijke waarde is belangrijk, maar dit mag ook niet de primaire, intrinsieke waarde van deelnemen aan de CJSM-domeinen in de schaduw stellen. Beide perspectieven hoeven elkaar niet uit te sluiten. We hechten waarde aan spel, plezier en vrijheid als individuen, maar door ruimte te bieden aan **persoonlijke expressie en creativiteit** leggen de CJSM-domeinen ook het fundament

13 Polak, R., Baki, J., De Ceuster, E. (2022) *Op zoek naar de waarde van het jeugdwerk. Onderzoeksrapport*. Departement Cultuur, Jeugd en Media. Geraadpleegd via <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/49520>

voor maatschappelijke innovatie. De manier waarop het ene zal voortvloeien uit het andere is per definitie nieuw en onvoorspelbaar. Als we dat proces te veel sturen en instrumentaliseren, zal die innovatieve waarde dus door onze vingers glippen.

Ook omwille van de emancipatorische kracht van de sectoren leggen we best niet al te sturende subsidievoorwaarden op. Zo kan de beslissing om initiatieven die zich “terugplooiën op etnisch-culturele afkomst” niet meer te subsidiëren contraproductief zijn, omdat de praktijk leert dat doelgroepen samenbrengen en intern versterken net een belangrijk onderdeel is van het emancipatieproces.¹⁴

Scala aan waarden

Als we een gedeeld waardenkader willen uitdenken, welke waarden willen de sectoren dan gezamenlijk naar voren schuiven? De nadruk leggen op één of een paar gedeelde kernwaarden kan helpen om er extra aandacht voor te vragen bij beleidsbeslissingen, maar dit kan ook ten koste gaan van het brede assortiment aan waarden die aan bod komen in de CJSM-sectoren. Het rijke scala aan manieren waarop cultuur, jeugdwerk, sport en media waardevol zijn, is zowel een kracht als een zwakte. Door al te veel verschillende legitimaties naar voren te schuiven, dreigen ze elkaar te verdunnen.¹⁵ Dat is ook wat beleidsmakers toelaat om waarden in de mond te nemen zonder ze te

¹⁴ Strategische AdviesRaad voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media / Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk (2022). *Advies over het voorontwerp van decreet over de subsidiëring van het sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Vlaamse overheid, Departement Cultuur, Jeugd en Media. Geraadpleegd via https://www.vlaanderen.be/sarc/sites/sarc/files/2022-09/20220707_advies_decreet_scvw-samengevoegd.pdf

¹⁵ Craik, J. (2007). *Re-Visioning Arts and Cultural Policy. Current Impasses and Future Directions*. E-ANU Press, Australian University.

verbinden aan concreet en consequent beleid. De uitdaging is dus om op cross-sectoraal niveau scherpe keuzes te maken en prioriteiten op tafel te leggen, zonder hierdoor bepaalde waarden te veronachtzamen.

Een gezamenlijk speerpunt bepalen betekent uiteraard niet dat alle andere waarden op de schop moeten. Vanuit de sectoren klinkt ook een luide vraag naar vrijheid: waarden als innovatie en emancipatie bloeien niet zozeer alleen in beleidskaders die ze als vertrekpunt nemen, maar ook in kaders waar ze niet worden gekortwiekend door andere prioriteiten. Als werkingen te veel gedwongen worden om in te zetten op bepaalde doelstellingen, zoals een nadruk op hoge bezoekersaantallen of de eis om te voorzien in eigen financiering, komen sommige waarden die men al te vanzelfsprekend vindt in het gedrang. Dat vraagt eerder om reflexiviteit dan om grootse waardenverklaringen. Aan de basis moet er het **vertrouwen** zijn dat de sectoren zich in al hun volheid kunnen ontplooiën en daarvoor dient men waakzaam te zijn voor overregulering en een te verregaande institutionalisering. De uitdaging ligt erin om steeds te blijven zoeken naar een evenwichtige balans tussen de verschillende waarden in een permanente dialoog met de diverse sectoren, het beleid en de samenleving.

Beleidsvisie

Het vraagstuk rond waarde omvat dus een zekere dualiteit: om in al hun veelzijdigheid te kunnen floreren, hebben de sectoren zowel **nood aan heldere kaders als aan voldoende vrijheid**. Voor een volwassen overheid die de sectoren naar waarde(n) schat, hoeven beiden elkaar niet in de weg te staan. We moeten

bovendien vermijden dat het gesprek over de waarde van de CJSM-sectoren wordt gereduceerd tot een legitimeringsvraagstuk — zowel door de overheid als door de sectoren zelf. Meer en beter kwalitatief onderzoek naar de maatschappelijke functies die de CJSM-sectoren vervullen lijkt hier in ieder geval een belangrijke eerste stap.

Gezien de CJSM domeinen in crisistijd vaak onder druk komen te staan omwille van besparingen, is het belangrijk dat de overheid een **langetermijnvisie** ontwikkelt en duidelijke doelen voor ogen heeft, zodat er een beleidsfocus is over verschillende legislaturen heen en een vertrouwen tussen het beleid en de diverse sectoren. Omdat de belangrijkste waarden vooral door de organisaties en de participanten zelf worden gecreëerd is het nodig dat de overheid vooral de condities helpt creëren die de organisaties toelaat om met zo veel mogelijk vrijheid aan waardencreatie te doen. Dit vereist een vertrouwen door de overheid en voldoende erkenning en waardering van de intrinsieke en maatschappelijke waarden van de CJSM-domeinen. Het ten volle laten bloeien van de CJSM-domeinen zal dus ook samengaan met het wegwerken van overbodige vormen van beleidsmatige sturing en administratieve last.

3.1.2. Aanbevelingen

- Hanteer een voldoende breed en **gedragen waardenkader en heldere begrippen**, zodat de diverse waarden (de intrinsieke, de sociaal/maatschappelijke, educatieve en intrinsieke waarde) ook beter herkend en duidelijk benoemd en gehonoreerd kunnen worden in beleidsdocumenten en subsidie instrumenten, zonder dat deze leiden tot instrumentalisering. De beoordelaars (in het bijzonder in de beoordelingscommissies) moeten over de nodige instrumenten beschikken om de diverse waarden van een sector te herkennen en te waarderen.
- Maak werk van een **langetermijnvisie met duidelijke doelen** zodat de diverse sectoren zich hiertoe kunnen verhouden. Impactmetingen zijn belangrijk en vooral van belang voor de organisaties zelf, maar ze mogen niet gereduceerd worden tot legitimatiemiddel voor de overheid.
- Erken en stimuleer de **waardencreatie** (maatschappelijke en economische waarde) van organisaties en creëer hiervoor de juiste condities. Dit vraagt erkenning en vertrouwen, wat verder gaat dan louter het toekennen van subsidies.
- Hanteer bij de beoordeling van organisaties een **goede balans** tussen de primaire/intrinsieke waarde van een sector (sport beoefenen of artistieke activiteiten als intrinsiek waardevol) en de overstijgende/instrumentele waarde van een sector (de sociale/maatschappelijke en economische meerwaarde).
- Maak werk van **adequate indicatoren** of parameters om de verschillende waarden die zo eigen zijn aan de CJSM-sectoren, zoals

welbevinden of maatschappelijk belang, te valoriseren, op een systematische manier en met een gelijkaardige methodiek in de diverse subsectoren om er zinvolle conclusies aan te kunnen verbinden.

- Zet sterker in op (longitudinaal) onderzoek naar de maatschappelijke waarden van de CJSM sectoren, naar het voorbeeld van het Centraal Planbureau in Nederland.
- Blijf inzetten op het versterken van de goede zakelijke werking en adequate verdienmodellen maar reduceer de valorisatie van de CJSM sectoren niet louter tot hun economische waarde.
- Hou bij het vaststellen van beleid niet louter rekening met de ervaring van diegenen die reeds actief participeren, maar maak ook voldoende ruimte voor experiment en exploratief onderzoek om inzicht te krijgen in de mechanismen en waarden van andere groepen die nog niet participeren.

3.2. Ecosysteem in balans?

Het ecosysteem, een term die oorspronkelijk uit de biologie stamt, maakt als conceptueel frame opgeld in meerdere maatschappelijke domeinen. Toegepast op het CJSM-systeem kunnen we ons de vraag stellen hoe de diverse bestanddelen een onderlinge samenhang vertonen, hoe ze elkaar in balans houden. Disruptieve krachten kunnen de wisselwerking verstoren. Hoe kunnen we dit concept best toepassen op het cultuur-, sport-, media- en jeugdwerkveld in Vlaanderen vanuit het perspectief van duurzaam beheer? Bekijken we dit vanuit het gebruikersperspectief of het veldperspectief of beide? Hoe zijn de diverse onderdelen vernetwerkt en wat is een gewenst evenwicht? Hoe verhouden onze sectoren zich ten aanzien van andere ecosystemen (onderwijs, welzijn, economie, ruimte, ...)? Waar zien we lacunes, deficiënties? Hoe kunnen we schadeclaims bepalen? Wie zal zorg dragen voor herstel en onderhoud?

3.2.1. Reflectie

Met het begrip ecosysteem richten we de aandacht op de wisselwerking tussen de verschillende velden binnen het domein CJSM en binnen de velden afzonderlijk. John Holden pleit ervoor deze te benaderen als een 'Ecology of Culture' omdat die kijk een rijker en vollediger beeld geeft van de dynamieken tussen de verschillende actoren en de bijhorende rollen. De sector is in deze benadering geen mechanisme maar een organisme: de relaties en patronen binnen het totale systeem zijn veel organischer en dynamischer dan lineaire modellen toelaten.¹⁶ Het is

¹⁶ Holden, J. (2015). *The Ecology of Culture: a Report Commissioned by the Arts and Humanities Research Council's Cultural Value Project*. Wiltshire: Arts and Humanities Research Council.

een benadering waar de CJSM-sectoren zich sterk in herkennen en sluit ook aan bij de meer gekende (actor) network theory. Ze vormen elk op zich zelfredzame en dynamische biotopen waarin grote en kleine, publieke en private, producerende en presenterende spelers elkaar stimuleren en versterken, systemen die bovendien sterk verweven zijn met andere beleidsdomeinen. Die complexe interactie vraagt om beleid dat elke speler in het veld erkent en aandacht heeft voor de onderlinge verhoudingen en rollen binnen het systeem.

We kunnen cultuur, jeugd, sport en media elk als afzonderlijke ecosystemen benaderen, maar ze vormen ook samen één ecosysteem, een organisch geheel dat op zijn beurt weer in een breder maatschappelijk systeem past. Hoewel het begrip 'ecosysteem' steeds vaker en soms te pas en te onpas wordt gebruikt door beleidsmakers, ontbreekt voorlopig een gedeelde definitie – ook onder academici – en blijft de precieze reikwijdte van het concept onduidelijk.¹⁷ Tevens zegt het weinig over de onderlinge machtsverhoudingen. Het wordt dus uitdagend om de discussie over dit thema goed af te bakenen. Dat betekent echter niet dat we de term beter links laten liggen. De ecosysteembenadering vindt weerklank omdat ze een perspectiefwissel probeert te beschrijven die zich opdringt, maar nog voet aan de grond moet krijgen.

17 De Bernard, M., Comunian, R., & Gross, J. (2021). *Cultural and creative ecosystems: a review of theories and methods, towards a new research agenda*. Cultural Trends, 1-22.

Er zijn meerdere invalshoeken van het begrip te vinden.^{18,19,20} We opteren voor twee benaderingen: de eerste richt zich op hoe de overheid moet omgaan met de dynamiek en onderlinge verhoudingen tussen **publieke, private en civiele spelers** en wat haar rol is in het culturele ecosysteem. Een ecosysteembenadering vraagt daarnaast ook aandacht voor hoe **verschillende beleidsdomeinen** in de praktijk overlappen en met elkaar verweven zijn. De CJSM-sectoren voelen steeds meer de nood om die verbindingen ook op te zoeken en te versterken – onder elkaar, maar net zo goed met beleidsdomeinen zoals onderwijs en welzijn. Om die verbinding te stimuleren, houden we met onze aanbevelingen een pleidooi om buiten de bestaande kaders te denken. Het gaat er vooral om een goede balans te vinden tussen **de overheid, het middenveld (de civil society) en de markt**.

Publiek, privaat, civiel

We kunnen de diverse spelers in onze maatschappij ruwweg opdelen in publieke, private en civiele actoren. De realiteit is uiteraard complexer en doorspekt met tussenvormen, maar in hun kern en qua uitgangspunt verschillen deze drie domeinen sterk van elkaar en zijn hun onderlinge verhoudingen bepalend voor de hele samenleving. Die verhoudingen zijn heel veranderlijk: soms verschuiven verantwoordelijkheden geruisloos van het ene naar het andere veld, op andere momenten zijn zo'n bewegingen disruptief en dwingen ze andere actoren om zich te herpositioneren.

18 Goss, S. (2020). *An Eco-System View of Change and a Different Role for the State*. Compass.

19 Bakalli, M. (2015). *The Creative Ecosystem: Facilitating the Development of Creative Industries*. United Nations Industrial Development Organization.

20 Foster, N. (2020). *From Clusters to Ecologies: Rethinking Measures, Values and Impacts in Creative Sector-Led Development* [Conference Paper]. Creative Industries Research Frontiers Seminar Series, London, UK.

Bepaalde taken die oorspronkelijk werden toevertrouwd aan overheidsdiensten worden bijvoorbeeld overgenomen door of uitbesteed aan privéspelers²¹, of burgerinitiatieven trekken het laken naar zich toe omdat ze menen dat de overheid tekortschiet. Ook bredere maatschappelijke evoluties – bijvoorbeeld technologische ontwikkelingen – kunnen de kaarten hier over de hele lijn grondig door elkaar schudden.

Hoe moet een overheid zich verhouden tot dat veranderlijke geheel en welke rol bedeeft ze zichzelf toe? Wat is de visie, wat zijn de uitgangspunten? Laat je gedijen of grijp je net in om bepaalde evenwichten te bewaken? De steeds verschuivende verhoudingen zijn enerzijds net kenmerkend voor de **veerkracht en zelfredzaamheid** van de sectoren: het zijn systemen die zich aanpassen aan een veranderende realiteit en zelf nieuwe evenwichten zoeken. In die zin moet de overheid niet te sturend optreden en de sectoren voldoende ruimte geven om zich te ontplooien. Tegelijk kan het evenwicht ook verstoord geraken op een manier die wél om interventie vraagt, bijvoorbeeld als bepaalde spelers te groot worden of publieke functies ondergesneeuwd geraken.

Er is dus geen pasklaar antwoord op de vraag wanneer een overheid binnen dat dynamische geheel moet bijsturen en wanneer net niet. Om weloverwogen keuzes te maken, moet ze wel goed nadenken over haar positie tegenover het civiele veld en de markt. Welke rol wil ze spelen binnen dat ecosysteem? Welke functies en waarden wil ze bewaken of stimuleren? Op dat vlak is de visie waar Vlaanderen haar beleidskeuzes op stoelt voor

21 Van Tuyckom, C., Verschueren, B. & Scheerder, J. (2018) *Disruptie in de sport. Scenarioplanning en ClubSportInnovatie (CSI) als methodieken om met verandering om te gaan*. Praktijkgids Sportmanagement.

CJSM-domeinen niet altijd glashelder. Ze zien een overheid die zich soms spiegelt aan de markt waar ze net tegengewicht zou kunnen bieden, of die publieke taken in privéhanden overlaat om loutere efficiëntieredenen. In haar verhouding tot de civiele sfeer kan de overheid ook dubbelhartig zijn: als burgerinitiatieven niet stroken met beleidsprioriteiten treedt ze repressief op, in andere situaties schuift ze dan weer te veel verantwoordelijkheden af op burgers die zich willen engageren.

Kan de overheid in de toekomst op een meer doordachte manier omgaan met haar verhouding tot het civiele veld en de markt? Volgens Gross en Wilson is een ecosysteembenadering nuttig omdat ze ons toelaat om voorbij de dichotomie tussen paternalistisch top-downbeleid en vermarkting te denken.²² Ze vraagt aandacht en respect voor de organische realiteit die niet zomaar van bovenaf kan worden uitgetekend, maar dagelijks wordt gecreëerd via een complex samenspel tussen spelers die elk hun eigen functies en doelstellingen hebben. Tegelijk herwaardeert ze ook de rol van publieke en civiele actoren door te benadrukken dat we sectorale ecosystemen niet simpelweg als industrieën of waardeketens kunnen beschouwen. Een overheid moet binnen dat dynamisch geheel de voorwaarden creëren voor een **weerbaar, duurzaam ecosysteem** waar niches en innovaties kunnen ontstaan, groeien en ontplooien.

Verbinding

Echt gloednieuw is een ecosysteembenadering van beleidsdomeinen eigenlijk niet. Vlaanderen omschrijft zijn sectoren al

22 Gross, J. D., & Wilson, N. C. (2019). *Creating the Environment: The Cultural Eco-Systems of Creative People and Places*. Creative People and Places. <http://www.creativepeopleplaces.org.uk/our-learning/creatingenvironment>

langer als “rijk, dynamisch en levendig”²³ en spreekt recent ook over landschapszorg en kruisbestuivingen.²⁴ Dat getuigt van een overheid die sectoren benadert als vitale, open systemen. De vertaling van praktijk naar beleid zorgt echter steeds voor een zekere verenging, omdat we die elastische realiteit moeten opdelen in behapbare categorieën. Opdeling in beleidsdomeinen en ministerposten is dus deels onvermijdelijk en nodig om orde te scheppen, maar die categorieën mogen geen momentopnames zijn die verstarren en **tot verkoking** leiden. Er moet voldoende ruimte blijven om **verbinding** op te zoeken tussen de verschillende sectorale systemen.

In de praktijk worden de grenzen tussen verschillende beleidsdomeinen steeds vaker afgetast. Andere sectoren – denk aan welzijn en onderwijs – ontdekken de kracht van cultuur, jeugd, sport en media en vice versa. Voor publieke actoren blijft het echter moeilijk om buiten traditionele beleidshokjes te stappen en die verbindingen echt uit te diepen of hybride organisaties uit te bouwen. De meeste maatschappelijke uitdagingen spelen zich niet af binnen één beleidsdomein: ze vragen een transversale blik en cross-sectorale oplossingen.

In het verleden zijn transversale instrumenten – bijvoorbeeld het Participatiedecreet – niet altijd naar waarde geschat of zelfs afgebouwd. De CJSM-domeinen hebben echter **nood aan hefbo- men** om de verbindingen tussen verschillende beleidsdomeinen structureel te verankeren en te stimuleren. Kunnen we beleid en financiering in de toekomst meer stoelen op transversale

doelstellingen? Is er ruimte om ook samenwerkingen structureel te ondersteunen, in plaats van enkel organisaties? Om in te kunnen haken op de beweeglijkheid van het ecosysteem zal de overheid buiten haar bestaande kaders moeten durven denken.

Bestuursniveaus

Een ecosysteembenadering in Vlaanderen kan ook niet los gezien worden van de verhouding tussen de verschillende overheidsniveaus. Het begrip overheid is minstens dubbel (Vlaams en lokaal) of zelfs vierdubbel te lezen (federaal en EU). Zeker op het brede lokale niveau – waar lokale actoren zich weliswaar verhouden tot een lokale context, maar ook een bovenlokale werking of uitstraling kunnen hebben – zijn de onderlinge relaties tussen elkaar en andere sectoren meer vanzelfsprekend. De keuze voor decentralisatie heeft hier een belangrijke rol in gespeeld. De effecten van het loslaten – denk aan het doorknippen van de band met de provinciale overheden – zijn echter steeds harder voelbaar op het lokale en Vlaamse niveau.²⁵ Het heeft tot versnippering geleid en niemand overziet of bewaakt nog het geheel. In het hele CJSM domein wijzen lokale en bovenlokale spelers op een aantal deficits. De Vlaamse overheid reikt steeds minder stimulansen of kaders aan voor de lokale spelers. Deze signalen vragen een hernieuwde aandacht voor het lokale veld vanuit het Vlaamse niveau en een beter evenwicht tussen de verschillende bestuurslagen (een New Deal?).

23 Vlaanderen (s.d.). *Cultuur*. Geraadpleegd via vlaanderen.be/cultuur-sport-en-vrije-tijd/cultuur

24 Jambon, J. (2020) *Strategische Visienota Kunsten*. Vlaamse regering.

25 Janssens, L., & De Rynck, F. (2023). *Visie op de toekomst van het lokaal & binnenlands bestuur in Vlaanderen*. Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing. Geraadpleegd via https://www.steunpuntbestuurlijkevernieuwing.be/_files/ugd/b8884e_18b4d0d43af2453095c63a31be005aea.pdf

3.2.2. Aanbevelingen

- Bepaal meer expliciet de uitgangspunten en de rol van de Vlaamse overheid in het ecosysteem en dus in verhouding tot de private actoren en de civil society en zet consequent in op **een stevige visie** om samenwerkingen aan te gaan met de andere actoren en om doordachter te kunnen omgaan met verschuivingen en disrupties in het ecosysteem.
- Geef **transversaliteit** binnen het ecosysteem concreet vorm door het definiëren van gezamenlijke doelen met de nadruk op inhoud, eerder dan op structuren, sectoren of organisaties.
- Een transversale aanpak vraagt ook een meer **programma-ge-stuurde** (i.p.v. sectorale) aanpak op lange termijn, in plaats van het steeds verder uitdijende amalgaam van projectoproepen.
- Creëer een set van hefboomen (gemeenschappelijke programma's, gedeelde fondsen) om de verbindingen tussen beleidsdomeinen structureel te verankeren en te stimuleren.
- De verschillende beleidsniveaus moeten ruimte zoeken om in overleg te gaan met elkaar en rollen **onderling beter af te stemmen**, door concrete verwachtingen te benoemen en daar ook de nodige stimulansen te voorzien. De impact van de interne staatshervorming heeft de evenwichten en complementariteit verstoord. Hierbij verdient de nieuwe regierol van de lokale overheden de grootste zorg maar dient het overzicht en de sturing op hoofdlijnen door de Vlaamse overheid terug versterkt te worden;
- Zet in op een **sterkere en meer zichtbare ondersteuning van het lokale CJSM-veld** vanuit Vlaanderen. Breng de impact van de interne staatshervorming op onze CJSM domeinen zowel financieel als inhoudelijk in kaart, met het oog op het streven naar een beter evenwicht.
- Stimuleer **samenwerking tussen verschillende partners** (zowel publieke, private als burgerlijke actoren) over sectoren heen of binnen sectoren vanuit inhoudelijke keuzes, en niet louter vanuit efficiëntie denken (connecting the dots). Veranker daartoe bestaande netwerken zoals Pulse, dat een unieke en waardevolle rol speelt in de verbinding rond duurzaamheid.
- Creëer duidelijkheid over en monitor de mate waarin de lokale overheden nog investeren in de pijlers van het lokale cultuurbeleid (cc's, bibliotheken,...).
- Zorg voor nog **meer en betere representativiteit in de (lokale) advies- en beheersorganen**, om te streven naar een meer omvattend en inclusiever ecosysteem: het vrije initiatief in bepaalde steden en gemeenten om een sterker lokaal platform op te zetten als gesprekspartner voor de lokale overheid kan inspirerend zijn.
- Zoek naar manieren om vernieuwende bottom up burgerinitiatieven, zoals o.m. de commons en de coöperatieve, adequaat te ondersteunen en/of groeikansen te geven.

3.3. Arbeid en lust

De CJSM-velden bewegen zich in de ruimte tussen professionele en vrije tijd. Werknemer, ondernemer, vrijwilliger, sympathisant, occasioneel en frequent gebruiker, passieve en actieve consument, ... er zijn nog wel wat begrippen die hieronder ressorteren. We stellen hierbij de vraag naar de plaats van de 'CJSM'- mens - als maker, creatieveling, (top)presteerder, geëngageerde, vrijwilliger in zijn uiteenlopende dimensies, vanuit de diverse rollen die hij opneemt in het bestel. In het bijzonder vraagt in relatie tot werk de toenemende precariteit onze aandacht, die in CJSM even hard toeslaat als in 'harde' sectoren en het welzijn van de mens flink aantast: flexibiliteit, regeldruk, werkdruk, statutaire uitholling, besparingen, misbruiken, ... leiden tot onzekerheid en dragen allerminst bij tot aantrekkelijk en zingevend werk. We zien ook toenemende verwachtingen ten aanzien van het belangeloos engagement: het zet de 'vrijwilligheid' van het vrijwilligerswerk onder druk.

3.3.1. Reflectie

Op vlak van arbeid kampen de CJSM-domeinen op hun eigen manier met uitdagingen die de hele samenleving tekenen, zowel in als buiten Vlaanderen. Eén van die uitdagingen kunnen we samenvatten als een **flexibiliteitsvraagstuk** met twee gezichten. Enerzijds rijst van onderuit de samenleving een vraag naar meer flexibiliteit om werk en privéleven beter op elkaar af te kunnen stemmen. Arbeidsflexibilisering is tegelijk ook een winst- en besparingsgedreven evolutie die knaagt aan lonen, sociale zekerheid en duurzame loopbanen. Van die januskop wordt soms misbruik gemaakt, bijvoorbeeld door preciaire tewerkstelling voor

te stellen als een individuele, positieve keuze voor flexibiliteit. Wat buiten kijf staat, is dat het gelaat van werk de afgelopen decennia sterk is veranderd en zal blijven veranderen. In sommige delen van de wereld tekenen die ontwikkelingen zich veel scherper af dan bij ons, maar ook binnen Vlaanderen verschilt het tempo en de manier waarop van sector tot sector. Dat vraagt om beleid dat aandacht heeft voor de eigenheden van die sectoren en kan schakelen tussen verschillende snelheden.

Wat eigen is aan de sectoren cultuur, jeugd, sport en media, is de diepgewortelde intrinsieke motivatie van wie er aan de slag gaat. De keuze voor deze sectoren vertrekt vaak **vanuit passie** en **sterk maatschappelijk engagement** in plaats van een zoektocht naar broodwinning. Dat zien we in de eerste plaats aan het enorme aantal mensen dat zich vrijwillig engageert: in 2019 waren de cultuur-, jeugd- en sportsector samen goed voor zo'n 56% van alle vrijwilligersactiviteit in Vlaanderen²⁶. Het spreekt dan ook voor zich dat vrijwilligerswerk integraal deel uitmaakt van het debat rond werk. Die intrinsieke motivatie is een fenomenaal reservoir aan energie dat de beleidsdomeinen doet floreren, maar het is ook een tweesnijdend zwaard. Zowel de markt als de overheid neigen oneigenlijk gebruik te maken van die tomeloze inzet en zoeken soms de grenzen van het toelaatbare op. Dat creëert perverse effecten voor wie in deze sectoren werkt en weegt ook op de duurzame werking van organisaties én de arbeid zelf.

²⁶ Hustinx, L., & Dudal, P. (2020). *Het vrijwilligerswerk in België in 2019: kerncijfers*. Vakgroep Sociologie Universiteit Gent.

Veelheid aan statuten

Binnen cultuur, jeugd, sport en media bestaan er tal van statuten die in meer of mindere mate afwijken van klassieke loopbanen. Denk aan zelfstandigen, deeltijdse tewerkstelling en vrijwilligers, maar ook aan specifiekere statuten zoals de regeling voor verenigingswerk in de sport- en socioculturele sector, de auteursrechtenvergoeding bij kortlopende opdrachten in de mediasector, of de kleine vergoedingsregeling voor kunstenaars. Die verscheidenheid aan tussenstatuten is enerzijds positief, de combinatie van statuten is vaak zelfs een wezenlijk kenmerk van sectoren. Tussenstatuten ontstaan echter meestal als antwoord op reële noden in het veld, maar bereiken vaak een punt waarop het oorspronkelijke doel verwatert. Ze worden in de praktijk eerder gebruikt om een tekort aan middelen voor volwaardige tewerkstelling te ondervangen, of alleszins een gebrek aan wil om die middelen prioritair in mensen te investeren. We kunnen ons daarom afvragen of de wildgroei aan tussenstatuten wel een echt antwoord biedt op die reële noden of toch vooral symptoombestrijding is. Bij gesubsidieerde instellingen komt daar bovenop dat de overheid doorgaans ook zélf aan de basis staat van dat (structureel) tekort aan middelen. Het steeds uitdijende web aan precaire tussenstatuten laat zien dat een holistische aanpak van de uitdagingen rond werk in deze sectoren ontbreekt.

Op het niveau van de werkgevers zorgt de veelheid aan statuten ervoor dat fair practice meer en meer onder druk komt te staan, niettegenstaande gewaardeerde inspanningen op dat gebied, zoals o.m. de fair practice code 'Juist is Juist,' ontwikkeld door oKo en andere. Financieel én ethisch correct handelen tegelijk wordt steeds moeilijker voor organisaties. De drijfveer om voor

een bepaald statuut te kiezen raakt uit het zicht of komt al te vaak neer op onomwonden besparing. De mentale en financiële ruimte in combinatie met een doordacht personeelsbeleid ontbreekt vaak om mensen binnen een organisatie de juiste plek te geven volgens hun competenties en verwachtingen en waarin ze kunnen groeien. Er wordt gepuzzeld alsof mensen wandelende contingenten aan werkuren zijn die deels belastingvrij, deels via kostenvergoedingen, etc. in het plaatje kunnen worden ingepast. Dat maakt het bijzonder lastig om organisaties op een duurzame manier uit te bouwen en voor werknemers om duurzame loopbanen op te bouwen. Ook subsidieprocedures zorgen hier soms voor ontwrichting: omdat subsidiebeslissingen pas heel kort voor de aanvang van een nieuwe beleidsperiode vallen, worden mensen op non-actief gezet om ze daarna al dan niet opnieuw aan te werven. Die onzekerheid ligt ook mee aan de basis van de arbeidskrachte rond bepaalde profielen: omdat mensen met bepaalde competenties – denk aan zakelijke en technische profielen – in andere sectoren vaak beter en stabiel verlonde kunnen worden, geraken bepaalde vacatures niet ingevuld.

Voor wie zich wil engageren in de CJSM-sectoren, betekent dit dat een carrière er steeds vaker uitziet als een **broze ketting van tijdelijke jobs en opdrachten**. De realiteit van multi-jobholding in een gig economy die in landen als de Verenigde Staten al langer en dieper is doorgedrongen in het weefsel van de samenleving, bestaat ook bij ons voor culturele en creatieve professionals.^{27,28} Die trend zien we eveneens bij freelance journalisten in

27 De culturele organisatie en het nieuwe werken (2018) In L. Delrue & B. Dierick (Ed.) *REFLECTIES cultuur, jeugd, media*. Vlaamse overheid, Departement Cultuur, Jeugd en Media.

28 Ferwerda, J., Willekens, M., Siongers, J., Willemyns, M., & Lievens, J. (2021) *Loont passie?* Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie.

de mediasector.²⁹ Die nieuwe vorm van werken sluit moeilijk aan bij bestaande sociale zekerheidssystemen en overlegstructuren die nog steeds zijn afgestemd op lineaire, voltijdse loopbanen. We zien dat overheden deze nieuwe realiteit deels zelf mee creëren, maar er niet in slagen om ze ook bij te benen en een antwoord te bieden op de problemen en onzekerheden die ze met zich meebrengt. In de praktijk komt het er vaak op neer dat precariteit en lage lonen de prijs zijn voor carrièrekeuzes die vertrekken vanuit passie en engagement.

Kwetsbaarheid en vrijwillig engagement

De kwetsbaarheid die toewijding vaak met zich meebrengt zien we ook bij vrijwilligerswerk, zij het op een fundamenteel andere manier. Dat vrijwilligers onbezoldigd werken zit verankerd in de definitie van wat ze doen. Hun werk is dan ook voor alle lagen van de samenleving een goudmijn die we alleen maar dankbaar kunnen koesteren. De tendens groeit om vrijwilligers te zien als instrument om beleidsuitdagingen zoals personeelstekort of onderinvestering te bekampen. Zo wordt de maximale kostenvergoeding voor bepaalde vrijwilligers tijdelijk of permanent verhoogd om (de perceptie van) tekorten aan te pakken.³⁰ Die aanpassingen, ingegeven vanuit de overheid en sector zelf, creëren ongelijkheid en geldelijke concurrentie tussen verschillende types vrijwilligerswerk. Kleine organisaties – vaak net die organisaties waar een stevige vrijwilligerswerking een bestaansvoorwaarde

is – hebben niet altijd voldoende budget om mee te dingen in die concurrentieslag.

Door het onderste uit de kan te proberen halen met weinig oog voor het totale plaatje wordt de grens tussen betaald werk en vrijwilligerswerk troebel. Soms wordt ook met argwaan gekeken naar vrijwilligers die geen inkomen halen uit arbeid. Zo gelden de verhoogde kostenvergoedingen niet voor wie een uitkering ontvangt en moet wie werkloos is of op brugpensioen gaat toestemming vragen aan de RVA om zich belangeloos in te mogen zetten voor anderen. Samen dragen al deze aanpassingen en uitzonderingen ook bij aan de administratieve last die het enthousiasme om zich vrijwillig te engageren kan kelderen. Door gesleutel aan de spelregels à la tête du client komt de unieke mix tussen vrijwilligers en betaalde krachten in de CJSM-sectoren onder druk te staan.

Duurzaam perspectief

Het tijdperk waarin werken synoniem was met een vaste job van negen tot vijf is onherroepelijk voorbij. De manier waarop het beleid zich aanpast aan die nieuwe realiteit vertoont echter een gebrek aan een scherpe visie. Cultuur, jeugd, sport en media hebben nood aan maatregelen die oog hebben voor de eigenheden van sectoren en betere antwoorden kunnen bieden. Een overheid die – in de stijl van de stereotiepe Vlaming – ‘koterijen’ blijft bouwen zonder de fundering van het huis zelf aan te pakken, creëert uiteindelijk een moeilijk te navigeren en weinig leefbaar doolhof. Solide principes zoals minimumlonen, sociale zekerheid en sociaal overleg zijn van levensbelang, maar de druk op die principes valt niet op te lossen met een bijgebouw waar andere

29 Van Leuven, S., Raeymaeckers, K., Libert, M., Le Cam, F., Stroobant, J., Malcorps, S., ... & Vanhaelewyn, B. (2019). *Het profiel van de Belgische journalist in 2018*. Department of Communication studies, UGent.

30 Lemahieu, T., Hambach, E., Loos, B., Verdée, J., Brié, G., Megens, L., Janssens, M. (2021) *SOS Vrijwilliger*. Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw.

regels gelden. De complexe bevoegdheidsverdeling in ons land kan hier finaal geen excuus zijn: werk speelt in elke sector en uithoek van onze samenleving een fundamentele rol, dus elke beleidsmaker en werkgever draagt hier verantwoordelijkheid voor.

Dat bepaalde globale tendensen aan een sneller tempo realiteit worden binnen de CJSM-sectoren pleit er alleen maar voor om de vraagstukken die daarbij komen kijken ook stevig aan te pakken. Cultuur, jeugd, sport en media hebben nood aan een beleidsvisie die vertrekt vanuit het belang van **de mensen achter het werk** en hen een **duurzaam perspectief** biedt. Vrijwillig, zelfstandig, in dienst of als bestuurslid: de manieren waarop ze zich blijven inzetten voor deze domeinen zullen er doorheen hun loopbaan anders uitzien, maar hun engagement zou op geen enkel moment ten koste mogen gaan van hun welzijn. We moeten daartoe voor ogen blijven houden met welk doel bepaalde statuten worden gecreëerd of aangepast en of dat doel ook standhoudt in de praktijk. Als ze een andere nood gaan lenigen ten koste van wie het werk doet, moet die nood aan de basis worden aangepakt.

3.3.2. Aanbevelingen

- Zet in op een **duidelijke visie en heldere, overkoepelende kaders** op arbeid, over beleidsdomeinen en beleidsniveaus heen, waarmee de sectoren zelf meer verantwoordelijkheid kunnen opnemen.
- Neem de statuten en kaders CJSM binnen het bredere sociale zekerheidsbestel onder de loep, met een proeve van antwoord op volgende vragen:
 - Hoe garanderen we sociale zekerheid en economische gelijkwaardigheid?
 - Is er nood aan meer eenvormige statuten en zo ja, hoe maken we daar werk van?
 - Hoe geven we fair practice en fair pay nog meer concreet vorm?
- Versterk de sociale bescherming van de zelfstandige werknemers, naar analogie van het kunstenaarsstatuut, en creëer ook een robuust kader voor bescherming van de freelancers.
- Zorg voor een gezond evenwicht tussen freelancers, vrijwilligers en personeel in loondienst; met de juiste mens op de juiste plaats, en volgens billijke verloning.
- Zet in de **war for talent** ook de aantrekkelijkheid van onze sectoren extra in de verf om voldoende instroom van diverse en nieuwe (21st eeuwse competenties waaronder digitale vaardigheden, aandacht voor creatieve ambachten in erfgoed) profielen te garanderen, met aandacht voor correcte verloning, mogelijkheden tot heroriëntering en betere toegankelijkheid van levenslang leren.

- Versoepel de omschakeling tussen beroepen en activiteiten en leg de focus op **talent management** door competenties zichtbaar te maken en te erkennen.
- Maak **loopbaanplanning en persoonlijke groei** een evidentie door organisaties hiertoe te verplichten.
- Garandeer **heldere statuten** en maak komaf met de opeenstapeling van uitzonderingsmaatregelen. Zorg ook voor transparantie over statuten en sectoren heen. Individuen moeten een duidelijke keuze kunnen maken op basis van de doelen en eigenheden van de statuten.
- Maak werk van eenduidige contracten, administratieve vereenvoudiging en een rechtvaardige fiscaliteit. Dit veronderstelt ook een helder statuut voor vrijwilligers, waarbij de kern van vrijwillig en onbezoldigd engagement gevrijwaard blijft.
- Heb oog voor de **betere bescherming voor vrijwilligers**, mede als gevolg van veranderingen in het vrijwilligersengagement de afgelopen jaren. Binnen sectoren zien we bovendien grote verschillen in aantallen, duur van het engagement, verantwoordelijkheid, taakhoud, etc. Streef dus naar eenvormigheid en eenduidigheid, maar verlies de bredere context niet uit het oog.
- Respecteer de verschillen tussen sectoren, en heb ook oog voor hun eigenheid en noden (vb. nood aan realistische verloning voor competitieporters, piekperiodes voor redders en combineerbaarheid met andere tewerkstelling, de hoge verwachtingen voor vrijwilligers in het jeugdwerk).

- Stimuleer **sociale innovatie**: vb. opportuniteiten van collectivering (vb. gedeeld werknemerschap naar Scandinavisch voorbeeld) en maak deze zichtbaar voor het werkveld.
- Stimuleer organisaties om **zinnvolle synergiën of nieuwe organisatievormen** te verkennen waarbij resources gedeeld worden, zowel financieel als operationeel.

3.4. Inclusief/exclusief

Inclusie is binnen de CJSM velden een *conditio sine qua non*. Zonder aandacht voor de mens als deelnemer of deelhebber heeft het bestel geen bestaansrecht en daarom is het ook noodzakelijk maximale garanties in te bouwen om iedereen te laten participeren. Hier speelt geen dwang of verplichting, de participerende burger kiest uit vrije wil om zijn tijd nutteloos of voor het plezier of zinvol in de zin van betekenisgeving te besteden. Maar CJSM is een belangrijke kracht om zo veel mogelijk mensen mee aan boord te krijgen en te houden, om het ecosysteem levendig te houden en niet te laten vervallen tot een levenloze ruïne. Het is een essentieel bestanddeel voor het samenleven in verscheidenheid, voor de strijd tegen ongelijkheid.

3.4.1. Reflectie

De mismatch tussen waar we over nadenken en wie de positie krijgt toebedeeld om na te denken, plaagt ook beleidsmakers en beslissers die zich ontfemen over cultuur, jeugd, sport en media. De kloof is bovendien zeer gelaagd: inclusie gaat ook over mensen in armoede, laaggeschoolde mensen, mensen uit de lgbtqia+-gemeenschap, net als over alle manieren waarop deze en andere posities elkaar kruisen.

Een gebrek aan inclusie is vaak het meest zichtbaar aan de top, maar weerspiegelt hier een probleem dat over de hele lijn blijft spelen. Na jaren participatiebeleid moeten we vaststellen dat sociale ongelijkheden – ook aan de basis – nog steeds bestaan. Iederéén verdient nochtans een plek in het cultuur-, jeugd, media- en sportaanbod. Als we die ambitie in de toekomst waar willen

maken, moeten we kritisch durven kijken naar de weg die reeds is afgelegd. Welke instrumenten werken en welke niet? Zit de premisse van het huidige participatiebeleid wel juist? En wat kunnen de verschillende maatschappelijke domeinen van elkaar leren?

Representatie

Wie het beleid bepaalt, bepaalt ultiem wat we (h)erkennen als cultuur, jeugdwerk, sport of media en wie de middelen en instrumenten krijgt om aan die definities invulling te geven. Zolang er te weinig mensen rond de beleidstafel zitten die kunnen aanvoelen wanneer zo'n definitie tekortschiet, wars is van drempels of ongelijkheden zal reproduceren, varen we blind. Om inclusief beleid te kunnen ontwikkelen is het dus essentieel dat het hoogste echelon zichzelf hogere standaarden oplegt.

Representatie van kansengroepen in de schoot van de macht is echter geen einddoel an sich, maar een middel om structuren van binnenuit in vraag te kunnen stellen en te veranderen. Organisaties die wel de stap naar een inclusiever personeelsbestand hebben kunnen maken, zien dat de weg die ze afleggen vaak begint met één of enkele personen die als 'token' aanlopen tegen rigide structuren, opbranden en weer vertrekken. Streefcijfers moeten dus samengaan met voldoende aandacht voor de knelpunten die ze blootleggen en bereidheid om ook met die lessen aan de slag te gaan. Inclusie is geen aanvullend project, maar een veranderingstraject dat organisaties tot in de kern raakt. Om inclusie waar te maken op een manier die verder gaat dan de oppervlakte, zullen posities, routines en structuren herdacht moeten worden.

Trickle up

De bestaande maatregelen vertrekken voornamelijk vanuit een soort trickle-up filosofie, of het geloof dat inclusie aan de basis diversiteit over de hele lijn zal aanvullen. Er zijn heel wat instrumenten ontwikkeld die erop gericht zijn om drempels weg te halen voor het cultuur-, jeugd-, sport- en media-aanbod. Denk aan kansentarieven om financiële drempels te bekampen (de UiTPAS, SNS-pas, museumpas, etc.) of middelen voor participatieprojecten, 'proeftuinen' die participatie bevorderen, mediawijsheids- en e-inclusieprojecten, etc.

Dat brede scala aan instrumenten heeft op sommige plekken tot waardevolle verschuivingen en inspirerende initiatieven geleid. Globaal genomen moeten we weliswaar vaststellen dat een radicale omslag of een brede maatschappelijke verschuiving uitblijft. De meest recente participatiesurvey toont aan dat sociale ongelijkheden binnen cultuur, jeugd, sport en media onverminderd blijven bestaan en binnen een aantal domeinen zelfs verder uitbreiden: de opleidingskloof tussen wie wel en niet deelneemt heeft doorheen de jaren standgehouden. Of er aanzienlijke vooruitgang is geboekt op andere fronten blijft onduidelijk. Academics geven aan dat onderzoeksgegevens over de vrijetijdsbesteding van specifieke kansengroepen bijzonder schaars zijn.³¹

Op welke manieren schiet de huidige aanpak dan tekort? De instrumenten die reeds bestaan zijn erg versnipperd en het blijft vaak onduidelijk welke effectief zijn en welke niet. Een **holistische**

³¹ Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie (2022) *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap – Participatiesurvey 2020-2021-2022*. Cultuurenmedia.be. Geraadpleegd via https://cultuurenmedia.be/images/Participatiesurvey2022/samenvatting_pas.pdf

benadering ontbreekt: iedereen bouwt aparte knowhow op en de lessen die we leren vloeien vaak niet door naar andere domeinen. Sectoroverschrijdende instrumenten – denk aan het Participatiedecreet – worden onvoldoende naar waarde geschat en zelfs afgebouwd. De ambities en instrumenten zijn legio, maar zonder monitoring en evaluatie blijven het tandeloze voornemens.

Een inclusieve overheid heeft daarnaast ook oog voor hoe andere beleidsprioriteiten soms inclusie net tegen kunnen werken. Zo maakt een te sterke nadruk op hoge bezoekers- en deelnemersaantallen het moeilijk om voorstellingen of activiteiten te programmeren die buiten de lijnen kleuren en op die manier een ander publiek aantrekken. Efficiëntiedenken zal soms moeten wijken zodat organisaties zich kunnen laten transformeren door de diverse realiteit die hen omringt.

Inclusie of integratie?

Als we erkennen dat de CJSM-domeinen elastisch moeten zijn in een snel veranderende samenleving, kunnen we ons ook afvragen of de premisse van drempels tot het bestaande aanbod wegwerken wel juist zit. Is het inclusieprobleem een kwestie van individuen die geen aansluiting vinden bij wat reeds bestaat, of van een aanbod dat geen aansluiting vindt bij hun leefwereld? Cultuur, jeugd, sport en media dragen allen bij aan het algemeen welzijn en vinden we terug in elke uithoek van onze samenleving, maar de specifieke manieren waarop sommige groepen dat doen worden niet altijd erkend of voldoende ondersteund. Binnen de jeugdsector zorgt die focus op deelnemen aan wat al bestaat, bijvoorbeeld voor een opdeling tussen 'regulier' en

'doelgroepspecifiek' jeugdwerk, waarbij de functie van dat laatste vaak wordt verengd tot toeleiding naar het reguliere aanbod.³²

De overheid wil iedereen de kans geven om deel te nemen, maar kijkt dus ook met een zeker wantrouwen naar werkingen waar kansengroepen op een homogene manier vertegenwoordigd zijn. Dat is deels begrijpelijk, omdat we een gedeelde gemeenschap voor ogen hebben waar verschillende groepen zich niet hoeven terug te trekken in aangemeten hokjes. Maar de drang om inclusie én integratie in één beweging te proberen bereiken kan ook contraproductief zijn. Doelgroepspecifieke initiatieven verdienen de kans om zich stevig te wortelen en van daaruit verbindingen aan te gaan. Een positieshift van 'drempels weghalen' naar 'aanbod creëren' voor en met minderheden moet ons toelaten om opnieuw te definiëren wat telt als cultuur, jeugd, sport en media.³³ "Het is het kenmerk van een levende cultuur dat zij andere culturen assimileert, imiteert of overneemt", meent Ilya Leonard Pfeijffer in zijn column over wat erfgoed precies is. "Alleen dode culturen zijn gestold en onveranderlijk, als de ruïnes van Apollo's heiligdom in Delphi."³⁴

Iedereen iets

'Niet alles moet voor iedereen, maar iedereen moet wel iets.' Een inclusief CJSM-landschap hoeft geen eenheidsworst te worden die iedereen wel naar binnen kan werken maar niemand echt

32 Pissens, L., Siongers, J., Lievens, J., Brandt, L. & Derluyn, I. (2019). *Vrije tijd van jongeren in migratie*. Cjm.vlaanderen.be.

33 De Visscher, K., Neyens, M. (2016) *Visienota diversiteit in/en het jeugdwerk*. Ambrassade.be. Geraadpleegd via https://ambrassade.be/files/attachments/141/Ambrassade_Visienota_2_digitaal.pdf

34 Pfeijffer, I. L. (2021) *Wat erfgoed is*. In V. Vanbuel, H. Van Genechten. *Erfgoed is*. FARO.

smaakt. Niet elke organisatie moet op zichzelf een perfecte weerspiegeling zijn van onze samenleving, maar de domeinen moeten als geheel wel een plaats kunnen bieden aan iedereen. Als we die richting uit willen, mogen we niet krampachtig blijven vasthouden aan wat al bestaat. Dat slaat zowel op het aanbod als op de samenstelling van bestuursraden en kabinetten.

Naast CJSM moet uiteraard onderwijs als preferentiële partner bijdragen tot een meer inclusieve en minder gepolariseerde samenleving. De aandacht voor digitalisering en technologie is verruimd in het onderwijs als gevolg van de pandemie. Dat is een goede zaak, maar ook cultuureducatie, mediawijsheid en sport blijven noodzakelijk binnen onderwijs om het (mentale) welzijn en de gezondheid van kinderen en jongeren te bevorderen en maximaal in te zetten op inclusie.

3.4.2. Aanbevelingen

- De bevoegde overheden (Vlaams, lokaal) moeten meer duidelijkheid scheppen over (gedeelde en eigen) verantwoordelijkheden inzake inclusie: er is nood aan **heldere kaders** en afspraken, ook met de bovenbouwspelers.
- Ontwikkel **monitoringsinstrumenten** - zoals een diversiteitsindex - voor steden, gemeenten, bovenbouwspelers, wat hen in staat stelt zelf de doelstellingen en resultaten beter op te volgen.
- Zet meer in op **impactmeting** en casusgericht kwalitatief onderzoek om bestaande beleidsinitiatieven tegen het licht te houden en af te wegen of ze aan verbetering of vervanging toe zijn.
- Zet sterker in op **samenwerking tussen verschillende organisaties en sectoren** binnen het domein, zowel op het Vlaamse als op het lokale niveau: (cf. bibliotheken en Mediawijs), maar ook met andere domeinen, in het bijzonder met Welzijn cf. Kunst en Zorg) en Onderwijs (zie ook ecosysteem).
- Geef meer aandacht aan cultuur, sport en media in onderwijs. Ze vormen het beste medicijn voor het mentaal welzijn van kinderen en jongeren en de beste garantie om inclusie te bevorderen.
- Voorzie een aanpak voor **micro-agressie**: gevoelige gesprekken aangaan die mensen misschien niet willen voeren maar die wel nodig zijn, discriminatie moeten we iedere keer benoemen en er effectief iets aan doen. Dit kan als opdracht ingeschreven worden bij sectororganisaties en steunpunten.
- Pak de zaken stapsgewijs aan door in elke organisatie een soort **witruimte** te creëren waarbinnen die doelgroepen een stem krijgen en aan de slag kunnen gaan, door autonomie te geven en zelf ook de regie te voeren; dit kan als criterium ingeschreven worden bij de beoordeling.
- Creëer **ruimere sectoroverschrijdende kaders** die meer dan één discipline kunnen omvatten met brugfunctie projecten.
- Maak werk van een **breder positieve beeldvorming**: sporten is meer dan competitie, jeugdwerk is niet alleen scouting, cultuur kan ook in een andere ruimte.

3.5 Ruimten rondom

Ruimte kan verwijzen naar een fysieke plek, een tastbare omgeving, al of niet begrensd. Voor CJSM is fysieke (ontmoetings-)ruimte cruciaal voor de manier waarop we dingen beleven, creëren en delen, waarin we bewegen en floreren. We kunnen dit ook toepassen op de virtuele of digitale ruimte, via diverse media (de ether, internet). Hoe we omgaan met die ruimte en wie daarin welke rol speelt: overheid, markt, grote en kleine spelers, de individuele gebruiker, jong en oud vraagt een oefening in balanceren. Er is nood aan het intensiever delen van infrastructuur, aan afspraken en regels binnen het fysieke en virtuele 'mensenpark'. We stellen vragen over het beheer van ruimte via nieuwe vormen (commons, deelplatformen,...). We vragen zorg voor bestemming en herbestemming.

3.5.1. Reflectie

De verscheidenheid die onder de CJSM-koepel huist vraagt ons om het thema ruimte breed te interpreteren. Met ruimte bedoelen we hier enerzijds fysieke binnen- en buitenruimtes, zoals culturele creatie- en presentatieplekken, sportinfrastructuur en jeugthuizen, maar ook de pleinen, straten en natuurgebieden waar activiteiten zich tijdelijk of duurzaam kunnen nestelen. We kijken daarnaast ook naar de digitale ruimte waarin we als samenleving elkaar op verscheidene manieren ontmoeten en met elkaar in gesprek gaan. Zeker in de sectorraad Media is dit een prioriteit. Beide types ruimte lijken erg verschillend, maar het onderscheid vervaagt steeds meer en beide gaan vandaag steeds vaker in elkaar over. Nieuwe technologieën waaronder de metaverse belooft ons fysieke belevingen in een virtuele

wereld en opent stilaan de deur naar nieuwe, hybride vormen van vrijetijdsbesteding.

Fysiek, virtueel of ergens tussenin, in alle gevallen gaat het hier om de plaatsen die we betreden om in contact te komen met anderen, of het nu gaat om ploeggenoten, medemuzikanten of de mensen wiens verhalen we leren kennen via de krant, op TV of in de theaterzaal. De inrichting van die ruimtes zal dus sterk bepalen wie we wel of niet ontmoeten en hoe we met elkaar in dialoog treden.

Op vlak van openbare ruimte en fysieke infrastructuur stelt zich vooral de vraag hoe we moeten omgaan met schaarste, zeker in tijden van aanhoudende druk op de open(bare) ruimte en de immer klimmende vastgoed- en energieprijzen. We moeten dus op zoek naar manieren om de fysieke ruimte te delen en multifunctioneel in te richten. Wat de digitale ruimte betreft is het net haar grenzeloosheid die ons uitdaagt. Hoe kunnen we waken over publieke functies binnen een virtuele ruimte die steeds verder uitdijt en globaliseert? Nieuwe virtuele gemeenschappen vormen zich, die grensoverschrijdend zijn. Grijpen we altijd de opportuniteiten die nieuwe ontwikkelingen ons bieden op dit vlak?

Afwachtende leegte

In zijn ambitiesnota voor 2020-2025 stelt de Vlaamse bouwmeester dat we ruimte niet langer mogen benaderen als een afwachtende leegte. Om verdere inname van open(bare) ruimte een halt toe te roepen en de stedelijke densiteit te verhogen, moeten we meervoudig gebruik van gebouwen en publieke

ruimte stimuleren.³⁵ Hoe geven we in die context een volwaardige plaats aan cultuur, jeugd, sport en media in de open(bare) ruimte? Het belang van multifunctionele ruimtes is voor de CJSM-domeinen vanzelfsprekend geworden, maar de praktijk blijft soms nog achterwege.

De wil om creatief om te gaan met publieke en semi-publieke ruimte is er wel degelijk, maar onze parken, straten en natuurgebieden zijn daarvoor vaak niet prikkelend, veilig of toegankelijk genoeg ingericht. Wie daar tijdelijk of permanent graag iets aan wil veranderen, blijft op heel wat drempels botsen. Creativiteit wordt in de kiem gesmoord door hoge administratieve lasten en complexe regelgeving die sterk verschilt onder lokale besturen. Het verlangen om op een kwalitatieve manier invulling te geven aan tijdelijk leegstaande sites is er ook via atelierbeleid of andere initiatieven, maar er is hierbij ook **nood aan ondersteuning en regie** op Vlaams niveau. Bij tijdelijke invullingen moeten we bovendien blijven waken over de gevolgen op lange termijn: als ze te hard in de kaart spelen van winstgerichte projectontwikkelaars (en leiden tot "gentrification") zal de duurzame ruimte voor vrije tijd net inkrimpen.³⁶

Ruimte voor cultuur, jeugd, sport en media vraagt ook dat de sectoren van meet af aan betrokken worden bij de inrichting van de (semi-)publieke ruimte. De reflex om met verschillende actoren rond de tekentafel te gaan zitten groeit, maar de CJSM-sectoren staan niet altijd bovenaan de lijst van genodigden. Een geïntegreerde ruimtelijke aanpak betreft de CJSM-domeinen van

meet af aan en zorgt ervoor dat participatie meer betekent dan draagvlak zoeken op het einde van een traject.

Volksverhuizing

Ook voor binnenruimtes zien de sectoren veel opportuniteiten om efficiënter en zuiniger om te gaan met infrastructuur door cross-sectoraal samen te werken. Heel wat gebouwen staan een groot deel van de dag of zelfs het jaar leeg: na de uren worden leerlingen verscheept van schoolgebouwen naar sport- of cultuurverenigingen en vice versa. Die volksverhuizing legt onnodig beslag op onze schaarse ruimte en zorgt bovendien voor extra verkeersdruk. Projecten die bijvoorbeeld scholen stimuleren om hun sport- en bewegingsinfrastructuur open te stellen na de uren bestaan,³⁷ maar nog niet alle mogelijkheden worden hier onderzocht en benut. Het multifunctionele potentieel van gebouwen moet weliswaar onderzocht worden met aandacht voor de specifieke noden van verschillende (sub)sectoren en activiteiten. Een klassiek leslokaal en een lokaal voor naschoolse muziekles of het beoefenen van een specifieke sport zien er anders uit. Multifunctionele gebouwen mogen geen grijze, levenloze plekken worden die geen enkele aanpassing of eigenheid toelaten. Tegelijk moeten we ook de eigenheid en specificiteit van gebouwen blijvend bewaken: musea en bibliotheken kunnen dan wel meer ingezet worden als ontmoetingsplek (zie ook de zogenaamde Third Places), maar roepen ook vragen op over stilte en rust.

35 Wieërs, E. (2021) *Kansen scheppen voor ontmoeting. Ambitienota Vlaams Bouwmeester 2020-2025*. Team Vlaams Bouwmeester.

36 Ruimte, ruimte! (Urbi et orbi) (2018) In L. Delrue & B. Dierick (Ed.) REFLECTIES cultuur, jeugd, media. Vlaamse overheid, Departement Cultuur, Jeugd en Media.

37 Oproep naschools openstellen van sport- en bewegingsinfrastructuur (2021) Geraadpleegd via <https://www.agion.be/oproep-naschools-openstellen-van-sport-en-bewegingsinfrastructuur>

Op vlak van de regionale spreiding van cultuur-, jeugd- en sportinfrastructuur moet de overheid meer aandacht hebben voor de witte vlekken die haar beleid creëert. Vlaanderen heeft een sterke traditie van spreiding met de bouw van een netwerk van cultuurcentra sinds de jaren 60-70 maar door de interne staats-hervorming is de aansturing vanuit Vlaanderen weg. Hierdoor dreigt er een onevenwicht te ontstaan tussen lokale besturen die erg inzetten op hun lokaal cultuurbeleid en andere waar cultuurspreiding verschaalt onder de druk van andere politieke prioriteiten. Ondertussen richt Vlaanderen zich meer en meer op prestigeprojecten met een internationale uitstraling in centrumsteden, waardoor infrastructuur in andere gebieden soms onderbelicht geraakt. Ook gebouwen zonder toeristische troeven verdienen bovendien een centrale, vlot bereikbare en zichtbare plaats in de stad. De focus op prestigieuze presentatieplekken zorgt er ook voor dat er te weinig aandacht is voor creatieplekken. Er moet ruimte zijn om te maken, te experimenteren, grenzen op te zoeken en uit te dagen. Zeker kinderen en jongeren hebben nood aan vrijplaatsen, of open en flexibele ruimtes om zich in alle vrijheid te kunnen ontplooien.³⁸

Virtuele ruimte

We zoeken ruimte voor ontmoeting en zelfontplooiing al lang niet meer enkel fysiek op. De digitalisering van communicatie heeft onze publieke sfeer – de ruimte waar we met elkaar in gesprek gaan, ideeën uitwisselen en debat voeren – fundamenteel hertekend. Die evolutie blijft zich doorzetten en we zien ook dat steeds meer andere aspecten van ons sociale leven verschuiven naar

38 Vlaams Jeugd- en kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024 (2021) Vlaamse overheid, Departement Cultuur, Jeugd en Media.

de virtuele ruimte. Denk aan online cultuurbelevingen, e-sport of nog prillere vormen van virtuele vrijetijdsbesteding. De verdieping en diversifiëring van onze digitale levens maakt de vraag hoe we die parallelle publieke ruimte in de toekomst willen inrichten steeds relevanter.

De oplossingen die we voor uitdagingen in de fysieke ruimte hebben ontwikkeld kunnen hier inspirerend zijn: projecten als New Public onderzoeken welke lessen we uit stedenbouwkundige principes kunnen trekken om digitale ruimtes te creëren die zijn ontworpen voor het grotere publieke goed.³⁹ In de fysieke en virtuele publieke ruimte kampen we deels met dezelfde uitdagingen, zoals vraagstukken rond toegankelijkheid, veiligheid en mobiliteit. Tegelijk is de grenzeloze en globale virtuele ruimte een radicaal ander landschap op vlak van het aantal spelers, machtsverhoudingen en verantwoordelijkheden.

Dat ontzettend brede speelveld, waar elk initiatief zich moet verhouden tot een oeverloos aanbod en waar regulering veel moeilijker vaste voet vindt, brengt zowel kansen als uitdagingen met zich mee. Zo zien we dat de opkomst van het internet enerzijds de diversiteit aan stemmen in het publieke debat heeft verruimd, maar ook aan de basis ligt van nieuwe problematieken rond polarisering en desinformatie. Wat de strijd tegen desinformatie betreft, zijn experts het erover eens dat repressieve wetgeving altijd zal tekortschieten en men beter kiest voor een overlegmodel dat alle relevante spelers aanspreekt op hun verantwoordelijkheid.⁴⁰

39 New Public (s.d.). Geraadpleegd via <https://newpublic.org/>

40 Alaphilippe, A., De Marez, L., Gerlache, A., Lievens, E., Pauwels, T., Picone, I., & Rouvroy, A. (2018). *Verslag van de Belgische expertengroep inzake fake news en desinformatie*.

Metaverse

Als we een sterke Belgische of Vlaamse publieke sfeer willen behouden in die grenzeloze virtuele ruimte, moeten we ook de aandacht kunnen blijven vasthouden. Als het aanbod de internationale standaarden niet bijbeent, bijvoorbeeld op vlak van user experience, zullen mensen afhaken en alternatieven opzoeken. Daarbij moeten we wel voor ogen blijven houden met welk doel we die internationale standaarden nastreven en niet blindweg zowel de troeven als de gebreken van grote spelers overnemen.

Intussen dient ook de volgende fase in de evolutie van het internet aan, namelijk de ontwikkeling van de 'metaverse.' Ideeën over hoe die nieuwe virtuele ruimte eruit zal zien komen momenteel nog vooral uit de koker van grote tech-giganten. Onderzoekers wijzen ons er echter op dat deze ideeën ons niet mogen afleiden van het feit dat de metaverse zich in een cruciale fase van transitie bevindt. Die overgangsfase creëert ruimte voor een radicale nieuwe visie op hoe we digitale ruimte kunnen inrichten en besturen.⁴¹ Om een volwaardige partner te kunnen zijn in die zoektocht, zullen een aantal verouderde beleidsconcepten herbekeken moeten worden in het licht van deze nieuwe realiteit. Zowel regulering als stimulering van de virtuele ruimte zullen hier van cruciaal belang zijn.

Ruimte delen

Hoe kunnen we ruimte – in al haar betekenissen – in de toekomst blijven delen met elkaar? Op vlak van fysieke ruimte en

infrastructuur zal schaarste ons in de toekomst dwingen om creatiever om te springen met de ruimte die we hebben. De CJSM-domeinen moeten hier voldoende vrijheid krijgen om opportuniteiten voor meervoudig gebruik te kunnen benutten en daarin ook worden ondersteund. Dat is een kwestie van administratieve en wetgevende drempels wegwerken, goed beheer van infrastructuur en gerichte investeringen in innovatieve projecten. We moeten bovendien de reflex ontwikkelen om ook de 'zachte' domeinen van meet af aan te betrekken bij de inrichting van de publieke ruimte. Tegelijk verschuiven meer en meer aspecten van ons sociale leven naar de virtuele ruimte, waardoor het steeds relevanter wordt om ook na te denken over hoe we die ruimte kunnen inrichten in functie van onze publieke belangen en vanuit een ethisch perspectief.

41 Ibrus, I., Van Der Graaf, S. & Nieborg, D. (2022). *Introduction: Welcome to the Metaverse! (again?)*. *Baltic Screen Media Review*, 10(2) 198-200.

3.5.2. Aanbevelingen

Fysieke ruimte

- Zorg voor afstemming tussen de verschillende bestuursniveaus: lokaal – Vlaams – federaal – Europees – internationaal. Dit is van belang voor zowel de fysieke als digitale ruimte. Bekijk op welk niveau het doel het efficiëntst en effectiefst behaald kan worden.
- Bouw de verkokering tussen de beleidsdomeinen en binnen het bestaande beleid af: **transversale samenwerking** rond de invulling van ruimte (bv. multifunctioneel gebruik) is nodig. Vertrek daarbij vanuit de specifieke noden, behoeften en identiteit van de verschillende sub-sectoren en doelgroepen. Het Vlaamse, Europese subsidiebeleid kan een beleidoverschrijdend denken over ruimtegebruik stimuleren. (Bijvoorbeeld combinatie natuur/sport/cultuur/ecologie)
- Zet in op een **(nieuw) behoefteonderzoek** naar welke typen van infrastructuur in Vlaanderen nodig zijn om op een goede manier deel te nemen aan sport en cultuur, met aandacht voor de multifunctionaliteit van wijken en buurten.
- Creëer een **kader rond vrije/witte ruimte**, wat mensen de mogelijkheid biedt zich deze ruimtes toe te eigenen en deze een eigen identiteit te geven. Geef als eerste stap als Vlaamse overheid het goede voorbeeld door voldoende witruiimte aan te brengen in de eigen gebouwen.

- Stimuleer de uitbreiding van het gebruik van **semi-publieke ruimtes** of third spaces, zoals musea, bibs voor meerdere doeleinden.
- Zet als Vlaamse overheid meer in op participatieve processen om invulling te geven aan publieke ruimte en kaders te creëren, zowel op Vlaams als lokaal niveau. Zorg ervoor dat de 'zachte' domeinen van meet af aan betrokken worden bij de inrichting van de publieke ruimte.
- Verminder of versoepel de **administratieve en wetgevende drempels** om de sectoren daadwerkelijk de mogelijkheid te geven in te zetten op multifunctioneel gebruik van ruimtes. Ook erfgoedbeleid dient omgezet te worden in omgevingswetgeving om effectief te zijn.
- De lokale overheid kan nu al dienen **als facilitator i.v.m. multifunctioneel gebruik en (boven)lokale samenwerkingen**. Geef de lokale besturen voldoende slagkracht om deze rol op te nemen en experimenten op te zetten.

Digitale en hybride ruimte

- Creëer als Vlaamse overheid een strategie waarin alle relevante aspecten van de digitale ruimte vervat zitten. Zet hierbij in op werven zoals AI, databeheer, privacy, veiligheid, cybersecurity, infrastructuur en duid bij elke werf telkens een hoofdverantwoordelijke speler aan.
- Heb aandacht voor de wisselwerking met fysieke ruimte en probeer zo de schotten binnen het Vlaams beleidsdenken tussen

de digitale en fysieke ruimte weg te werken. Stimuleer **experimenten rond hybride ruimte** door financiële impulsen en zet hierbij in op toegankelijkheid.

- De uitbouw van hoogtechnologische infrastructuur door de overheid is belangrijk om het landschap zo te ondersteunen in de stappen die gezet moeten worden en de kansen te benutten rond digitalisering. Zorg voor een **gelaagde financiering** om dit te realiseren. De inspanningen via de kernspelers meemoo, Cultuurconnect en publiq moet onverkort verdergezet en versterkt worden.
- Zet meer in op het internationale debat, kennisdeling en samenwerking. Dit verdient vandaag meer dan ooit aandacht en mag zich niet beperken tot de verplichtingen (omzetting van Europese wetgeving bvb.).
- Zoek samenwerking waar nodig en bewaak eigenheid waar mogelijk: Pas de internationale agenda aan aan de lokale en sectorale noden en binnen een eigen kader.
- Heb als Vlaamse overheid aandacht voor de kwaliteit van de inhoud in de oneindige digitale ruimte. Geef duidelijkheid op vragen als: Wie heeft de verantwoordelijkheid? Wie controleert? Pas hierbij op voor het gevaar vanuit verschillende hoeken om inhoud te sturen en een ideologische invulling te geven. Er is dringend **nood aan een ethisch kader**.
- Net als bij de fysieke ruimte gelden in de digitale ruimte uitdagingen rond toegankelijkheid en inclusie. Heb oog voor deze uitdagingen en zorg voor de nodige financiering om hierop in te zetten

(bv. blijf inzetten op mediawijsheid en digitale skills, maar ook op toegankelijke digitale systemen/architectuur).

- Zet meer in op duiding en uitleg bij de implementatie van nieuw beleid rond digitalisering. In de praktijk heerst er vaak veel onrust en onduidelijkheid over de implementatie van regels rond digitalisering, zeker bij kleinere organisaties (zie bv. GDPR-wetgeving, OSLO-standaarden en Verenigingsloket).

4. Sectorraad Kunsten en Erfgoed

4.1. Omgevingsanalyse

In de Sectorraad Kunsten en Erfgoed van de SARC verenigen deskundigen uit de kunsten- en cultureel-erfgoedsector zich om in gesprek te gaan over de eigenheid van deze sectoren en de manier waarop de subsidie- en beleidsinstrumenten binnen het cultuurbeleid van de Vlaamse overheid de sectoren optimaal kunnen ondersteunen. Tijdens de voorbije legislatuur gold de herziening van de beide kaderdecreten als een belangrijke verandering voor de kunsten- en cultureel-erfgoedsector. Het Kunstendecreet onderging een vernieuwing en voor het Cultureelerfgoeddecreet was er sprake van een optimalisatie van het decreet uit 2017. De SARC bracht voor beide trajecten advies uit over het decreet en uitvoeringsbesluit. Beide herzieningstrajecten kaderden overigens in een ruimere herijkingsoefening van de drie sectorale cultuurdecreten (Kunstendecreet, Cultureelerfgoeddecreet en Decreet Sociaal-Cultureel Werk) met als doel om ze procedureel beter op elkaar af te stemmen.⁴² De beide gewijzigde sectordecreten werden ondertussen voor de eerste maal in hun geheel uitgevoerd, waaronder een eerste ronde structurele subsidies.

Dankzij het **Kunstendecreet** ontvangen 225 kunstorganisaties een werkingssubsidie voor de periode 2023-2027. Er zijn 16 organisaties die een structurele subsidie voor twee beleidsperiodes ontvangen en daarnaast werd er een subsidie toegekend aan zeven erkende

⁴² Departement Cultuur, Jeugd en Media (s.d.), *Optimalisatie van het Cultureelerfgoeddecreet*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/regelgeving/cultureelerfgoeddecreet/optimalisatie-van-het-cultureelerfgoeddecreet>

kunstinstellingen en vier organisaties met specifieke kerntaken.⁴³ Deze werkingssubsidies zijn goed voor een totaalbudget van 178,5 miljoen euro.⁴⁴ Binnen het **Cultureelerfgoeddecreet** werd voor de periode 2024-2028 aan 79 organisaties een werkingssubsidie toegekend: 1 cultureel-erfgoedinstelling op internationaal niveau, 18 musea op landelijk en 31 musea op bovenlokaal niveau, 7 culturele archiefinstellingen op landelijk en 3 op bovenlokaal niveau, 3 erfgoedbibliotheken op landelijk en 1 op bovenlokaal niveau, 10 cultureel-erfgoedorganisaties met een landelijke dienstverlenende rol, 1 immaterieel-cultureel-erfgoedorganisatie en 4 periodieke cultureel-erfgoedpublicaties.⁴⁵ Daarnaast zijn er ook 27 cultureel-erfgoedorganisaties met een bovenlokale dienstverlenende rol in Vlaanderen, de zogenaamde erfgoedcellen. Zij worden eveneens structureel ondersteund binnen het Cultureelerfgoeddecreet, maar hun beleidsperiode volgt – omwille van de koppeling met de lokale beleidscyclus – een andere timing. In 2026 dienen zij opnieuw een aanvraag voor werkingssubsidies in voor de periode 2027-2032. Het totaalbudget voor cultureel erfgoed bedroeg in 2023 69,5 miljoen euro.

De kunsten- en cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen en Brussel wordt gevormd en gedragen door de veelheid en verscheidenheid aan kunst- en erfgoedwerkers in organisaties, huizen, verenigingen of zij die individueel werken, en mogen we terecht beschouwen als een bijzonder veelzijdige sector die voortdurend in beweging is.

43 Departement Cultuur, Jeugd en Media (s.d.). *Werkingssubsidies*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/kunsten/subsidies/subsidies-vanaf-2022-kd-2021/werkingssubsidies>

44 Kunstenpunt (2022). *Hoe ziet het kunstenlandschap er straks uit?* Geraadpleegd via <https://www.kunsten.be/nu-in-de-kunsten/ho-ziet-het-kunstenlandschap-er-straks-uit%ef%bf%bc/>

45 Departement Cultuur, Jeugd en Media (2023). *Vlaamse Regering maakt 18 miljoen euro extra vrij voor cultureel-erfgoedsector*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/nieuws/vlaamse-regering-maakt-18-miljoen-euro-extra-vrij-voor-cultureel-erfgoedsector>

Het **cultuur-en vrijetijdsaanbod** blijft dan ook groeien: in 2022 werden er iets meer dan 180.000 cultuur- en vrijetijdsevenementen georganiseerd in het Vlaamse Gewest en iets meer dan 23.000 in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. In 2020 en 2021 was er sprake van een sterke daling van het aantal evenementen ten gevolge van de opgelegde wettelijke beperkingen op evenementen in het kader van de Covid-19-crisis. Sinds 2022 is er opnieuw sprake van een sterke stijging van het aantal evenementen.⁴⁶

Ook in de **participatiecijfers** zien we positieve evoluties. In het najaar van 2022 namen iets meer dan acht op de tien volwassen inwoners van het Vlaamse Gewest deel aan minstens 1 culturele activiteit, dat is een stijging ten opzichte van 2021. Een bezoek aan een monument of gebouw bleek daarbij de meest populaire activiteit, maar ook het bijwonen van een muziekfestival of concert, een museumbezoek, bezoek aan tentoonstelling, galerij of bioscoop behoorden tot de populairste activiteiten.⁴⁷ Ook is er sprake van een **toegenomen intensiteit** van de cultuurparticipatie: in 2020 heeft 38,7% aan 7 of meer culturele activiteiten deelgenomen, terwijl in de voorgaande jaren dat cijfer varieerde van 30,6% tot 32,3%.⁴⁸

Zoveel evenementen en deelnemers, dat betekent ook een ruim aantal **professionelen**: de creatieve sector in het Vlaams Gewest was in 2021 goed voor 6,17% van het totaal aantal werkzame voltijdse equivalenten

46 Statistiek Vlaanderen (2023). *Cultuur- en vrijetijdsaanbod*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/cultuur-en-vrije-tijd/cultuur-en-vrijetijdsaanbod>

47 Statistiek Vlaanderen (2023). *Cultuurparticipatie*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/cultuur-en-vrije-tijd/cultuurparticipatie>

48 Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie (2022). *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap – Participatiesurvey 2020-2021-2022*. Cultuurenmedia.be. Geraadpleegd via https://cultuurenmedia.be/images/Participatiesurvey2022/samenvatting_pas.pdf

en 14,35% van het totaal aantal zelfstandigen in hoofd- en bijberoep in Vlaanderen. De sector was in dat jaar verantwoordelijk voor 5,24% (€ 13,8 miljard) van de bruto toegevoegde waarde van Vlaams gewest en 11,4% (€67,7 miljard) van de totale omzet van Vlaams Gewest.⁴⁹

In wat volgt formuleert de Sectorraad Kunsten en Erfgoed van de SARC zijn beleidsaanbevelingen voor de toekomst. Er liggen namelijk heel wat specifieke uitdagingen te wachten voor de kunsten- en cultureel-erfgoedsector, zoals de nood aan een digitale transformatie en het bevorderen van fair pay en practice, maar ook de behoefte aan kennisopbouw en -deling, competentieontwikkeling en de uitbouw van een complementair en transversaal cultuurbeleid.

4.2. Aanbevelingen

4.2.1. Monitor de impact van het huidige decretale kader en stuur bij waar nodig

Het beschikbare budget en de behoeften van de sectoren evolueren doorheen de tijd. De voorbije jaren is er sprake van een licht herstel van het cultuurbudget.⁵⁰ De SARC blijft een groeitraject bepleiten, maar vraagt tijdens de komende legislatuur bovenal om **decretale rust** voor de kunsten- en cultureel-erfgoedsector. De huidige decretale kaders dienen niet ingrijpend gewijzigd te worden, maar een **verfijning** ervan is wel wenselijk. De procesevaluatie van het Kunstendecreet en het Cultureelerfgoeddecreet en de aanbevelingen vanuit de sectoren kunnen daarbij een belangrijke basis vormen.

Ook de verdere **afstemming met andere cultuurdecreten** (zoals het Bovenlokaal Cultuurdecreet) is een prioriteit met oog voor de eigenheid van de individuele sectoren: hoe werken de decreten naast, maar ook mét elkaar? En waar zijn de hiaten in het beleid (o.m. door het verdwijnen van het Participatiedecreet)? Het monitoren van de behoeften van de sector en de aansluiting van de verschill/ende decreten op die behoeften is een onontbeerlijk aspect van een kwalitatief cultuurbeleid, waarbij de Vlaamse overheid vanuit een ondersteunende en faciliterende houding beleidslijnen uitschrijft. Op langere termijn acht de SARC een **grondige herdenking van de architectuur van het cultuurbeleidssysteem** noodzakelijk, waarbij uitgegaan wordt van de evoluerende behoeften en structurele wijzigingen in de sector.

49 De creatieve sector in het Vlaams Gewest (s.d.) *Conclusies*. Geraadpleegd via <https://creatievesector.be/conclusies/>

50 Bart Caron in Rekto:Verso (2021). *Cultuurbegroting 2021: valt ze alsnog mee?* Geraadpleegd via <https://www.rektoverso.be/artikel/cultuurbegroting-2021-valt-ze-alsnog-mee>

De SARC zal werken aan een startnota die als basis kan dienen voor een traject dat hierrond uitgerold kan worden.

- **Blijf bruggen bouwen tussen het Kunstendecreet en het Cultureelerfgoeddecreet.** De pilootprojecten nalatenschap kunstenerfgoed zijn hiervan een treffend voorbeeld.
- Consulteer deskundige vertegenwoordigers vanuit het werkveld en bouw aan een **voortdurende dialoog en overleg**. Het participatief proces dat gelopen werd voor de optimalisatie van het Cultureelerfgoeddecreet geldt hierbij als een goed voorbeeld.
- De SARC wacht het rapport van de analyse van de **culturele bovenbouw** af en zal er advies over uitbrengen. Het is noodzakelijk om de aanwezige kennis optimaal te benutten.

4.2.2. Heb aandacht voor de veranderende noden van de sectoren en ondersteun competentieontwikkeling

De SARC merkt op dat **specifieke, soms nieuwe competenties** steeds belangrijker worden onder invloed van **technologische en maatschappelijke ontwikkelingen** en **toenemende complexiteit binnen organisaties**, denk bijvoorbeeld aan zakelijke competenties of (digitaal) informatiebeheer. In het rapport Cultuur na Corona (2021) van Cultuurloket werd vastgesteld dat digitale innovaties in de cultuursector om bijkomende digitale competenties en nieuwe functieprofielen vragen. Dit zijn net bijzonder veelgevraagde en gewilde competenties op de arbeidsmarkt, vooral in sectoren die kapitaalkrachtiger

zijn dan de cultuursector.⁵¹ Ook zorgt het verdwijnen van bepaalde opleidingen in de bibliotheek- en erfgoedsector (bv. het postgraduaat Informatie- en Bibliotheekwetenschappen aan de Universiteit Antwerpen en de master-na-masteropleiding Archivistiek aan de VUB) voor een (toekomstig) tekort aan cruciale profielen. Wanneer de nodige competentieprofielen niet in het onderwijs ontwikkeld en aangeboden worden, zal de opleidingsverantwoordelijkheid meer bij de sector zelf komen te liggen.

Een concrete bezorgdheid die uit bovenstaande problematiek volgt is dat vooral de kleinere en middelgrote kunsten- en cultureel-erfgoedorganisaties steeds vaker te maken krijgen met een **gebrek aan kandidaten** voor het invullen van jobs met een **zakelijk of technisch profiel**.^{52,53} Hier speelt de aantrekkings- en concurrentiekracht van de sector vermoedelijk een rol, maar ook de veelheid en complexiteit aan expertises die aanwezig moeten zijn bij een kandidaat. Tegelijkertijd zijn de zakelijke uitdagingen in de cultuursector groot, de opdrachten zeer uiteenlopend en de sectoromgeving specifiek en complex. De zakelijke pioniers verlaten ondertussen de cultuursector en de opgebouwde kennis en ervaring verdwijnt vaak tezamen met de persoon.

Daarnaast zal ook wie artistiek wil instromen, onherroepelijk te maken krijgen met heel wat zakelijke uitdagingen. Een artistieke loopbaan kunnen starten is een wens van velen, maar de weg ernaartoe is zeer

51 Cultuurloket (2021). *Cultuur na Corona*. Geraadpleegd via <https://www.cultuurloket.be/inspiratie/cultuur-na-corona>

52 VRTNWS (2021). *Veel medewerkers verlaten cultuur- en eventsector, die zo in problemen komt: "Jongeren, kom naar ons voor goeie job"*. Geraadpleegd via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/02/02/braindrain-cultuursector/>

53 VRTNWS (2022). *Ruim 1.500 banen gingen in 2020 verloren in Vlaamse cultuursector*. Geraadpleegd via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/05/24/ruim-1-500-banen-gingen-in-2020-verloren-in-vlaamse-cultuursecto/>

grillig. Aspirant-kunstenaars hebben al van in hun opleiding nood aan een degelijke zakelijke oriëntering.

Een belangrijke troef van de cultuursector in Vlaanderen is het potentieel als **proeftuin voor alternatieve systemen en werkvormen**, waarin verschillende vormen van leren en werken uitgeprobeerd kunnen worden. Mensen die werkzaam zijn in de cultuursector worden daarom regelmatig bevraagd om hun visie op maatschappelijke problematieken en mogelijke antwoorden op die uitdagingen te delen met andere sectoren. Ook binnen de cultuursector zelf is er honger en bereidheid om te leren van elkaar en zoekt men naar koppelingen tussen de knowhow van gespecialiseerde instituten en de knowhow uit de sector.

Aanbevelingen rond het ondersteunen van competentieontwikkeling

- Er is nood aan een **inventarisatie en evaluatie van het opleidingsaanbod** in de cultuursector. Daarbij aansluitend is er nood aan een **behoefteonderzoek**: welke kennis, competenties en concrete profielen zijn er nodig in de cultuursector, en evalueer de externe ondersteuning door het Departement CJM, Cultuurloket, de steunpunten en het digitaliseringstriumviraat (meemoo, Cultuurconnect en publiq).
- Een **flexibele samenwerking** tussen de Vlaamse overheid en de onderwijs- en cultuursector is vereist om de specifieke profielen voor de cultuursector te ontwikkelen, blijvend op te leiden en aan te trekken, nu en in de toekomst.

- Zet in op de **professionalisering van de kunst- en erfgoedwerkers**: bereid hen beter voor op de beginselen van en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en de veelheid aan (zakelijke, digitale, technische, welzijnsmatige, ...) uitdagingen. Het ondernemen als cultuurwerker of kunstenaar en de daarmee samengaande zakelijke versterking in de sectoren zijn daarbij het uitgangspunt.
- Evalueer en optimaliseer Cultuurloket. Zet in op extra zichtbaarheid van de werking via acties die de kennisdeling rond de opleidingen en expertises vergroten.
- Stimuleer **(zij-)instroom** in de sector voor niet-artistieke en technische functies. Zet het huidige activeringsbeleid voort en breid het uit door betaalde stages buiten schoolcontext mogelijk te maken. Versoepel de aanwervingsplicht bij IBO, zorg dat mensen die niet uitkeringsgerechtigd zijn ook in aanmerking komen en ontwikkel opleidingsplannen en beroepsprofielen op maat en in overleg met de sector.
- Flexibele loopbanen maken de nood aan kennisborging groter. Ontwikkel en faciliteer **begeleidingsmodellen** voor organisaties om hierop in te spelen.

Aanbevelingen rond de zakelijke dimensie

- Ontwikkel financiële stimuli voor het opzetten van een **netwerk rond mentorship** waarbij peer-to-peer learning centraal staat en ervaren medewerkers hun kennis delen met jong zakelijk talent. Zorg voor opleiding en begeleiding van deze mentoren.

- De SARC pleit voor het verder openstellen van de **VLAIO-steunmechanismen** voor de brede culturele sector, ook voor vzw's en Vlaamse organisaties die gevestigd zijn in Brussel. Een aanzet is hiervoor gegeven door het departement tijdens de COVID-pandemie. Dit initiatief zou verder uitgerold moeten worden. De SARC pleit er ook voor dat VLAIO betaalbare of gesubsidieerde adviezen moet kunnen verlenen aan actoren uit het cultuurveld, ook inzake de zakelijke dimensie voor kleine organisaties en kunstenaars. Dit vereist aangepaste expertise-opbouw in samenwerking met de kunst- en erfgoedsectoren voor de VLAIO-consulenten.
- Maak het **freelance en parallel deeltijds werken** voor verschillende opdrachtgevers aantrekkelijker voor zakelijke profielen. Het inzetten van freelance expertise op bepaalde zakelijke aspecten zou daardoor voor sommige kunstenaars/huizen/organisaties/... interessanter of betaalbaarder kunnen zijn dan een voltijdse zakelijke medewerker die dan niet noodzakelijk al deze deelexpertises in gelijke mate moet bezitten.

4.2.3. Bevorder fair pay en practice

Het aanwezige talent in de cultuursector moet **optimale kansen** krijgen om door te kunnen groeien in de sector. We moeten streven naar een **brede maatschappelijke erkenning en waardering** van talent en passie.

Kunstwerkers hebben een kwetsbare positie in het werkveld. Velen kiezen bewust voor een flexibel en hybride pad, maar soms wordt die

keuze ook gemaakt vanuit economische noodzaak.⁵⁴ Een ondersteunende en faciliterende overheid kan bijdragen aan de **stabiliteit en continuïteit van de loopbanen van kunstwerkers**, zonder in te boeten op hun artistieke flexibiliteit. De stem van de **individuele kunstwerker** wordt nog onvoldoende gehoord. Hun zichtbaarheid is minder groot, maar de SARC vraagt ook permanent aandacht voor hen. Het is steeds noodzakelijk om af te toetsen of maatregelen deze individuen in de kunstensector weldegelijk bereiken. De beroepsfederaties kunnen zowel bij de inventarisatie en evaluatie, de belangenverdediging en de ondersteuning maximale input leveren.

De SARC ziet een verontrustende tendens op het vlak van de **maatschappelijke en financiële waardering van competenties in de culturele sector**. In vacatures bij steden en gemeenten merkt men steeds vaker op dat de vooropgestelde salarisschaal niet langer correct gekoppeld wordt aan het opleidingsniveau, de gewenste functieprofielen en de gevraagde competenties door een gebrek aan middelen of onderwaardering van deze functies. Dit resulteert in een groter verloop van cultuurwerkers. Ook de evolutie waarbij vaste werknemers vervangen worden door vrijwilligers en flexwerkers is problematisch. Dit leidt tot de vaststelling dat er in de culturele en creatieve sectoren soms misbruik wordt gemaakt van passie. De SARC vraagt de Vlaamse Regering om te bekijken welke rol zij hierin kan spelen.

- **Fair practice** is meer dan eerlijke vergoeding alleen; het gaat over een duurzaam HR-beleid waarbij er aandacht is voor de aanpak van grensoverschrijdend gedrag, het stimuleren van startend talent, doorgroeikansen voor midcareers, bestendigen van gevestigde waarden en het respecteren van de artistieke integriteit.

⁵⁴ Kunstenpunt (s.d.). *Werkomstandigheden en fair practices*. Geraadpleegd via <https://www.kunsten.be/dossiers/loont-passie-positie-van-de-kunstenaar/werkomstandigheden-en-fair-practices/>

Heb aandacht voor dit veelzijdig spectrum bij het ontwikkelen van een beleidskader.

- Stimuleer een **opwaardering van de agogische competenties** en vaardigheden.

4.2.4. Investeer in digitalisering

De digitale dimensie heeft meer aspecten dan de louter technische, het gaat ook over ethische, menselijke, ecologische en economische uitdagingen. De integrale kost van digitalisering voor de maatschappij is nog niet duidelijk. Een andere uitdaging is het **publiek**: wil iedereen wel meestappen in de digitale ervaring en dreigt het aspect “ontmoeting” daarbij niet verloren te gaan? De complexiteit van digitale kunstcreatie en het digitaal produceren en pre-produceren van live producties wordt onderschat door een soms eenzijdige focus op het publiek.

Daarnaast wil de SARC meer aandacht vragen voor **digitalisering op organisatieniveau** en de **verschillende snelheden** waarmee transformaties plaatsvinden. Organisaties hebben behoefte aan de ontwikkeling van een visie rond digitale transformatie die bij de noden en mogelijkheden van hun werking past, om van daaruit te beslissen welke steun er precies noodzakelijk is. Momenteel wordt er nog te eenzijdig ingezet op de randvoorwaarden en de grotere infrastructuur.

- Ontwikkel een realistische visie op en stabiele instrumenten voor digitalisering in de cultuursector waarbij alle aspecten van digitalisering aan bod komen (bv. niet enkel het verspreiden, maar ook het digitaal voorbereiden en maken van live kunst). Dit vereist

een **sectorspecifieke aanpak** met aandacht voor de verschillende snelheden en mogelijkheden in de sectoren. Let erop dat **mens en technologie elkaar blijven versterken**.

- Blijf investeren in digitalisering in de **cultureel-erfgoedsector**. Dit is onder meer nodig om een doelgericht en gebruiksvriendelijk systeem aan databanken te ontwikkelen dat aangepast is aan de noden en diversiteit van de sector, maar ook om voldoende expertise in de sector en bij de Vlaamse overheid te voorzien om ermee aan de slag te gaan.
- Concretiseer en faciliteer de afstemming van de visie en programmering tussen de **drie kernorganisaties** (meemoo, Cultuurconnect en publiq) met betrekking tot het aansturen van de digitale transformatie van de cultuursector. Het is niet duidelijk wie van de drie waar of wanneer een leidende rol zal nemen en hoe een overkoepelend langetermijnperspectief zal bewaakt worden. Ook ontbreekt er een proactieve rol om de snelle ontwikkelingen op te volgen en signaleren.
- Voorzie extra middelen voor structureel gesubsidieerde kunsten- en cultureel-erfgoedorganisaties en de (sectorale) steunpunten om te kunnen **samenwerken aan een duurzame digitale transformatie**. Deze gedeelde opdracht werd opgenomen in de beheersovereenkomsten, maar vraagt extra middelen om ze tot uitvoering te brengen. Ook hier is een regierol noodzakelijk.

4.2.5. Faciliteer kennisopbouw en -deling

Er worden heel wat data bij de actoren in de cultuursector opgevraagd, maar er worden nog te weinig analyses op uitgevoerd, conclusies uit getrokken en publiek beschikbaar gesteld. De kennis die er al is, kan nog beter aangewend worden ten behoeve van beleidsevaluatie, beleidsontwikkeling en visievorming in de sector. Er zijn nog meer relevante gegevens nodig om de praktijk accuraat te documenteren, te monitoren en nieuwe uitdagingen en ontwikkelingen voor te bereiden.

- De SARC vindt het positief dat het nieuwe **kenniscentrum Cultuur** de opdracht heeft gekregen om onderzoeksresultaten te centraliseren, te delen en open te stellen via een website. Zorg voor meer **terugkoppeling van de onderzoeksresultaten**, dit kan rechtstreeks naar de sector toe of via de steunpunten. De resultaten van studies die met publieke middelen bekostigd worden, dienen voor de sector publiek beschikbaar gemaakt te worden, ook voor verdere analyses.
- De cultuursector moet meer kunnen bijdragen aan de **agendasetting** van het kenniscentrum zodat er een betere aansluiting is tussen de onderzoeksnoden in de sector en de agenda van het kenniscentrum. Er is namelijk nood aan meer doelgericht onderzoek waarbij de sector betrokken is, die leidt tot grondige analyses in functie van operationalisering. De SARC wil hiertoe bijdragen. Zo kan er gewerkt worden aan maatregelen en beleidsinstrumenten die gebaseerd zijn op wetenschappelijk onderzoek en langer meegaan dan één regeerperiode.
- Stimuleer en faciliteer de **sectoroverschrijdende dialoog**, door onder meer kennisdeling, verdieping van de kennis, intersectorale

afstemming en het opzetten van netwerken. De steunpunten spelen hier een belangrijke rol in. Ook de SARC wil hierbij een gesprekspartner zijn.

4.2.6. Bouw aan een transversaal en complementair cultuurbeleid

Cultuur kan voor **andere beleidsdomeinen** en sectoren een grondstof, boorstof en zuurstof zijn. Van die **brede verbindingen** vinden we reeds mooie voorbeelden in de koppeling tussen cultureel erfgoed en de zorg- en welzijnssector of de verbinding tussen sociale en artistieke beweging en hoe men via kunst en erfgoed een platform geeft aan maatschappelijke thema's zoals ecologie of verbondenheid. Maar er liggen nog heel wat kansen voor het grijpen om, goed afgestemd, sectoroverschrijdend en multidisciplinair te werken. De SARC ziet mogelijke verbindingen tussen de kunsten- en cultureel-erfgoedsector met de evenementen- en audiovisuele sector, de sectoren en domeinen Welzijn, Onderwijs, Toerisme, Onroerend Erfgoed, Omgeving, etc.

Maar ook op de verschillende **bestuursniveaus** is er nood aan samenwerking en afstemming. Multilevel governance moet vanuit een overkoepelend perspectief onderzocht en vormgegeven worden. De federale en Europese wetgeving heeft een steeds grotere impact op de cultuursector, denk daarbij aan auteursrechten, fiscaliteit, sociale wetgeving, het kunstwerkattest en kunstwerkuitkering. Lokale besturen ondersteunen het lokale verenigingsleven en zijn zelf ook organisator van tal van evenementen, cultuurhuizen, erfgoedcellen, bovenlokale cultuurwerking ... Ze zijn niet zelden zelf de inrichtende macht van culturele centra, gemeenschapscentra, musea, theaters. In kader van het complementair beleid is het belangrijk dat het Vlaams

en lokaal beleid meer op elkaar afgestemd worden. Met het wegvallen van de persoonsgebonden bevoegdheden bij de provincies is er een intermediair niveau weggevallen. Het aanmoedigen van meer culturele samenwerking binnen de afgebakende referentieregio's wil hier de volgende jaren mee een antwoord op helpen zoeken. Een recent rapport over de visie op de toekomst van het lokaal en binnenlands bestuur in Vlaanderen is bijzonder kritisch over de manier waarop de overdracht van de provinciale culturele bevoegdheden is gebeurd, en een grondige analyse over de impact is aangewezen. Het rapport pleit voor een sterkere uitbouw van het lokale niveau en de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.⁵⁵ De versnippering is ook groot en niemand, buiten de belangenbehartigers, heeft nog echt een helikopterzicht op de werking van cultuur- en gemeenschapscentra, bibliotheken en de lokale cultuurraden.

De SARC beschouwt een **constructieve dialoog** tussen de verschillende beleidsdomeinen in Vlaanderen en tussen de verschillende beleidsniveaus in België als een noodzakelijke voorwaarde voor een **succesvol transversaal en complementair cultuurbeleid van de toekomst**. Deze horizontale en verticale samenwerking moet met een maximale betrokkenheid van de sectoren gebeuren. De SARC vraagt in het bestuurlijke debat over de ontwikkeling van het bovenlokale niveau voldoende ruimte te laten om op maat en op schaal van culturele spelers en dynamieken te kunnen blijven werken. Daarnaast blijft de aandacht voor de relatie tussen bestuur (zowel lokaal als Vlaams) en het professionele autonome beleid van de organisaties noodzakelijk. De SARC belooft dit proces nauwgezet op te volgen.

55 Janssens, L., & De Rynck, F. (2023). *Visie op de toekomst van het lokaal & binnenlands bestuur in Vlaanderen*. Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing. Geraadpleegd via https://www.steunpuntbestuurlijkevernieuwing.be/_files/ugd/b8884e_18b4d0d43af2453095c63a31be005aea.pdf

Aanbevelingen rond transversaliteit

- Creëer een **cultuur van overleg**: vermijd verkokering tussen de beleidsdomeinen en departementen op het Vlaamse bestuursniveau en stimuleer een transparant afgestemd beleid met goede afspraken.
- Moedig **sector-overschrijdend werken** aan met diverse beleidsinstrumenten die onder meer maar niet uitsluitend voor financiering zorgen en bevestig de decreten en instrumenten die wel goed werken.
- **Vermijd een instrumentalisering** van cultuur. Samenwerking met andere beleidsdomeinen is noodzakelijk en impliceert dat elke partner vanuit zijn sterktes kan werken. Een voorwaarde is het wederzijds respect voor de eigenheid van de andere.

Aanbevelingen rond een complementair cultuurbeleid

- Inventariseer en evalueer de **bestaande beleidsinstrumenten** op lokaal, Vlaams, federaal en Europees niveau: identificeer overlappingen, conflicten, hiaten, belemmerende en bevorderende maatregelen. Er is nood aan geïnstitutionaliseerde afstemming en interactie van de instrumenten voor de cultuursector op federaal, Vlaams, bovenlokaal en lokaal niveau.
- Er is een spanning tussen een **top-down focus op efficiëntie** en controle tegenover **bottom-up organisatie** van het culturele veld, versterkt door beperkte middelen en een gebrek aan personeel met de juiste profielen. Dit zet druk op het departement, de organisaties en individuele kunstwerkers.

- Geef uiting aan **vertrouwen** in de sector door het verminderen van planlast. Dit geldt o.a. voor het uitwerken van procedures voor subsidie-instrumenten, instructies voor rapportering en financiële verantwoording, het opstellen van de beheersovereenkomsten in overleg met de kunsten- en cultureel erfgoedorganisaties en ook voor het verzamelen van data.
- Versterk het **autonoom beleid** van professionele culturele organisaties en zet in op een goede bestuurscultuur op basis van de bestaande bestuurscode en de ethische dimensie ervan.

5. Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk

5.1. Omgevingsanalyse

Het decreet **sociaal-cultureel volwassenenwerk** zorgde in 2021 voor een erkenning van 131 sociaal-culturele organisaties.⁵⁶ Ze worden gedragen door ongeveer 180.000 vrijwilligers en omvatten samen een slordige 14.000 lokale groepen. Goed voor 10 miljoen unieke deelnames aan hun activiteiten.⁵⁷ Ook de **amateurkunstensector** heeft een groot bereik. In 2019 deden meer dan 2 miljoen Vlamingen aan amateurkunsten, of 44% van de bevolking ouder dan 14 jaar. Het aantal beoefenaars steeg op een tiental jaar met maar liefst 7%.⁵⁸ Ook de Vlaamse circuskunsten zijn al meer dan tien jaar aan een felle opmars bezig. De circusmicrobe start voor veel circusartiesten op jonge leeftijd. 43,1% van de circusartiesten volgde ooit les in een circusatelier.⁵⁹

Het decreet vernieuwd jeugd- en kinderrechtenbeleid' zorgde in 2023 voor een erkenning van 107 **jeugdwerkorganisaties**.⁶⁰ Ze worden gedragen door ongeveer 180.000 vrijwilligers en omvatten samen

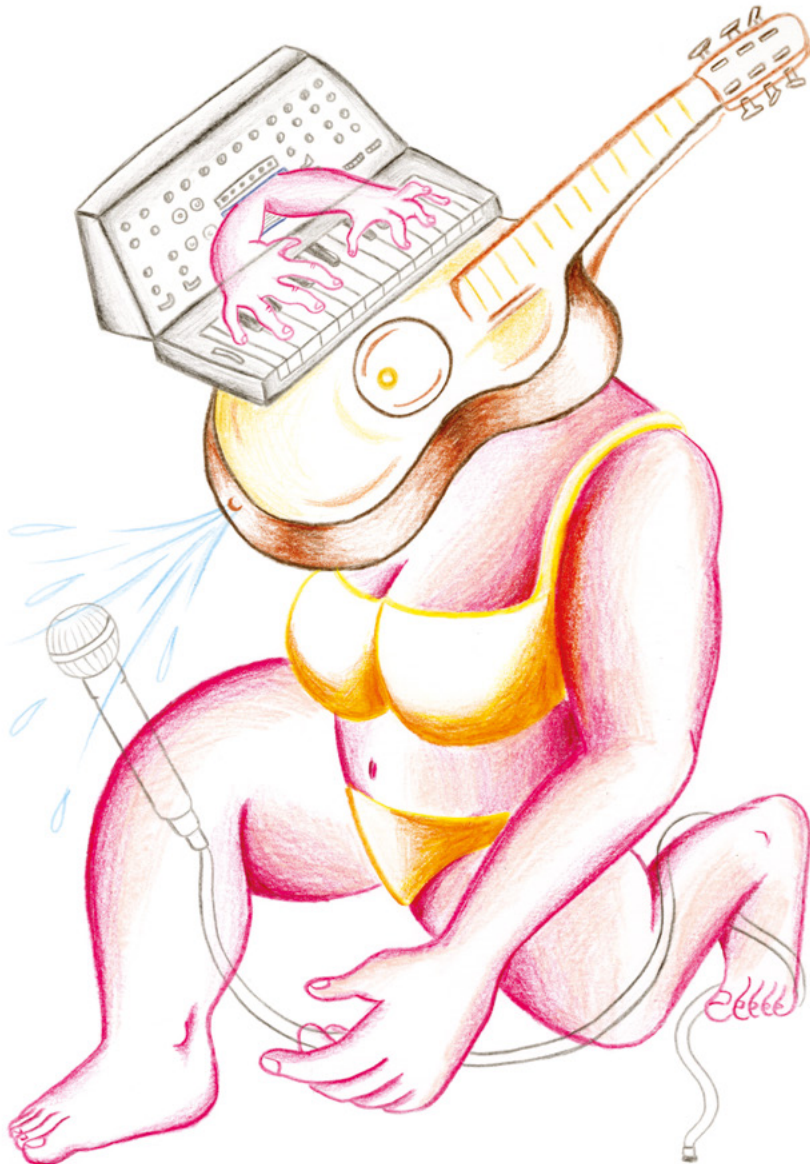
56 Jans, M. & Van Gucht, J. (2022). *Stromen in de civiele samenleving*. Socius. Geraadpleegd via <https://socius.be/wp-content/uploads/2022/09/Stromen-in-de-civiele-samenleving.pdf>

57 De Federatie (z.d.). *Sociaal-cultureel werk*. Geraadpleegd op 28 november 2023, via <https://www.defederatie.org/sociaal-cultureel-werk-1>

58 De Federatie & Op/TIL (2020). *Dit doet me wat, amateurkunsten in Vlaanderen*. Geraadpleegd via https://amateurkunsten.be/wp-content/uploads/2020/10/DITDOETMEWAT_amateurkunsteninvlaanderen.pdf

59 Circuscentrum (2022). *Onderzoek: duurzame loopbanen ban circusartiesten*. Geraadpleegd via <https://circuscentrum.be/nl/expertise/onderzoek-duurzame-loopbanen-van-circusartiesten>

60 Departement Cultuur, Jeugd en Media (z.d.). *Gesubsidieerde organisaties*. Geraadpleegd op 28 november 2023, via <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/gesubsidieerde-organisaties>

ongeveer 6.000 lokale groepen. Goed voor 1 miljoen unieke deelnames aan hun activiteiten.⁶¹ Alle jeugdinitiatieven van het jeugdwerk en lokale besturen tijdens de zomer hebben een bereik van 1 miljoen kinderen en jongeren. Alle initiatieven samen bereiken 23.600 verschillende kampen, speelpleinwerkingen, vakanties, dagactiviteiten, en anderen.⁶² Om deze kinderen en jongeren te begeleiden worden doorheen de zomer 95.782 animatoren/vrijwilligers en medewerkers ingezet.

In de keuze van vrijetijdsactiviteiten laten Vlamingen zich leiden door zowel de behoefte aan mentale en fysieke ontspanning als door de wens tot zelfontplooiing en het ontwikkelen en onderhouden van kennis en vaardigheden, en sociale contacten. Maar vooral **mentale en fysieke ontspanning** blijken de belangrijkste motieven. In 2020 oefende bijvoorbeeld 72% (altijd of vaak) vrijetijdsactiviteiten uit omdat men zich daardoor mentaal kan ontspannen. Bij 69% vormde fysieke ontspanning vaak of altijd een motief.⁶³ Lokale cultuurhuizen prikkelen ook de fantasie van gebruikers en bezoekers, en motiveren hen om nieuwe dingen te proberen. Het heeft bovendien een positieve rol in de gemeenschapsvorming.⁶⁴

De maatschappij en de sociaal-culturele sector zijn voortdurend in beweging. De sociaal-culturele sector groeit en bloeit. Sociaal-culturele praktijken spelen zich af in het maatschappelijk middenveld, op de naad tussen systeem en leefwereld. Kleine evoluties binnen

het eigen domein en grote evoluties op macroniveau confronteren de overheid en de sector met nieuwe uitdagingen. Thema-organisaties binnen het sociaal-cultureel volwassenenwerk focussen op een specifiek maatschappelijk vraagstuk en stellen dat centraal in hun missie.⁶⁵ Sociaal-culturele organisaties zijn **civiele actoren**, die de private kwesties of maatschappelijke uitdagingen tot een publieke zaak maken in de civiele samenleving, om zo de markt of staat te bewegen.

De **COVID-periode** maakte het belang van vrijetijdsbesteding duidelijk voelbaar. De pandemie schudde de sector grondig door elkaar. Het sociaal-cultureel werk blonk uit in zijn veerkracht, de sociaal-culturele organisaties tonen hun beweeglijkheid en weerbaarheid. De naweeën blijven echter voelbaar op verschillende fronten. De Participatiesurvey⁶⁶ toonde een sterke daling qua bezoekers in 2021 voor alle vormen van cultuurparticipatie in een zaal (podiumkunsten, concerten, film,...). In 2022 is weliswaar een relance waarneembaar, maar er is geen volledig herstel van de participatiegraad. In de nasleep van de coronapandemie steeg daarentegen de lokale cultuurparticipatie. De Participatiesurvey toonde een daling van de deelname aan cultuur- en gemeenschapscentra in 2021 t.o.v. van 2020 maar kende wel een sterkere heropleving dan andere vormen van cultuurparticipatie in 2022. Ook de participatiegraad in het sociaal-cultureel verenigingsleven kende een kleine dip ten gevolge van corona, dit vooral bij gemeenschapsvormende organisaties, waar ontmoeting centraal staat.

61 Van Bouchaute, B., Van De Walle, I. & Verbist, D. (2001). *Strax: Jeugdwerk verkent de toekomst*.

62 De Ambrassade (2020). Dossier Zomer en jeugdkampen & -activiteiten.

63 Participatiesurvey (2020-2021-2022). *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap*.

64 Universiteit Antwerpen (2022), *Analyse publieksonderzoek cultuurhuizen 2022*. Geraadpleegd via <https://www.cult.be/sites/default/files/2022-10/27%20september%202022%20Finaal%20Rapportcultuurhuizen.pdf>

65 Jans, M. & Van Gucht, J. (2022). *Stromen in de civiele samenleving*. Socius. Geraadpleegd via <https://socius.be/wp-content/uploads/2022/09/Stromen-in-de-civiele-samenleving.pdf>

66 Participatiesurvey (2020-2021-2022). *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap*.

Er is ook een **mentale pandemie**. De coronapandemie zorgde voor een toename van mentale gezondheidsproblemen en symptomen van depressie en angstgevoelens bij de algemene bevolking. Sommige onderzoekers verwachten een stijging van psychosociale problemen op lange termijn.⁶⁷ Bij de leeftijdsgroep 18- tot 29-jarigen heeft 1 op 5 symptomen van matige tot ernstige depressie. Jeugdwerk heeft een grote impact op mentaal welzijn bij jongeren. Zo geeft 56% van de jongeren aan meer problemen te hebben dan voor covid en geven ze jeugdwerk met het 'goede gesprek' of 'samen zijn' als grootste redenen voor een positieve impact op zichzelf en hun plek in de samenleving.

De verschuiving van beleid naar het **lokaal niveau** zet zich verder na de overdracht van persoonsgebonden bevoegdheden van provincies in 2018. De Vlaamse aansturing naar lokale besturen neemt af, al blijft er invloed van een generiek Vlaams beleid. Onderzoek⁶⁸ toont aan het Vlaamse beleid vanuit het lokale perspectief bekeken niet goed gecoördineerd en zelden geïntegreerd is. Er is ook een bewustwording dat een sterk lokaal niveau cruciaal is voor de aanpak van complexe maatschappelijke opgaven. Op lokaal niveau ontbreekt het echter vaak aan bestuurskracht, middelen en personeel om voldoende sterk beleid te voeren.

De decentralisatie geeft lokale besturen de vrijheid om de middelen lokaal te verdelen. In sommige steden en gemeenten is er een daling van de uitgaven voor cultuur- en gemeenschapscentra en een verarming van het programma. Dit naast een druk op de koopkracht,

duurdere tickets, de naweeën van corona waarbij niet iedereen even vlot de weg terug vindt. Daarenboven zetten ook de wijzigende verwachtingen van partners en publiek de lokale centra onder druk.

Het beleid lijkt steeds vaker uit te gaan van een **wantrouwen in de sector**. 'Atletische' decreten creëren ingebouwde vraagtekens. Ook de processen van subsidietoekenning en -rapportering getuigen steeds vaker van een afkalvend vertrouwen in de impact van de intrinsieke werking van organisaties.

De sociale **ongelijkheid** blijft onverminderd bestaan. Gedetailleerde analyses in de Participatiesurvey¹² tonen dat het verhoogde aandeel hoger opgeleiden zorgde voor een status quo of stijging van de participatiecijfers aan het sociaal-culturele verenigingsleven, en dat er dus geen algemeen hogere deelname is uit alle opleidingsniveaus.

Factoren zoals de toegenomen mondigheid van de burger, sociale media als mediakanaal en platform voor ongenueanceerde meningen en de vluchtigheid van communicatie werken ongelijkheid en **polarisatie** in de hand. Anderzijds is er ook een hernieuwde aandacht voor **collectiviteit**. Er is veelvuldig en divers burger engagement dat vaak een voedingsbodem vormt voor het sociaal-cultureel werk. Dit gaat echter gepaard met een dalend structureel engagement van burgers.

67 Hoge Gezondheidsraad (2020). *Belgian mental health(care) data repository in covid-19*. Geraadpleegd via <https://www.health.belgium.be/nl/infografie/belgian-mental-health-data-repository-covid-19-2020>

68 Janssens, L., & De Rynck, F. (2023). *Visie op de toekomst van het lokaal & binnenlands bestuur in Vlaanderen*. Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing. Geraadpleegd via https://www.steunpuntbestuurlijkevernieuwing.be/_files/ugd/b8884e_18b4d0d43af2453095c63a31be005aea.pdf

5.2. Aanbevelingen

De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk formuleert in zijn memorandum aanbevelingen om de bloeiende sociaal-culturele sector een duurzame basis te bieden en verder te laten floreren, rekening houdend met de maatschappelijke uitdagingen en opportuniteiten. Deze aanbevelingen zijn niet geprioriteerd en worden best in relatie tot elkaar gelezen.

5.2.1. Investeer in de maatschappij

Sociaal-cultureel werk zorgt voor ontmoeting, gemeenschapsvorming, bewust burgerschap en zelfontplooiing en bevordert het creatief denkvermogen. Het verbindt individu, groep en samenleving met elkaar. Het verhoogt de weerbaarheid en het welbevinden. Daarnaast gaat het ook over onder meer plezier en ontspanning. De waarde van sociaal-cultureel werk situeert zich op verschillende niveaus en binnen verschillende levensdomeinen. Een investering in de sector is dus een investering in de maatschappij.

Het decreet 'sociaal-cultureel volwassenenwerk' vertrekt zelfs expliciet vanuit een civiel perspectief en erkent daarmee de autonomie van sociaal-cultureel volwassenenorganisaties die zelf hun agenda en strategie bepalen. Het beleid gaat uit van hun intrinsieke waarde en eigen rol in de democratische samenleving.

Er ligt een sterke focus op vernieuwing. De reguliere werking wordt niet altijd ten volle gewaardeerd, de sector moet zichzelf voortdurend heruitvinden. Dit reflecteert zich in heel wat projectreglementering, de erkenning voor de reguliere werking lijkt af te kalven. Traditie is nochtans een troef; je kan pas vooruit gaan door het bestaande te koesteren.

- Bouw voor alle (sub)sectoren een vorm van **basisfinanciering** uit op basis van vertrouwen en de 'hypothese van de veelbelovendheid': de aanname of zelfs het geloof dat het realiseren van de praktijk spelregels zal veranderen op een manier die ooit historisch relevant zal blijken.
- Zorg, naast structurele ondersteuning en projectondersteuning, voor een ondersteuning die aanleunt bij de bestaande **strategische transformatiesteun** voor bedrijven. Deze doelgerichte ondersteuning geeft organisaties de kans om te evolueren naar de toekomst én creëert positieve impact op grote groepen burgers in een samenleving in stevige verandering.
- Er is nood aan een doordachte afweging tussen structurele en projectmatige werkingen. Zorg voor **gerichte en gefocuste projectmiddelen**, naast de bestaande subsidielijnen.
- Geef kleine initiatieven maximaal kansen en laat **ruimte voor een procesmatige groei**.
- Stel de **nood aan rechtspersoonlijkheid** in vraag bij kleine vormen van ondersteuning. Dit vormt een te grote drempel omwille van de administratieve en organisatorische lasten.
- Breng de praktijk binnen bij het beleid en de evaluatie. Vertrouwen moet de basis zijn voor dialoog. De combinatie van het inlezen in documenten en de **ruimte voor dialoog** vanuit de waarderende benadering wordt positief ervaren. Er moet wel over gewaakt worden dat de dialoog voldoende gefaciliteerd wordt door voldoende mensen en knowhow bij het Departement CJM.

- Onderzoek de kostprijs van de huidige benadering en de verhouding tot mogelijke misbruiken. Deze kostprijs kan onderling worden vergeleken met een **ondersteunend participatiesysteem**, naar analogie van de benadering binnen het hoger onderwijs. Op die manier kan de Vlaamse overheid het ingebouwde systeem van controle en de planlast beperken, waardoor mensen in het veld zich meer kunnen focussen op de inhoudelijke werking, hierin ondersteund door de overheid.

5.2.2. Respecteer het DNA van sociaal-cultureel werk

Ontwikkelen en leren kunnen een waardevolle bijdrage leveren voor het mentaal welzijn en de weerbaarheid. Sociaal-cultureel werk wil een partner zijn in de zoektocht naar oplossingen voor maatschappelijke kwesties. De sector werkt zeer preventief en is naast de bekende positieve effecten van participatie ook een waardevolle partner in het werken rond onder meer mentaal welzijn. Het Vlaamse beleid heeft oog voor het psychisch welzijn van jongeren en voelt de urgentie aan, maar verbindingen met welzijn vanuit de eigen identiteit van het sociaal-cultureel werk zijn ondergewaardeerd. Transversaal beleid krijgt steeds meer aandacht, het biedt onmiskenbaar een meerwaarde, maar draagt ook risico's in zich, het creëert een druk op de eigen identiteit en de intrinsieke rol van sectoren.

- De **methodologie en expertise** van het sociaal-cultureel werk moeten erkend en gevoed worden.
- **Transversaal beleid** kan interessante kruisbestuivingen opleveren. Samenwerkingen gebeuren nu vaak ad hoc of projectmatig, een volgende stap vraagt een **duurzamer en gestructureerd** verhaal

met eigen verantwoordelijkheden voor de actoren (vb. in het kader van levenslang leren).

- Een belangrijk aandachtspunt blijft het **gevaar tot instrumentalisering** van de sector. Samenwerkingen met andere sectoren moeten berusten op de waarde en sterktes van het sociaal-cultureel werk. De sector moet de samenwerking kunnen verrijken met eigen accenten. De Vlaamse overheid moet de waardevolle eigenheid erkennen.

5.2.3. Geef ruimte en vertrouwen aan sociaal-cultureel werk

Sociaal-culturele organisaties nemen een brugfunctie op in de samenleving. Ze zijn een pionier in bonding en bridging. De diversiteit van verenigingen toont aan hoe individuen zich verenigen rond gemeenschappelijke kwesties of specifieke doelgroepen (sociaaleconomische status, leeftijd, geslacht, enz.). Sociaal-culturele praktijken spelen zich af in het maatschappelijk middenveld, op de naad tussen systeem en leefwereld. Sociaal-culturele organisaties zijn civiele actoren, die de private kwesties of maatschappelijke uitdagingen tot een publieke zaak maken in de civiele samenleving, om zo de markt of staat te bewegen. De sector speelt een belangrijke rol in het verfijnen en verdiepen van de democratie.

Het beleid lijkt steeds vaker uit te gaan van wantrouwen in de sector. 'Atletische' decreten creëren ingebouwde vraagtekens. Het beleid kan in interpretatie en uitvoeringsbesluiten nog alle kanten uit, waardoor het kader waarbinnen de sector zich moet bewegen en organiseren flou wordt. Ook de processen van subsidietoekenning en -rapportering

getuigen steeds vaker van een afkalvend vertrouwen in de impact van de intrinsieke werking van organisaties voor heel wat burgers (vb. dubbele subsidiëring uitsluiten, groeiende politieke kritiek op het subsidiëren an sich, het overstijgen van de reguliere werking, enz.). De autonome positie van het middenveld komt op deze manier onder druk te staan.

- Ondersteun ten volle de **brugfunctie van sociaal-cultureel werk**. Het voortdurende proces van het samenbrengen en intern versterken (bonding) en het naar buiten treden (bridging) is de sterkte van het werkveld en draagt bij tot een democratische en inclusieve samenleving. Het beleid moet ruimte laten om deze rol volwaardig op te nemen in de samenleving.
- Waarborg de **kritische** rol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Het in vraag stellen van waarden, normen, opvattingen, instituties en spelregels en de publieke dialoog voeden en voeren moet gevrijwaard blijven.
- Het civiel perspectief vraagt een overheid die voldoende vertrouwen heeft in het proces van beoordeling en evaluatie en is moeilijk combineerbaar met verregaande autonome beslissingsbevoegdheid van de Vlaamse Regering. Wettelijke kaders moeten een **evenwicht** bieden tussen **politieke autonomie en vertrouwen in de sector**.

5.2.4. Zorg voor een uitbreiding van de kennisbasis

Referentie-onderzoeken zijn essentieel voor de verdere ontwikkeling van de sector. Het is belangrijk om handvatten en nulpunten in

kaart te brengen om de impact van het beleid meetbaar te maken en bijsturingen gericht door te kunnen voeren. Tegelijk nuanceert en betreurt de SARC de tendens waarbij de sector tot enkele cijfers wordt gereduceerd.

- Blijf investeren in een **uitbreiding van de kennisbasis** om de impact van beleid tastbaar te maken.
- Zet in op **monitoring en onderzoek** voor alle beleidsniveaus en (sub)sectoren als basis om de juiste beleidskeuzes te maken.
- Een **evidence-based beleid is slechts één benadering**. Sommige discours zijn immers niet te vatten door (kwantitatief) onderzoek. Het beleid moet hier voldoende waakzaam voor zijn.

5.2.5. Maak werk van een inclusief beleid

De afschaffing van het Participatiedecreet houdt het risico in dat er een einde komt aan een expliciet en herkenbaar transversaal beleid rond inclusie. De aandacht voor kansengroepen mag echter geen bijzaak worden, maar verdient ook in de toekomst volle aandacht. De implementatie in sectorgebonden decreten zorgt er immers voor dat de bevordering van vrijetijdsparticipatie in de breedte (over jeugd, cultuur en sport heen) niet langer door een beleidskader gevat wordt. Het is positief dat sectordecreten aandacht hebben voor de participatie van kansengroepen, maar daarnaast moet de overheid participatie in de breedte blijven ondersteunen.

- Zorg voor voldoende lijnen voor participatieprojecten, los van sectordecreten. **Geïntegreerde vrijetijdsparticipatieprojecten** moeten mogelijk

blijven. Werk daarom alternatieve instrumenten uit voor domein-overschrijdende projecten.

- Er is nood aan grondig onderzoek binnen de verschillende sectoren over de mate waarin participatie op het terrein werd/wordt gerealiseerd. Een vergelijkingspunt of **kwalitatieve nulmeting** kan de impact van het beleid zichtbaar maken.
- Ga op zoek naar **structurele knelpunten**. Er moet werk worden gemaakt van het wegwerken van onzichtbare drempels. Hoe beïnvloedt de heersende klasse onbewust de inclusie? Bewustwording is nodig op alle niveaus.
- Ondersteun bestaande organisaties door hen tijd en ruimte te geven om hun **expertise te delen** met andere organisaties. Deze extra taak veronderstelt ook extra financiële steun.
- De Vlaamse overheid moet ervoor zorgen dat het geheel van het veld voldoende dekkend is en alle doelgroepen bereikt worden, maar dit mag niet betekenen dat elke organisatie voor alle doelgroepen werkt. Er moet steeds **ruimte blijven tot specialisering**.
- De Vlaamse overheid heeft de taak om de **gelijke kansen van burgers**, ongeacht hun woonplaats, te garanderen. Bepalingen in decreten die onbedoeld en ongewenst ongelijkheden tussen burgers onderling veroorzaken (bv. de verplichting om deel uit te maken van een IGS voor kleinschalige bovenlokale projecten) moeten worden geëvalueerd.

5.2.6. Waak over het spanningsveld digitalisering versus creatie

Automatisering en digitalisering moeten het menselijke aspect aanvullen en ondersteunen, maar mogen het niet zonder meer vervangen. Door de actuele ontwikkelingen dreigt iedereen die bezig is met creatie een bron van digitalisering te worden. Heel wat creatievelingen zijn zoekende naar een rechtsstatuut, de creatieve sector kampt met onduidelijkheden rond auteursrecht en de vervanging van het menselijke in het creatieve proces. Binnen verschillende sectoren, diensten en op verschillende beleidsniveaus krijgt het digitale aandacht. De digitale transformatie waar Cultuur volop op wil inzetten, mag de actoren op het terrein niet uit het oog verliezen.

- De Vlaamse overheid moet **organisaties ontzorgen en toerusten** wat hun eigen ICT-noden betreft.
- Maak **proeftuinen en gedeelde experimenten** mogelijk vanuit en met organisaties.
- Zet in op **vorming en “leren van elkaar”** voor diverse medewerkers van organisaties.
- De Vlaamse overheid moet een **partner zijn in de juridische knopen** waar zowel de creatievelingen als de organisatoren mee worden geconfronteerd (auteursrechten, GDPR,...).

5.2.7. Maak werk van een masterplan infrastructuur

Lokale infrastructuur staat onder druk door de hoge onderhoudskosten, aanpassingsnoden en nood aan vernieuwing door veroudering. Open en vrij te gebruiken gemeenschapsinfrastructuur in wijken en buurten is gegeerd, maar te beperkt. Afstoting van infrastructuur is veelal gebaseerd op financiële redenen.

- De Vlaamse overheid moet werk maken van een masterplan om ook naar **innovatieve incentives en antwoorden** te zoeken die niet enkel berusten op investeringen.
- Het beleid rond infrastructuur moet **duurzaamheid** als basisuitgangspunt hanteren.
- Er moet over sectoren heen gezocht worden. Het beleid moet goede praktijken in kaart brengen, opportuniteiten creëren en opschaling mogelijk maken.
- De **Vlaams Bouwmeester** heeft een **adviserende rol** aan Vlaamse, provinciale en lokale overheden of openbare besturen en kan hierin een belangrijke positie innemen.

5.2.8. Ondersteun het lokaal beleidsniveau

De Vlaamse aansturing naar lokale besturen neemt af. Dit creëert kansen tot maatwerk op lokaal niveau, maar draagt ook gevaren in zich. Een eenduidige Vlaamse visie ontbreekt, het is nu aan lokale besturen om, ieder voor zich, een eigen visie en beleid uit te tekenen en middelen lokaal te verdelen.

In sommige steden en gemeenten is er een daling van de uitgaven voor cultuur- en gemeenschapscentra vast te stellen. Dit uit zich in een verarming van het programma. Naast druk op de koopkracht, duurdere tickets, de naweeën van corona - waarbij niet iedereen even vlot de weg terugvindt - zetten ook wijzigende verwachtingen de lokale centra onder druk.

Kleine cultuur- en gemeenschapscentra en jeugdhuizen werken zeer plaatselijk, op plekken waar lokaal talent experimenteert, amateur-kunstenaars aan de slag gaan, ouderen talenten ontwikkelen, enz. Sommigen groeien door en komen in grotere huizen terecht. Alle onderdelen van klein tot groot zijn een belangrijke schakel in het grotere ecosysteem.

- Maak werk van een **genuanceerd Vlaams beleid**. De decentralisering en verschuiving van beleid naar het lokaal niveau zet zich verder. Een eenduidige Vlaamse visie ontbreekt en bestaande regelgeving is afgestemd op de grote besturen. Nuancering in de regelgeving moet aandacht hebben voor de beperktere capaciteit van (kleine) gemeenten.
- Er is nood aan meer **actieve ondersteuning van lokale besturen** door de Vlaamse overheid. Een overzicht van wat lokaal beweegt, ontbreekt echter. De Vlaamse overheid moet opnieuw zicht krijgen op het lokale veld, er is een vertrekpunt nodig. Van daaruit kunnen lerende netwerken ontstaan en kan de Vlaamse overheid prikkelende sturing geven.
- Ondersteunende organisaties worden geconfronteerd met een stijgend aantal vragen en taken. Anderzijds dreigt ook het lokale niveau achterop te raken. Instrumenten uit decreten, zoals

regiovorming of de UiTPAS, moeten **centraal worden uitgerold en ondersteund**. Op die manier is de implementatie op lokaal niveau minder complex en tijdrovend.

- De Vlaamse overheid moet zijn verantwoordelijkheid voor het lokale zichtbaarder opnemen. Er moeten voldoende **stimulansen en ondersteuning vanuit het Vlaamse niveau** zijn om het lokale niveau bij te staan.

5.2.9. Zorg voor afstemming tussen de sector en de administratie

De overheid en sector zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Om goed op elkaar in te spelen, zijn goede afspraken over elkaars taken en rollen essentieel, waarbij ook de draagkracht in overweging wordt genomen.

- Zorg in onderling overleg voor een **heldere taakverdeling** tussen de sector en administratie.
- Er blijft een grote vraag naar eenvoudige financierings- en verantwoordingsmodellen. Doorgevoerde vereenvoudiging lijken vaak vooral ingegeven vanuit een ontzorging van de administratie en personeelstekorten en minder vanuit de impact op de organisaties zelf. De Vlaamse overheid moet op zoek naar **nieuwe financierings- en verantwoordingsmodellen** die een evenwicht bieden tussen sturing door de overheid enerzijds en rechtszekerheid zonder overdreven planlast voor organisaties anderzijds.

- Groeiende verwachtingen en vragen van de sector omtrent ondersteuning, veronderstelt ook een **versterking van de administratie**. Indien de overheid ervoor kiest om te digitaliseren, gaat dit gepaard met ontwikkelingskosten en continue investeringen. Om projecten zoals het Verenigingsloket te laten werken, zijn er op verschillende fronten doorgezette investeringen nodig. Naast de bouwstenen om data uit te puren, zijn er ook investeringen nodig om het project op langere termijn te blijven uitbouwen. Ook het beheer en de regie verdienen de nodige aandacht.

5.2.10. Ondersteun de sector over de grenzen heen

Het sociaal-cultureel werk speelt zich af op verschillende niveaus: lokaal, bovenlokaal, Vlaams, federaal en internationaal. Het Vlaamse sociaal-cultureel werk is internationaal uniek, en verdient voldoende zichtbaarheid en ondersteuning.

- Er is nood aan een **beleidsmatige en structurele brug** tussen Vlaanderen en Europa voor alle sectoren. Er is menselijke ruimte nodig om dit op te nemen en ook op Europees niveau te lobbyen.
- De **doorvertaling van Europese wetgeving** naar Vlaams beleid krijgt nog te weinig aandacht. Het is een taak van de Vlaamse overheid om dit doordacht op te nemen in nauwe samenwerking met de respectieve sectoren.

6. Vlaamse Sportraad

De Vlaamse Sportraad formuleert in dit memorandum zijn belangrijkste aanbevelingen voor het sport- en beweegbeleid in Vlaanderen en Brussel. Deze aanbevelingen zijn niet geprioriteerd en worden best in relatie tot elkaar en tot de algemene aanbevelingen uit het memorandum gelezen.

6.1. Omgevingsanalyse

Sporten en bewegen zijn allereerst een manier voor een groot deel van de bevolking om te genieten van (vrije)tijdsbesteding. Sporten en bewegen is **plezier** en zorgt voor ontspanning. In 2020 gaf 61,2% van de Vlamingen aan actief te sporten.⁶⁹Tijdens de coronacrisis werd duidelijk hoe belangrijk het was voor mensen om te kunnen blijven bewegen en sporten. Dit kwam ook naar voren in de cijfers: 58% van de mensen die niet-sportief actief waren voor Corona, gaven net na de coronacrisis aan meer te sporten. Tegelijkertijd zagen we dat andere groepen, zoals kinderen, net minder bewogen direct na de coronacrisis. Een groot deel van de actieve sporters gaven ook aan hun oorspronkelijke sportgedrag te missen, met als voornaamste redenen het sociaal contact, de manier waarop er gesport kan worden, en de gezelligheid.⁷⁰

Deze crisis maakte echter meteen ook zeer duidelijk dat sporten en bewegen veel meer is dan alleen een manier van vrijetijdsbesteding.

⁶⁹ Participatiesurvey (2020-2021-2022). *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap*.

⁷⁰ De Bosscher, V., Scheerder, J., Willem, A., Thibaut, E., & Ricour, M. (2020). *Sporten in tijden van crisis. Profiel van de corona-sporter*.

Sport kan verbinden en bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling en vaardigheden. Sporten en bewegen brengt mensen letterlijk en figuurlijk samen en niet alleen op het veld, maar ook in de tribune of in eigen huis. De sportsector heeft naast deze duidelijke **sociale meerwaarde** ook een groeiende **economische betekenis** (zie o.a. de groeiende tewerkstelling in de sportsector en de invloed van sport(e-venementen) op stadstoerisme).^{71,72,73} Natuurlijk werd ook het belang van sporten en bewegen voor de **fysieke en mentale gezondheid** nog maar eens benadrukt in de coronacrisis. Sporten en bewegen staan bijkomend ook nog in verband met de weerbaarheid, vitaliteit en arbeidsproductiviteit van de bevolking.^{74,75,76} Zowel nationaal als internationaal onderzoek toont dan ook aan dat elke euro die in sporten en bewegen wordt geïnvesteerd, alleen maar meer opbrengsten oplevert.^{77,78,79,80} Topsport, breedtesport en bewegen hebben dus

enorm diverse en gelaagde waarden en dragen bij aan verschillende doeleinden, ook m.b.t. andere beleidsdomeinen zoals volksgezondheid, welzijn en gelijke kansen.

Daarnaast is er zowel in de top- als breedtesport veel aandacht voor **gezonde en veilige sportbeoefening**. Er is meer dan ooit belangstelling voor een fysiek, mentaal en sociaal integere manier van sporten. Sport en bewegen kan verbinden, maar kan namelijk ook voor uitsluiting of andere inbreuken op de integriteit zorgen. Net als in de rest van de maatschappij, krijgt ook de sportsector te maken met bv. discriminatie en (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. Om deze uitdagingen aan te gaan zijn kwaliteitsvolle sportbegeleiders zeer belangrijk. Na corona zien we echter een lichte daling van beschikbare, gekwalificeerde en goed gevormde sportbegeleiders. Een ander aspect dat gezond en veilig sporten onder druk kan zetten zijn de lange termijn effecten van klimaatverandering. Zelfs nu al nu merk je dit door bv. verdroorde of ondergelopen sportvelden en vaker voorkomende hittegolven. Ook de zichtbare afbouw van de macht van zowel Europa als de Verenigde Staten binnen het internationale topsportmodel kan deze gezonde sportbeoefening en lokale verankering onder druk zetten. In België vallen met name de buitenlandse overnames in het amateur- en professionele voetbal op.

Er zijn ook negatieve trends zichtbaar m.b.t. sportparticipatie. Zo toont onderzoek aan dat de **kloof in sport- en beweegdeelname** tussen hoger- en lageropgeleiden groeit.⁸¹ En hoewel de coronacrisis bepaalde groepen zeker meer heeft laten sporten en de lange termijn impact door deze crisis nog onduidelijk is, tonen onderzoeken ook aan dat er ook groepen, en in het bijzonder kinderen, door de coronacrisis

71 Statistiek Vlaanderen (2023). *Tewerkstelling sport*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/sport/tewerkstelling-sport>

72 KPMG (2023). *Foto organisatie financiering topsport*.

73 Derom, I., De Backer, L., Deelen, I., & Van Eekeren, F. (2022). *Maatschappelijke impact en legacy: Evaluatie 2021 UCI Road World Championships*.

74 Boonstra, N., & Hermens, N. (2011). *De maatschappelijke waarde van sport. Een literatuurreview naar de inderdieneffecten van sport*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

75 Breedveld, K., Elling, A., Hoekman, R. H. A., & Schaars, D. (2016). *Maatschappelijke betekenissen van sport: wetenschappelijke onderbouwing en weerslag in lokaal beleid*.

76 Bailey, R., C. Hillman, S. Arent en A.J. Petitpas (2013). *Physical Activity: an underestimated investment in human capital?*

77 Sport Vlaanderen (2022). *Social return on investment (SROI) van sporten en bewegen in Vlaanderen en Satellietrekening sport voor België* (samenvatting van het Engelstalig eindrapport van Sheffield Hallam University en SportEconAustria)

78 Deloitte (2021): *Socio-economische impactstudie van het georganiseerd sporten in Vlaanderen* (in samenwerking met de Vlaamse Sportfederatie)

79 Davies, L.E., P. Taylor, G. Ramchandani en E. Christy (2019) *Social return on investment (SROI) in sport: a model for measuring the value of participation in England*. International Journal of Sport Policy and Politics

80 Rebel & Mulier Instituut (2019). *De Social Return on Investment (SROI) van sport en bewegen*. Rotterdam: Rebel

81 Van Stam, W., van den Dool, R., & Elling, A. H. F. (2021). *Sport-en beweeggedrag van kinderen en jongeren naar sociaaleconomisch milieu*. Mulier Instituut.

ook minder zijn gaan sporten.^{82,83} Verder zien we wereldwijd de **motorische ontwikkeling** van kinderen achteruit gaan.^{84,85}

Ondanks de investeringen van de Vlaamse Regering in de afgelopen beleidsperiode op het gebied van (top)sportinfrastructuur, staat de beschikbaarheid van **kwalitatieve (top)sportinfrastructuur** nog steeds onder druk. Deze problematiek is het meest aanwezig met betrekking tot de **zwembaden**. Een toename van het aantal openlucht sportvelden, sportlokalen en sporthallen is het laatste decennium nodig gebleken (zie o.a. de positieve stijging van 15% in het aantal georganiseerd sporters in Vlaanderen van 2014 t.e.m. 2019⁸⁶) en heeft ook plaatsgevonden, terwijl in diezelfde periode het aantal zwembaden is gedaald.⁸⁷ Samen met de stijgende energiekosten en het redderstekort geeft dit een noodsituatie weer van de Vlaamse en Brusselse zwembaden. Er is ook nog een groot tekort aan openluchtzwemwater.

Tegelijkertijd zien we ook een tendens dat mensen zelf willen beslissen wanneer en op welke manier ze een activiteit beoefenen. Dit geldt ook voor sport. Er is daarnaast een verandering zichtbaar wat betreft

de motivatie van sporten, waarbij er bijvoorbeeld bij een deel van de sporters een grotere focus ligt op lichaamscultuur, naast weer andere sporters die vooral hun motivatie halen uit o.a. het sociale of gezondheidsaspect.^{88,89} **Licht-georganiseerde of ongebonden sport** wint sterk aan belang, zeker bij (jong)volwassenen die zoeken naar nieuwe manieren van sportbeleving en -beoefening.⁹⁰ Concrete voorbeelden hiervan zijn de opmars van urban sports, fitness en exergaming/esports, de hogere prestatiedrang binnen de amateursport, maar ook het feit dat wandelen, lopen en fietsen de drie meest beoefende sporten zijn in het Vlaams Gewest.⁹¹ Dit maakt het steeds belangrijker om **beweeg- en sportvriendelijke publieke ruimte** te voorzien, wat niet altijd gemakkelijk is in een Vlaanderen en Brussel waar deze publieke ruimte steeds meer een schaars goed vormt.

Deze ontwikkelingen laten zien dat het **ecosysteem van de sportsector steeds gevarieerder wordt** en blijft evolueren (zie bv. het groeiende aantal sociaal-sportieve praktijken). Dit gaat ook gepaard met ontwikkelingen binnen de **financieringsmodellen** in de sportsector. Er ontstaan nieuwe verdienmodellen, maar de traditionele financieringsmodellen van sportorganisaties komen onder druk te staan. Dit diverse sportlandschap zorgt ook voor een groeiend belang om te werken met data, zowel wat betreft het onderbouwen van beleid, het inspelen op sportpromotie, alsook op vlak van gezondheid. Dit is een trend die reeds zeer zichtbaar is in de topsport, maar ook in breedtesport aan belang wint. Een structureel impactonderzoek vanuit de

82 Participatiesurvey (2020-2021-2022). *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap*.

83 De Bosscher, V., Scheerder, J., Willem, A., Thibaut, E., & Ricour, M. (2020). *Sporten in tijden van crisis. Profiel van de corona-sporter*.

84 Mombarg, R., De Bruijn, A. G. M., Smits, I. A. M., Hemker, B. T., Hartman, E., Bosker, R. J., & Timmermans, A.C. (2021). *Development of fundamental motor skills between 2006 and 2016 in Dutch primary school children*. Physical Education and Sport Pedagogy, 1-18.

85 Coppens, E., Rommers, N., Bardid, F., Deconinck, F. J., De Martelaer, K., D'Hondt, E., & Lenoir, M. (2021). *Long-term effectiveness of a fundamental motor skill intervention in Belgian children: A 6-year follow-up*. Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports, 31, 23-34.

86 Deloitte (2021): *Socio-economische impactstudie van het georganiseerd sporten in Vlaanderen* (in samenwerking met de Vlaamse Sportfederatie)

87 Statistiek Vlaanderen (2023). *Sportinfrastructuur*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/sport/sportinfrastructuur>

88 Participatiesurvey (2020-2021-2022). *Vrije tijd en participatie in een veranderend landschap*.

89 Howest (2021). *Whitepaper: Gen Z sport personas*. Geraadpleegd via <https://genzlab.be/wp-content/uploads/2023/03/Whitepaper-Sportpersonas.pdf>

90 Borgers, J., Scheerder, J., & Vanreusel, B. (2016). *'Sport light.' Uitdagingen en kansen voor de sport*.

91 Statistiek Vlaanderen (2023). *Sportparticipatie*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/sport/sportparticipatie>

Vlaamse overheid om de impact van beleidskeuzes aan te tonen is echter nog te weinig aanwezig.

Sinds de overdracht van persoonsgebonden bevoegdheden van provincies naar het lokaal niveau in 2018 is de **Vlaamse aansturing naar lokale besturen afgenomen**. Sindsdien is de vraag ontstaan naar betere interbestuurlijke verhoudingen en duidelijke beleidskaders waarin lokaal initiatief wordt aangemoedigd en ondersteund.⁹² Lokale besturen worden geconfronteerd met hoge ambities, en vele en diverse (boven)lokale uitdagingen, maar hebben niet altijd de benodigde bestuurskracht en middelen om deze ambities en uitdagingen aan te gaan. Ook de sportsector wordt steeds vaker betrokken en bevraagd m.b.t. uitdagingen gelinkt aan andere beleidsdomeinen (zie bv. ook de groei van hybride organisaties die sport gebruiken om hun doelpubliek te bereiken). Dit vormt een uitdaging voor zowel de lokale besturen als de sportclubs en -federaties. Daarnaast zie je dat er in lokale besturen steeds meer integraal wordt gewerkt (zie bv. de sportdienst die wordt opgenomen in de vrijetijdsdienst) en er steeds meer mensen worden aangesteld met een meer algemeen i.p.v. sectorspecifiek profiel.

Bovenstaande vaststellingen passen in een bredere ontwikkeling van een terugtrekkende overheid. Waar lokale besturen en sportclubs voorheen veel zelf organiseerden en investeerden, gebeurt dit nu steeds vaker door of in samenwerking met de commerciële sector. Dit heeft gezorgd voor een brede **privatisering van de sportsector**: zowel wat betreft infrastructuur, de organisatie van sportkampen en events, de groei van fitness en personal trainers, tot zelfs de slimme

elektronische apparaten die we dragen (wearables) en de daarmee gepaard gaande applicaties die onze lichaamsactiviteiten bijhouden. De diversiteit van private actoren in de sportsector is enorm en biedt een veelheid aan kansen. Tegelijkertijd is het belangrijk om mogelijke bedreigingen met betrekking tot deze ontwikkeling in het oog te houden, bv. aangaande te hoge financiële drempels en het behouden van voldoende lokale verankering.

⁹² Janssens, L., & De Rynck, F. (2023). *Visie op de toekomst van het lokaal & binnenlands bestuur in Vlaanderen*. Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing. Geraadpleegd via https://www.steunpuntbestuurlijkevernieuwing.be/_files/ugd/b8884e_18b4d0d43af2453095c63a31be005aea.pdf

6.2. Aanbevelingen

6.2.1. Blijf investeren in de basiswaarde van sport

Sporten en bewegen in al hun vormen zorgen in de eerste plaats voor ontspanning en plezier. De sportsector is een vitale en cruciale sector met een groeiende economische en sociale waarde. Een stabiele, kwalitatieve en brede basiswerking van de sportsector is cruciaal om de kerntaken en basiswaarde van sport te blijven realiseren.

- Zorg voor een **solide basisfinanciering**. Blijf investeren in de basiswerking van sportfederaties (inclusief topsport). Om de diverse uitdagingen in het sportlandschap aan te gaan is een stabiele structurele financiering en de nodige ademruimte nodig.
- Zorg voor een **duidelijk en duurzaam beleidskader** waarin lokaal initiatief en regionale afstemming wordt aangemoedigd en ondersteund. Geef lokale besturen zo meer houvast bij de uitwerking van een kwalitatief lokaal en regionaal sportbeleid.
- **Geef vertrouwen aan de sector en blijf inzetten op planlastvermindering**. Zet de evolutie voort die reeds is ingezet naar een grotere focus op ondersteuning, coaching en stimuleren in plaats van strikte regelgeving.
- Zorg voor een **betere koppeling tussen je structureel beleid en je projectmatige werkingen**. Voor een gezonde basiswerking op lange termijn is innovatie en experiment via projectsubsidies cruciaal.

- Voorkom enerzijds dat succesvolle projecten verdwijnen door criteria toe te voegen waarbij aandacht is voor structurele verankering.
- Gebruik anderzijds als Vlaamse overheid pilootprojecten om nieuw structureel beleid om te werken.

6.2.2. Zet in op de meerwaarde van sport via transversaal beleid

De sportsector is meer dan ooit betrokken bij een groot aantal diverse doelstellingen op tal van niveaus en gelinkt aan tal van verschillende beleidsdomeinen (welzijn, gezondheid, tewerkstelling, gelijke kansen en onderwijs). Inzetten op transversaal beleid biedt niet alleen tal van kansen, maar is zelfs een vereiste om veel van deze diverse doelstellingen te behalen. Tegelijkertijd hebben ook andere beleidsdomeinen de sportsector steeds meer nodig om hun beleid te realiseren.

- Versterk je sport- en beweegbeleid door **in te zetten op transversaal beleid en samenwerking**. Niet alle kennis zit in de sportsector om de diverse uitdagingen aan te gaan. Betrek hierbij niet enkel andere overheids- of middenveldorganisaties, maar ook de brede private (sport)sector.
- Een **proactieve rol** van het beleidsdomein Sport in het zoeken naar afstemming is nodig om wederzijdse versterking met andere beleidsdomeinen te realiseren en als sportsector niet overbevroegd of juist bij cruciale fasen vergeten te worden.
- Door je eigen **beleid en investeringsstromen te koppelen** aan die van andere beleidsdomeinen vergroot dit je invloed en vermogen,

- en kun je bijdragen aan diverse doelstellingen zoals klimaat, duurzaamheid, gezondheid etc.
- Om het beweeg- en sportbeleid in en rond scholen verder uit te werken is een actieve rol in het creëren van een **strategie in samenwerking met het beleidsdomein Onderwijs** nodig.
 - De stappen die zijn gezet rond multifunctioneel gebruik van gebouwen tussen sport en onderwijs zijn belangrijk, maar hier kunnen administratieve drempels verder worden weggewerkt om dit gebruik in de praktijk te stimuleren. Afstemming in vroege fase met het beleidsdomein Onderwijs bij bouw of renovatie van schoolsportinfrastructuur is hierbij cruciaal.
 - Het steeds gevarieerdere ecosysteem van de sportsector maakt sporten in de publieke ruimte steeds belangrijker. **Afstemming in de vroege fase met het beleidsdomein Omgeving** is cruciaal om bewegen en sporten een prominente plek in de publieke ruimte te geven.
 - Ga voluit voor een **integraal sport- én beweegbeleid**. Benut kansen die hier liggen en zet in op het voorkomen van gezondheidsproblemen via samenwerking met het beleidsdomein Gezondheid en Welzijn.
 - Zet in op het verbeteren van de **motorische ontwikkeling van kinderen** vanaf de geboorte door actief afstemming te zoeken met andere betrokken domeinen (zoals Gezondheid, Welzijn en Gezin, en Onderwijs).

- Blijf inzetten (via o.a. EventFlanders) op het **organiseren van topevenementen in de sport met internationale uitstraling** om zo Vlaanderen, de lokale overheden en de sportfederaties op de internationale kaart te krijgen. Zorg aanvullend voor een lokale verankering en zorg dat deze topevenementen als katalysator kunnen dienen van het Vlaamse en lokale brede (sport)beleid (bv. via een extra impuls om partijen samen te brengen rond investeringen in (sport)accommodaties en -infrastructuur, of aan het evenement verwante thema's zoals bv. fietsbeleid/fietspaden).

6.2.3. Bescherm de diverse waarden van sport en zet in op een gezonde en veilige sportomgeving

De sport- en beweegomgeving dient een veilige en gezonde plek te zijn waar iedereen zichzelf kan zijn. Er bestaat reeds een goed beleidskader dat gezond en veilig sporten stimuleert. Blijf hier verder op inzetten en investeren. Om invulling te geven aan de doelstellingen uit dit beleidskader en de uitwassen tegen te gaan zijn verdere acties, maatregelen en middelen nodig.

- **Ondersteun en zorg voor (financiële) versterking van de organisatie(s)** die zich inzetten op beleidsondersteuning en praktijkontwikkeling op het gebied van veilig sporten, op het ondersteunen van sportorganisaties in de uitbouw van hun eigen veilig sportbeleid en op het sensibiliseren en informeren van sporters.
- Kom in samenspraak met de sector en de betrokken organisatie(s) tot een aantal **kernthema's** die bijzondere aandacht vragen in toekomstig beleid, zoals grensoverschrijdend gedrag, racisme, matchfixing, gokreclame, doping etc.

- Zet extra in op het **opbouwen van kennis** rond dit thema via eigen onderzoek of via het kenniscentrum van de hierboven genoemde organisatie(s). Zorg dat deze kennis wordt gedeeld met de brede sportsector.
- Heb oog voor **(top)sporters, begeleiders en supporters** bij het uitwerken van een gezonde en veilige sportomgeving.
- Het internationale sportlandschap verandert en het sportmodel zoals we dat kennen in Vlaanderen en Europa komt steeds minder centraal te staan. Als Vlaamse overheid is het belangrijk om in te blijven zetten op de **lokale verankering en lokale relevantie** in de internationale concurrentiestrijd rond (topsport)evenementen en -competities. Stem af met internationale/Europese organisaties om de lokale verankering en waarden te blijven beschermen.

6.2.4. Zorg voor een sportaanbod op maat voor iedereen

De sportsector wordt steeds gevarieerder. Het sportbeleid van de Vlaamse overheid moet gevoerd worden op basis van deze variatie in onze sector. Dit diverse sport- en beweegveld moet voor iedereen beschikbaar en betaalbaar zijn. Er moet daarom speciale aandacht gaan naar groepen die drempels ervaren om te sporten en bewegen (kansengroepen). Het is positief dat de meeste sectordecreten reeds aandacht hebben voor kansengroepen, maar het is nog afwachten naar de concrete doelstellingen, uitwerking en evaluatie van deze maatregelen.

- Er is binnen de sportsector **nood aan extra expertise en kennis** m.b.t. het bereiken en behouden van deze kansengroepen en het inzetten op inclusief beleid. Ondersteun de sportsector en stimuleer samenwerking met andere sectoren en domeinen die hierrond meer expertise hebben.
- Zet in op **inclusief sporten** met de nodige bijkomende omkadering waar mogelijk. Een focus op specifieke doelgroepen moet mogelijk blijven waar wenselijk of noodzakelijk.
- Er is **nood aan grondig onderzoek** om een kwalitatieve nulmeting te maken zodat de impact van beleid zichtbaar wordt. Onderzoek is ook nodig om inzicht te krijgen waar de knelpunten en drempels om te sporten en bewegen momenteel bevinden, en waar extra op ingezet moet worden.
- Kansengroepenbeleid is bij uitstek een transversale kwestie. Zorg vanuit de Vlaamse overheid voor **afstemming tussen de verschillende domeinen en sectoren die met dit onderwerp bezig zijn**. Vermijd overlap tussen bestaande instrumenten en zet in op domeinoverschrijdende projecten.
- Geef een vervolg aan de eerste stappen die zijn gezet om **sociaal-sportieve praktijken in beeld te brengen en te ondersteunen**. Het is belangrijk dat het beleidsdomein Sport als coördinator optreedt en initiatief neemt, maar hierbij wel steeds andere nabije sectoren blijft betrekken.

6.2.5. Investeer in duurzame sport- en beweeginfrastructuur en ruimte

Sport- en beweeginfrastructuur is cruciaal om te verzekeren dat de brede bevolking aangezet wordt om te bewegen en dat alle sportliefhebbers in Vlaanderen en Brussel op een kwalitatieve manier hun sport kunnen beleven. Duurzaamheid, toegankelijkheid en kwalitatieve sportbeoefening en -beleving moeten daarbij nog altijd voorop staan. De groei van licht-georganiseerde of ongebonden sport maakt het daarnaast steeds belangrijker om beweeg- en sportvriendelijke publieke ruimte te voorzien. Momenteel verdienen de zwembaden in Vlaanderen en Brussel extra aandacht i.v.m. de diverse problemen (te weinig zwembaden/zwembaden, verouderde zwembaden, lange wachtrijen, grote kosten, tekort aan redders etc.) en speciale context (samenspel van drietal aspecten: veiligheid, recreatie en sport).

- Zet de positieve initiatieven van de afgelopen legislatuur voort.
 - **Blijf investeren in nieuwe (bovenlokale) (top)sportinfrastructuur** waarmee onder meer de leemtes op het gebied van disciplines of geografische spreiding (waarbij men ook oog moet hebben voor Brussel) kunnen worden opgevuld.
 - Zet de inhaalbeweging voort wat betreft het **onderhoud en de renovatie** van (bovenlokale) (top)sportinfrastructuur.
- Heb speciale aandacht voor de kritieke toestand van **zwembaden en openluchtzwembaden**
- **Investeer in sport en bewegen in de publieke ruimte.** Zorg dat je als beleidsdomein Sport vroeg aan tafel zit met andere beleidsdomeinen en/of de commerciële sector en dat je als overheid de

taak opneemt wat betreft de invulling van de publieke ruimte. Zet verder in op kennisondersteuning om partners in landschap en lokale besturen rond dit thema te ondersteunen.

- **Stimuleer multifunctioneel gebruik.** Zorg niet enkel voor verplichtingen, aangezien de huidige administratieve drempels vaak initiatieven tegenhouden, maar zet in op stimulerende maatregelen.
- Tegelijkertijd moet de mogelijkheid blijven behouden om te investeren in de nodige **sportspecifieke ruimtes**. Betrek sportfederaties als gesprekspartner bij de planning i.v.m. hun sportspecifieke kennis.
- Geef een **duidelijk kader met een kerntakenverdeling** en zet in op het begeleiden van de sector om regionale samenwerking, afstemming en co-creatie te stimuleren. Zowel wat nieuwe investeringen als de exploitatie van infrastructuur.
- Geef **criteria rond duurzaamheid en klimaat** een fundamenteel gewicht bij investeringen in infrastructuur en openbare domeinen, zodat de Vlaamse sportsector gewapend is tegen de toekomstige klimaatuitdagingen. Zoek samenwerking met andere beleidsdomeinen om ook bij andere doelstellingen aan te sluiten en elkaar te versterken.

6.2.6. Zorg voor professionele en kwalitatieve begeleiding van sport in al zijn aspecten

Het blijven investeren in een duurzaam tewerkstellingsklimaat en goede arbeidsvoorwaarden is essentieel voor een kwalitatieve en professionele omkadering en begeleiding van sportbeoefening. Naast de reguliere tewerkstelling mag het belang en de bijdrage van de 300.000 vrijwilligers⁹³ niet uit het oog verloren worden. Hun positie verdient voldoende bescherming, waardering en ondersteuning.

- De sportsector wordt steeds gevarieerder en de arbeidsmarkt is ook volop in ontwikkeling. Speel als beleidsdomein Sport in op deze ontwikkelingen en zorg dat **statuten en arbeidsomstandigheden op deze nieuwe situatie zijn aangepast**.
- Heb specifieke aandacht voor **knelpuntberoepen**.
- De gesubsidieerde organisatie binnen het Tewerkstellingsdecreet moet een grotere rol opnemen als **kenniscentrum**, met een grotere focus op data. Het is positief dat het vernieuwde Tewerkstellingsdecreet via een verruiming van de opdracht deze rol faciliteert. Bij de uitwerking van deze rol is juridische expertise en verdere afstemming met organisaties die rond hetzelfde onderwerp werken cruciaal.
- Zorg voor betere **afstemming** tussen de tewerkstelling in sportclubs en in het onderwijs.

⁹³ Derom, I., Molemans, L., & Buelens, E. (2017). *Vrijwilligers in de sport: Kleine instroom, weinig doorstroom, grote uitstroom?* Zwemmen als casestudie.

6.2.7. Investeer in datagericht beleid

Digitalisering en het gebruiken van data wordt steeds belangrijker om inzicht te krijgen en in te spelen op de verschillende spelers in het diverse ecosysteem van de sportsector. Digitalisering biedt verschillende kansen (tijds- en kostenbesparing, nieuwe vormen van sportbeoefening, bereiken van kansengroepen, gerichtere beleidsontwikkeling). De innovatieve (top)sportsector, lokale besturen en Sport Vlaanderen benutten reeds veel van deze kansen. Tegelijkertijd moet er aandacht blijven voor de digitale kloof en de ondersteuning bij de digitale transformatie.

- **Ondersteun digitalisering in de sportsector**. Dit gaat zowel over het opbouwen en delen van expertise, praktijkgerichte ondersteuning, alsook over het inzetten op nieuwe digitale portalen/systemen en sportvormen.
- **Blijf investeren in wetenschappelijk onderzoek en het verzamelen van data**. Gebruik deze kennis om inzicht te krijgen in aanwezige noden in het veld en om een gericht doelgroepenbeleid te kunnen voeren.
- Zet aanvullend in op **structureel impactonderzoek** om inzicht te krijgen over de impact van het sportbeleid.
- **Blijf aanhaken bij bestaande systemen en databanken** die in de brede sportsector gebruikt kunnen worden en zorg dat deze (zo goed als mogelijk) op maat zijn van de sportsector.
- **Stimuleer een bredere ontsluiting van data**. Zet de succesvolle kennisdeling via het kennis- en informatieplatform van Sport

Vlaanderen verder, maar stimuleer ook ontsluiting van data tussen sportclubs en -federaties en lokale besturen.

- **Zet in op innovatie.** Blijf onderzoek doen naar en investeren in de mogelijkheden van nieuwe hybride/digitale sporttrends en bewegingsvormen zoals exergaming, om zo nieuwe doelgroepen aan te spreken.

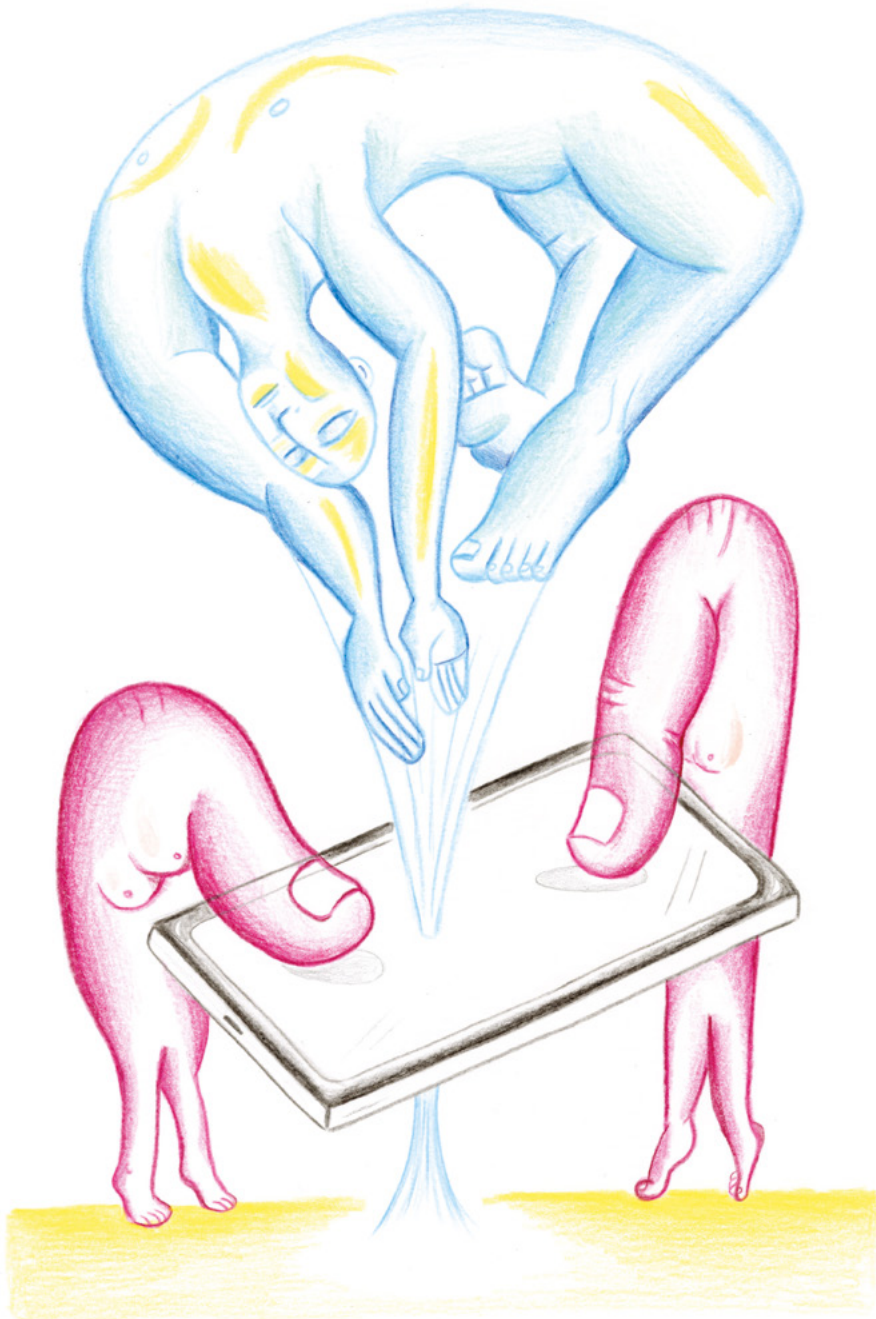
7. Sectorraad Media

7.1. Omgevingsanalyse

De maatschappelijke waarde en het belang van media en de impact ervan op de burger, de samenleving en de democratie vallen niet te ontkennen. Het medialandschap in Vlaanderen heeft ook een uitgesproken economische meerwaarde en wordt gekenmerkt door eigen unieke sterktes. Het meerstemmige aanbod en de creativiteit van verschillende spelers die in de laatste vijf jaren verschillende types nieuwe activiteiten gestart zijn, zorgen voor een rijk maar complex landschap. Daarnaast zorgt dit voor een toename aan verschillende applicaties, aanbiedingen en content voor de mediagebruiker. Vlaamse nieuwsbedrijven zijn ook in Nederland marktleider. Bovendien komt de sector post-COVID uit een unieke situatie waarbij via de relancemiddelen ook in heel wat mediaspelers fors geïnvesteerd is.

Desalniettemin zijn er toch nog een aantal belangrijke uitdagingen. Op maatschappelijk vlak constateert men de laatste jaren een **afkalvend vertrouwen in media** en een **toename van fake news** en desinformatie. Een onzeker economisch klimaat en inflatie, polarisering, de dreiging van geopolitieke conflicten zijn factoren die hiertoe bijdragen. Uit onderzoek blijkt dat zowel Vlaanderen als de rest van de (Westerse) wereld een opmerkelijke stijging kent van het aantal mensen dat frequent traditionele nieuwsbronnen mijdt⁹⁴. Tegelijkertijd scoort Vlaanderen qua vertrouwen in de media relatief nog redelijk hoog tegenover andere landen. Alternatieve media en video sharing

94 Truyens, P. & Vandenplas, R. (2023). *media.dossier: Nieuwsmijden in Vlaanderen*. Geraadpleegd via <https://www.mediapuntvlaanderen.be/updates-analyse/mediadossier-nieuwsmijden-in-vlaanderen>

platforms (vb. Tik Tok) zijn de voornaamste nieuwsbron voor jongeren. Uit de MediaNest cijfers 2023 blijkt dat kinderen al tussen 9 en 12 jaar hun eerste stappen op sociale media zetten en dat ouders vaak niet meer kunnen volgen. Kinderen en jongeren surfen ook steeds meer in het geheim⁹⁵.

Verscheidene factoren zoals stijgende productiekosten, de dalende publiciteitsinkomsten en de concurrentie met buitenlandse spelers zetten het ecosysteem onder druk. Er zijn grote spelers die het prima doen, maar een aantal kleinere bedrijven hebben moeite om te overleven. Het gevolg is een beweging van toenemende mediaconcentratie, wat aan de ene kant bedrijven financieel zuurstof geeft maar anderzijds mogelijk leidt tot een verschraving van het aanbod. Bovendien bestaat het risico dat toenemende economische en politieke druk de onafhankelijkheid van Vlaamse nieuwsmedia beïnvloedt.

De toename in omvang van nieuwsbronnen (van influencers tot juice channels) die niet volgens de deontologische regels van de professionele journalistiek te werk gaan en de onder druk staande businessmodellen die ook de traditionele journalistiek beïnvloeden, maken burgers en politici kritischer tegenover de pers in het algemeen. Vervolgens grijpen ook platformen actief in in zowel of als welke nieuwscontent we te zien krijgen, onder meer door het gebruik van aanbevelingsystemen. Deze dynamieken zetten de vrijheid van meningsuiting en het recht op informatie onder druk.

Intussen treedt **AI op als grote gamechanger** in het mediaveld. AI houdt opportuniteiten in voor gegevensverwerking op grote schaal voor bijvoorbeeld onderzoeksjournalistiek, grotere efficiëntie bij het

opmaken van content (redactiehulp, vertaling, samenvatting, herwerking voor verschillende formats en doelgroepen), meer immersieve content etc. Daartegenover staat echter een mogelijk gebrek aan transparantie en mogelijke bias naar tewerkstelling. Deze nog prille technologie leidt tot nieuwe vraagstelling en problematiek. Het gaat hierbij niet alleen over technische, maar ook over juridische en ethische aspecten. Het waarborgen van de democratische functie van de media en het beschermen van professionals en journalisten die (mogelijk) vervangen worden door AI zijn hier voorbeelden van. Ook de bescherming van content wordt in het kader van AI complexer en belangrijker. Rond al deze ontwikkelingen bestaat op Vlaams niveau momenteel weinig beleid of een coherente visie. De motor van de veranderingen blijkt vooral technologie- en marktgedreven te zijn. Op Europees niveau is hier op snel tempo beleid rond aan het ontstaan. Het is belangrijk om dit beleid goed op te volgen en door te vertalen naar Vlaanderen.

De traditionele media waardeketen en de inkomstenmodellen zijn grondig door elkaar geschud, door dataficatie, innovatie, personalisering en een **zoektocht naar schaalbeheersing**. De waardeketen en de functies op het vlak van media waren vroeger vrij helder, terwijl technologische factoren zoals digitalisering in het algemeen en internet/OTT in het bijzonder en economische factoren zoals consolidatie en diversificatie nu leiden tot toenemend vervagende grenzen en overlappingsen binnen die waardeketen. Hierdoor opereren vanuit meerdere invalshoeken uiterst verscheiden types mediaspelers met nieuwe innovatieve mediatoepassingen en content creatie. Bijgevolg bestaat er geen scheidingslijn meer tussen rollen, cross-subsidiëren andere sectoren (met name technologiespelers) content (internationaal) en vloeien advertentie-inkomsten én abonneegelden weg. De nood aan schaal om te kunnen blijven functioneren en innoveren

⁹⁵ Vanwynsberghe, H. et al. (2023). *MediaNest Cijfers 2023. Onderzoek in Vlaanderen naar het mediagebruik van 0- tot 18-jarigen en mediaopvoeding in gezinnen*. Mediawijs.

(zowel internationaal als nationaal) conflicteert met de nood aan een rijk en divers landschap van kleinere spelers zodat men de creativiteit en voedingsbodemp in stand kan houden. Het is noodzakelijk om schaal niet te laten samenvallen met verschraving. Door het streven naar een ecosysteemgerichte aanpak binnen onze kleine mediapmarkt – gestoeld op **lokale verankering, duurzame samenwerking tussen en investeringen in lokale partners** – kan deze zich constructief onderscheiden van puur globale spelers.⁹⁶ Zo'n ecosysteem is een interdependentie van partijen met als doel om een vruchtbaar medialandschap in stand te houden. Het besef bij elk van de spelers dat ze afhankelijk zijn van elkaar is hierbij essentieel. De doelstelling is om een rijk scala aan media-uitingen te bekomen en een pluralistisch, kwalitatief, betrouwbaar, divers en leefbaar medialandschap te behouden.

De hybridisering van rollen brengt ook nieuwe behoeften op het vlak van competenties met zich mee. Er ontstaan nieuwe jobs waarvoor ook nieuwe profielen nodig zijn. Functies en profielen zijn minder scherp omlijnd dan ooit. Dit leidt ook tot een war on talent. Er zijn **verschillende talenten nodig** en de vereiste competenties veranderen voortdurend. Er heerst verregaande mondialisering en consolidatie.

Tot slot gaat inzake mediagebruik de verschuiving van de markt van lineaire televisie en audio naar online on demand ontzettend snel. Zowel gepersonaliseerde aanbevelingen en eenvoudig te navigeren interfaces als het inspelen op sociale en psychologische behoeften via algoritmen vormen een belangrijke factor in de voorkeur van kijkers

voor streamingdiensten.⁹⁷ In dat verband verdient **vindbaarheid van goede (lokale) content** op opkomende internationale geconnecteerde platformen aandacht. Bovendien speelt mediawijshheid een belangrijke rol in het beschermen en weerbaar maken van burgers in onze hedendaagse complexe en gedigitaliseerde maatschappij.

96 Raats, T. & Evens, T. (2021). *Media en innovatie in een veranderende samenleving. Uitdagingen voor de Vlaamse mediasector*. Brussel: ASP.

97 Evens, T.; Henderickx, A. & Conradie, P. (2023). Technological affordances of video streaming platforms: Why people prefer video streaming platforms over television. *European Journal of Communication*. doi: 10.1177/02673231231155731

7.2. Aanbevelingen

7.2.1. Ontwikkel een visie voor een ambitieus mediabeleid gekoppeld aan duidelijke en doordachte principes

Er is nood aan een ambitieus en toekomstgericht mediabeleid in dialoog met stakeholders en de diverse spelers in het veld. Daarbij dient ook de bescherming en het perspectief van de gebruiker voldoende aandacht te krijgen. In een ecosysteem waarin alle partijen van elkaar afhankelijk zijn, is het werken met duidelijke en doordachte principes een belangrijk gegeven voor een duurzaam functioneren van de sector.

- Bouw aan een duidelijke en **holistische toekomst- en beleidsvisie** voor de Vlaamse mediasector die gestoeld is op inhoudelijk beleid. Onderbouw daarbij beslissingen vanuit een solide juridische, economische en deontologische expertise, en hou ook voldoende rekening met de belangen van de burger en de mediagebruiker. Erken hierin de SARC – Sectorraad Media als klankbord en belangrijke partner in dit proces.
- Een **eigen Vlaams beleid voor een sterke Vlaamse mediasector** is nodig en mag niet louter gestoeld zijn op internationale regels. Ga hiervoor daarom steeds actief de dialoog aan met de spelers op de lokale mediemarkt, en benut hierin waar passend de mogelijkheden van zelf- en coreguleringsinstrumenten.

7.2.2. Zorg voor coherentie tussen verschillende bevoegdheidsniveaus

Bij het ontwikkelen van een effectief en ambitieus mediabeleid is het tevens belangrijk om afstemming en overeenstemming te bereiken tussen diverse bestuurslagen.

- **Anticipeer meer op de impact van EU-regels** (DSA, AI, Copyright,..) op Vlaams niveau en geef actief zelf mee vorm aan het beleid.
- Besteed **meer aandacht aan de impact van federale materie** op Vlaamse materie (vb. telecombeleid, auteursrecht, fiscaal beleid, consumentenbescherming en concurrentiebeleid) en speel in op nieuwe ontwikkelingen.
- Zorg voor **meer invloed van Vlaanderen op Europees niveau** en hanteer een open communicatie met andere Gemeenschappen binnen België door het uitwisselen van eigen good practices ; alsook het stimuleren en in de verf zetten van innovatie.

7.2.3. Investeer in een ecosysteem voor sterke lokale content

Het complexe en diverse ecosysteem waarin de mediaspelers opereren, dient gestimuleerd te worden zodat de Vlaamse spelers hun sterktes verder kunnen ontplooiën in een internationale omgeving.

- Stimuleer lokale inhoudelijke en technische innovatie en vertrek vanuit eigen sterktes, neem niet enkel het internationale over.

Streef daarbij naar het **versterken van pluralisme, betrouwbaarheid, onafhankelijkheid, toegankelijkheid en diversiteit**. De pioniersrol die Vlaanderen op een aantal domeinen nam en neemt, verdient alle steun.

- Voorzie **afdoende publieke financiering** voor het VAF Gamefonds en het Fonds Pascal Decroos (onder meer door de indexering van de middelen) alsook voor de publieke omroep en regionale omroepen.
- Zorg ervoor dat de diverse mechanismen en reglementen m.b.t. toegang tot financiering maximaal bijdragen tot een duurzaam ecosysteem voor de Vlaamse audiovisuele sector.
- Versterk mediaregulator VRM, zowel met middelen als met personeel om het hoofd te bieden aan de zeer talrijke en steeds complexere uitdagingen.

7.2.4. Zet maximale bescherming in voor sterke, onafhankelijke, kwalitatieve en diverse journalistiek

De burger heeft recht op betrouwbare informatie, vrijheid van pers en vrije meningsuiting. Daarin speelt journalistiek een zeer belangrijke rol. Daarom is het noodzakelijk om zowel onderzoeksjournalistiek als onafhankelijke journalistiek te stimuleren en te beschermen.

- Ondersteun onafhankelijke journalistieke initiatieven, onder meer door tenminste een **gewaarborgde en duurzame financiering van de fondsen** zowel voor onderzoeksjournalistiek als onafhankelijke journalistiek.

- Herwaardeer de beroepsjournalistiek door ondersteuning van het statuut van beroepsjournalist en de daaraan gekoppelde deontologische codes.

7.2.5. Zet in op training, skills en bescherming van mediaprofessionals

Om te voldoen aan de snel veranderende noden en verwachtingen van mediaprofessionals is het noodzakelijk om in te zetten op training en het ontwikkelen van nieuwe skills.

- Investeer in maatregelen ter voorkoming van braindrain. (video games/data science-AI profielen)
- **Investeer in mediaprofessionals** door bijkomende opleidingen en aanpassing van het onderwijs naar de noden van de sector.
- Focus op veranderingsmanagement als de basis voor het werken rond inclusie. Investeer in vorming hieromtrent.

7.2.6. Investeer in media-onderzoek

Een sterk en ambitieus mediabeleid is idealiter gestoeld op voldoende diepgaand en beleidsgericht media-onderzoek.

- Investeer in **structureel mediaonderzoek** met aandacht voor zowel ad hoc als longitudinaal onderzoek.

- Versterk de rol van Mediapunt als centraal kenniscentrum dat basisgegevens verzamelt, een overzicht bewaart over welk onderzoek er gevoerd wordt en welke lacunes er bestaan.

7.2.7. Versterk de digitale geletterdheid en de mediawijsheid van burgers

In een steeds complexere digitale samenleving moet eenieder kunnen beschikken over de nodige competenties om bewust en veilig om te gaan met de digitale technologie en media.

- Coördineer het Vlaamse 'digitale competentie en mediawijsheid'-beleid over de bevoegdheden heen en stem af op Europees, federaal en lokaal beleid.
- Bouw een **structureel digitale-inclusiebeleid** uit en verduurzaam daarin de relevante initiatieven uit de COVID-19-relance.
- Creëer meer kansen om creatief om te gaan met digitale technologie en media in STEM- en cultuureducatie en jeugdwerk. Stimuleer vervolgens toeleiding naar de mediasector.
- Blijf kort op de bal spelen om kinderen, jongeren en volwassenen te helpen om gebruik te maken van de kansen van de steeds vernieuwende digitale technologie en media en om verantwoord om te gaan met de risico's ervan.
- Werk een specifiek traject uit voor personen in een maatschappelijk kwetsbare situatie met voldoende aandacht voor de middenveldorganisaties die hen begeleiden.

8. Tot slot

Dit memorandum vormt het 'voorlopig' sluitstuk van een intensief en boeiend parcours. Ruim 80 expert-raadsleden en minstens evenveel disputanten bouwden mee aan dit rijk en gediversifieerd ensemble. Het is een kleurrijk pallet geworden met veel verschillende tinten, maar in de grote maatschappelijke uitdagingen vinden we een gemeenschappelijk engagement en opvallend gelijklopende bezorgdheden. Dit benadrukt eens te meer het belang van ontmoeting tussen onze sectoren die gemeenschappelijke doelen nastreven. De uitdagingen van vandaag - waaronder digitalisering en duurzaamheid - dwingen ons ook om maatschappelijke vraagstukken gemeenschappelijk - over beleidsgrenzen heen - aan te pakken. De SARC ziet zichzelf ook als een lerende organisatie en wil zijn unieke strategische positie, zijn kritisch constructieve rol en verbindende functie graag verder ontwikkelen door in de toekomst - naast de gevraagde adviezen - nog meer strategische adviezen op eigen initiatief uit te brengen, weliswaar steeds in continue dialoog met de samenleving, onze sectoren, de academische wereld, de andere strategische adviesraden en de beleidsmakers. **Adviseren is en blijft een kunst.** Slechts via dialoog en samenspraak, kritische reflectie en onderzoek kunnen we tot gedragen en onderbouwde adviezen komen. We hopen van harte met dit memorandum het gesprek met onze verschillende stakeholders te kunnen voeden en stimuleren. We willen hiermee ook de intrinsieke waarde en het belang van onze sectoren voor cruciale maatschappelijke uitdagingen onder de aandacht brengen en bijdragen tot weloverwogen, duurzame én gedragen beleidskeuzes.

Colofon

Redactie

SARC secretariaat
DCJM - Marie-Elisabeth Belpairegebouw
Simon Bolivarlaan 17
1000 Brussel
www.sarc.be
sarc@vlaanderen.be

Verantwoordelijke uitgever Bart Dierick

Grafische vormgeving Emma Raymaekers (<https://emaraai.com>)

Depotnummer D/2023/3241/446

Uitgave December 2023

Tekeningen Sarah Yu Zeebroek

Auteursrecht

Alle auteursrechten voorbehouden. Mits de bronvermelding correct is, mogen deze uitgave of onderdelen van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SARC.

Een correcte bronvermelding bevat in elk geval een duidelijke vermelding van organisatiennaam en naam en jaartal van de uitgave.

